

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Hüseyin Aygün

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân

Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar

geniştirilmiş
4. baskı

*dipnot

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân

Hüseyin Aygün

***dipnot**

Hüseyin Aygün

**DERSİM 1938
VE
ZORUNLU İSKÂN**

Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar, Fotoğraflar

Mesut Yeğen'in Önsözüyle

***dipnot**

Hüseyin Aygün: 1970 yılında Tunceli’de (Dersim) doğdu. 1997 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. 1998 yılından beri Dersim merkezde ceza avukatlığı yapmaktadır. Uluslararası Af Örgütü üyesidir. Dergilerde, gazetelerde ve internet sitelerinde yazıları yayınlandı. Zazaca yazılmış *Eve Tarixê Ho Têri Amaene* (Tij Yayıncılık, 2007) adlı kitabı var. İnsan Hakları, Hukuk, Alevilik ve Dersim gibi konularla ilgilenmektedir.

Dersim 1938 ve İskân Politikası/Hüseyin Aygün

© *Dipnot Yayınları*

Dipnot Yayınları 70 -Tarih ve Politika 5

ISBN: 978-975-9051-75-4

Sertifika No: 14999

Kapak Tasarımı: Sinan Solmaz

Kapak Fotoğrafı: Pülümür’den Kamer ve Elif Fırat ve çocukları, 1938 sürgününde

Düzeltili: Türkan Demir

1. Baskı: Mayıs 2009

2. Baskı: Haziran 2009

3. Baskı: Kasım 2009

4. Baskı Mart 2010

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti

Baskı: Mattek Matbaacılık Bas. Yay. Tan. Tic. San. Ltd. Şti.

GMK Bulvarı No 83/23 Maltepe / Ankara

Dipnot Yayınları

Selanik Cad. No: 82/32 Kızılay / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com

**1938 Dersim Harekâtı sırasında öldürülenlere,
sürgün edilenlere...**

Bizi kamyona doldurdular
Tüfekli iki erin nezaretinde
Sonra o iki erle yük vagonuna doldurdular
Günlerce yolculuktan sonra bir köye attılar
Tarih öncesi köpekler havlıyordu
*Cemal Süreya*¹

¹ 1931’de Dersim Pülümür’de doğdu, 1938’de ailesi ile birlikte Bilecik’e sürgün edildi.

İçindekiler

ÖNSÖZ/Dersim 1938	
Mesut Yeğen	11
DÖRDÜNCÜ BASKIYA SUNUŞ	19
İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ VE TEŞEKKÜR.....	23
71 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN SÜRGÜN BELGELERİ.....	25
BİR FOTOĞRAFIN HİKÂYESİ.....	29
BİR DERSİMLİNİN SÜRGÜN YOLCULUĞU	33
ZORUNLU İSKÂN: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN	43
CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DERSİM	47
Osmanlı Mühimme Defterlerinde Dersimli Kırmancılar	50
Yol, Askerlik ve Okul.....	54
Askeri Harekât ve Sürgüne Gönderme	57
Osmanlı Dönemi Dersim Raporları	58
Osmanlının İlk Dersim Raporu (1896).....	58
Şakir Paşa'nın Dersim Raporu (1899).....	59
Mardini Arif Bey'in Raporu (1903)	60
Mutasarrıf Celal Bey'in Raporu (1903-1906)	62
Ali Paşa'nın Raporu	63
Osmanlının Gözünde Dersimliler: "Vahşiler, Eşkîyalar, İkiyüzlüler" ..	63
19. Yüzyılda Dersim Aşiretlerine Resmi Çözüm: "Vidin'e, Fizan'a, İşkodra'ya Sürgün"	65

Aliyê Gax ve Seyit Rıza	67
20. YÜZYILIN BAŞINDA İSKÂN POLİTİKALARI VE DERSİM	71
Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları	74
Müfettiş Hamdi Bey'in Raporu: "Ağalar Uzak Vilayetlere Nakledilsin"	75
Cemal Bardakçı'nın Raporu: "Dersimliler Elaziz ve Malatya'da İskân Edilsin"	76
Birinci Umumi Müfettişlik: "Ticaretleri Men Edilsin, Aç Kalacak Halk Zamanla İlticaya Mecbur Edilsin"	77
İbrahim Tali Bey'in Raporu: "Dağ Köyleri Yıkılsın, Ahalisi Ovaya Taşınsın"	78
Mareşal Fevzi Çakmak'ın Raporu: "Dersim'e Koloni Yönetimi Kurulsun"	79
Halis Paşa'nın Raporu: "Dersim Ağaları, Kazakların Kaldığı Adalara Götürülsün"	82
Jandarma Umum Komutanlığı'nın Raporu: "Reisler, Aileleri, Akrabaları, Reis Olmak İddiasında Olanlar ve Şimali Dersim Halkı Garba Nakledilsin"	84
İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Raporu: "3470 Kişi Batıya Sürgün Edilsin"	87
İsmet İnönü'nün Raporu: "Dersimlilerin Erzincan'da Çalışması Engellensin"	89
Abidin Özmen'in Raporu: "Her Yıl 3 Bin Kişi Batıya Taşınsın"	90
Celal Bayar'ın Şark Raporu: "Nüfuz Sahibi Derebeyleri İç Vatana Nakledilsin"	91
General Alpdoğan'ın Raporları ve Dersim Hakkında Düşünceleri	92
Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Dersim Raporu	93
Hükümetin Hukuki Hazırlıkları	97
Şark Islahat Planı	98
1097 Sayılı Yasa (Mecburi İskân Kanunu)	99
İskân Kanunu	100
Umumi Müfettişlik Yasası ve Umumi Müfettişler	106

“Türkleştirme” Genelgesi.....	107
Tunceli Kanunu	108
Hükümet ve Bakanlar Kurulu Kararları.....	113
Türkiye Cumhuriyeti’nin Gözünde Dersim: “Daimi Bir Huzursuzluk Yuvası”	116
DERSİM KATLIAMI VE 1938 SÜRGÜN KARARI KRONOLOJİSİ.....	123
Koçuşığı Harekâtı.....	124
Pülümür Harekâtı	125
1938 Dersim Katliamı.....	125
Katliam Yerleri, Tahmini Sayılar	133
Dersimlilerin Zorunlu İskânı ve Belgelerin Katkısı	137
Bir Haneden 4 Kişi	137
Dersim Nüfusu: Sürgün Edilenler ve Kalanlar	139
Gidiş ve Dönüş	141
Zorunlu İkamet Travması	141
RESMİ SATIRLARDAKİ ÖNEMLİ GERÇEKLER.....	143
Katliamı Dile Getiren Satırlar	144
Merkezden Yönetilen ve Gözetim Altında Bir İskân	144
Kaybolanlar, Ölenler, Hastalananlar, Düşkünler Evi’ne Verilenler	145
Parçalanan Aileler.....	146
Sürgün Mektupları.....	148
İsmail Oğlu Şükrü’nün Yalvarması	148
Geri Dönüş Devlet Desteği Yok.....	149
1938 Dersim Sürgün Kararının Temel Özellikleri	150
EKLER.....	153
1937 Yılında Yapılan Tunceli Tenkil Harekâtına Dair Bakanlar Kurulu Kararı Gayet Gizlidir Karar	154

İkinci Tunceli Tenkil Harekâtı Sırasında
4. Genel Müfettişlikçe Yayınlanan Bildirge 156

İkinci Tunceli Tenkil Harekâtı Sırasında 4ncü Genel
Müfettişlikçe Yayınlanan Diğer Bir Bildirge.....158

Tunceli Kanunu Özeti 160

Kardeşim Alpdoğan, ...163

BELGELER.....167

KAYNAKÇA.....247

RESİMLER 249

ÖNSÖZ

Mesut Yeğen

Dersim 1938

Kürt meselesi üzerine düşünüp çalışanlar bilir: 1937-8 Dersim İsyanının, yirminci yüzyılın ilk yarısına yayılan Kürt rezistansı içinde biraz ayrıksı, kendine has bir yeri vardır. Osmanlı modernleşmesinin Kürt taşrasına sızmasına karşı 1800'lerin ilk yarısında başlayan ve feodal mirlerin başını çektiği Kürt rezistansının 1850'lerde çökertilmesinin ardından, 1870'lerde başlayıp 1940'lara kadar süren ikinci dönem Kürt rezistansının son halkasını teşkil eder görünse de, Dersim İsyanını bu ikinci dönem Kürt başkaldırısının içine yerleştirmek biraz zordur. Zorluk şurdan kaynaklanır: 1870'lerin Şeyh Ubeydullah Ayaklanmasıyla başlayan ikinci dönem Kürt rezistansı, 1921 Koçgiri, 1925 Şeyh Sait ve 1930 Ağrı Ayaklanmalarında iyi kötü ulusal bir renge, ulusallık etrafında serd edilmiş pozitif bir programa kavuşmuşken, 1938 Dersim İsyanında 'ulusal bir hüviyetin' izleri biraz zayıftır. Dersim isyanı boyunca, ortada ne 1925 Ayaklanmasını planlayan *Azadi*, ne 1930 Ayaklanmasını sevk ve idare eden *Hoybun* gibi seküler ve şehirli bir örgütlenme ve önderlik, ne de Türkiye Kürtlerine dair genel bir 'özgürlük programı' mevcuttur. İsyan, bütününde, dini bir rehberin, Seyyid Rıza'nın

başını çektiği bir kısım aşiretin, hayat alanlarına tecavüz etmek isteyen ‘yeni ve yabancı’ bir kuvvete karşı gösterdikleri kararlı bir ‘son’ ve ‘nafile’ direnişten ibaret gibidir. Dersim havalisindeki Kürtler, fiziki ve kültürel habitatlarına karşı girişilen kıyım, bedelini ağır ödeyecekleri kolektif, silahlı bir direnç göstermiştir 1938’de. Bu haliyle de 1938 Dersim isyanı, yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Kürt rezistansının çeperinde bir yerde durur.

Dersim İsyanını ayırıksılaştıran hiç şüphesiz bizzat Dersim’in ‘ayırıksılığı’ olmuş olsa gerek. Dersim’i ayırıksı kılan en önemli özelliğinin (Kürt-Zaza) Aleviliği olduğu malum. Ancak, herhalde bunun kadar önemli bir başka özelliği de ulaşılamazlığı, erişilemezliği olmuş gibidir. Malum, Osmanlı Devleti, Tanzimat’ın ardından Osmanlı mülkünün her tarafına daha bir şevk ve enerjiyle girip, bütün bu mülkü ilk kez ya da yeniden Osmanlılaştırırken, Dersim havalisi Osmanlılaştırma, modernleştirme işinin en zor sızdığı yerlerden biri olarak kalmıştı. Anadolu’nun pek de kıyısında olmayan bir havali, devlet erkinin erişemediği, özerk bir yer olarak kalmak yolunda ısrarlı görünüyordu. Bu durum, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet elitini Dersim’e özel bir dikkat göstermeye sevk etti. Nitekim, ondokuzuncu yüzyılın ortasından yirminci yüzyılın ortalarına dek geçen bir asır boyunca çok sayıda ıslahat raporuna konu olup, pek çok harekata maruz kaldı Dersim. 1937-8 Dersim İsyanı da, meşhur 1934 İskan Kanununun ardından düzenlenen ve benzerlerinin en kapsamlısı olan bir harekata cevap olarak vuku buldu.

Bütün bu hali, Dersim İsyanını daha ziyade ıslahat karşıtı bir direnç kılıp, Kürt rezistansının, Kürt meselesinin görece çeperine yerleştirse de, durum elbette bu değildir. Bütün ayırıksılığına

rağmen, Dersim İsyanı, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içindeydi; çünkü, Kürt meselesi epey saçaklı bir mesele, Kürt rezistansı da basbayağı amorf bir iş olup, her ikisi de Dersim İsyanında görülen türden ıslahat karşıtı direnci kapsıyordu. Türkiye Cumhuriyetinin bir ulus devlet olarak kuruluşu ve Anadolu'nun çok kültürlü nüfusundan ulusal bir topluluk çıkarma işi nasıl Osmanlının/Türkiye'nin batılılaşıma ve modernleşme serüvenin bağrında geliştiyse, Kürt meselesi ya da Kürt rezistansı da bu modernleşme ve batılılaşıma sürecine gösterilen direncin ortasında gelişti. Bu durumda, Dersim'in modern devletçe ulaşılmazlığı ve erişilmezliği aslında, ulusal topluluğun Kürtlere ulaşamazlığı, erişemezliği anlamına geliyordu. Bu ulaşılamazlığı korumak yolundaki ısrarları Kürtleri ulusal topluluğun dışında tutma etkisini ürettiğinden, Dersim İsyanı, dolaylı da olsa, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının içinde oldu.

* * *

Dersim'in önce Osmanlılaştırılması, ardından da Türkleştirilmesi yolundaki teşebbüsün yüzyıllık hikâyesini Osmanlının ve Cumhuriyetin Dersim raporları üzerinden veren Hüseyin Aygün'ün bu çalışması, bu hikâyenin son halkasını teşkil eden 1938 İsyanının ardından takip edilen devlet siyasetinin resmi dökümünü yapan kimi belgeleri de ilk kez bilgimize sunuyor. Devrin İskân Müdürü Reşad Tanyeri'nin resmi yazışmalarından oluşan belgeler Dersim İsyanının karanlıkta kalmış bir yüzüne ışık tutuyor.

Kitap boyunca konu edilen Dersim raporları ve son Dersim isyanının ardından gerçekleşen sürgünlere dair belgeler iki temel hususa işaret ediyor. İlk husus şu: 1937-8 Dersim İsyanı, Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları içerisinde sivillere

yönelik eziyetin ve kıyımın en şiddetlisine sahne olmuş gibidir. İsyan açıkça kışkırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyıma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan onbinlercesi sürgün edilmiştir. Zannımca, Dersim İsyanı esnasında gerçekleşen kıyımın hacmini en açık biçimde bir resmi belge gösteriyor. Genelkurmay Başkanlığı Harp Dairesi'nce yayımlanan *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar* adlı meşhur kitap (Reşat Hallı, 1972), Dersim İsyanı esnasında 17 günde yapılan tarama harekâtında ölü ve diri 7954 kişinin ele geçirildiğini ve 1019 silahın toplandığını rapor etmektedir. Topu topu birkaç on bin kişinin yaşadığı bir havaliden 7954 kişinin ölü ve diri ele geçirilmiş olması kadar, ele geçirilen kişilerle yakalanan silahların sayısı arasındaki bariz örtüşmezlik, isyan esnasında vuku bulan eziyetin derecesi hakkında yeterince şey söylüyor olsa gerek.

Raporların ve belgelerin işaret ettiği ikinci önemli husus da şu: Dersim (ve belki Kürt) meselesinin hallinde Osmanlı ve Cumhuriyet devirleri arasında bariz bir süreklilik mevcuttur. Dersim ıslahat raporları ve Tanyeri belgeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failler açısından açık bir devamlılığa işaret ediyor.

Devamlılığın ilk veçhesini, Dersim (ya da Kürt) meselesini kavrama faaliyetinde görüyoruz. Her iki devir açısından da Dersim'in ya da Kürtlerin arz ettiği kültürel çeşitlilik, korumak istedikleri özerklik tahammül edilmezdir. Türdeş olmayan bir sosyallik, batıcılığın ve milliyetçiliğin halesine kapılmış Osmanlı ve Cumhuriyet eliti açısından kabul edilmez olduğundan, ne Dersim'in ne de Kürtlerin 'farklılıklarını' devam ettirmelerine izin verilecektir. Dersim (ve Kürtler), ulus devletin, ulusal top-

luluğun içinde erimek zorundadır. Kabul ederlerse yolla, kabul etmezlerse, Dersim örneğinde olduğu gibi zorla.

Dersim'e, Dersimlilere dair algıyı biçimlendiren terminolojideki devamlılığın özel bazı biçimleri de enteresandır. Görünen o ki, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet idarecileri Dersim'de süregiden meseleyi, medeniyetten nasibini almamış bir kısım vahşinin medeniyete karşı koyuşu olarak algılamıştır. Dersim bir çıban, bir fesat yuvasıdır, modernleşmeye karar vermiş Osmanlı elitine göre. Cumhuriyet elitine göre de rejimin "Tunceli vilayetinde yaptığı şey askeri bir sefer değil, medeni bir yürüyüştür" ve Cumhuriyet "Tunceli'nin dağlı bedevilerine şu hakikati" anlatmaktadır: ya bu deve güdülecek ya da bu diyardan gidilecektir" (Yunus Nadi, *Cumhuriyet*, 17 Haziran 1937, 18 Temmuz 1937). Bugün görünen odur ki, Cumhuriyetin pasifleştirme harekâtı en azından bu düzeyde başarılı olmuş ve Dersimlilerin 'vahşiliğine' son verilmiştir. Bugünün Dersimlilerinin ortalama öğrenim sürelerindeki yükseklik, Dersim şehir merkezindeki 'modern hal', bu işteki başarıya işaret ediyor olsa gerek. Yalnız tuhaftır: Dersimliler vahşilikten vazgeçip modernleşmiş, fakat eşkıyalıktan, münafıklıktan vazgeçmemiştir. 1938'de İsmet İnönü eliyle tarihe gömüldüğüne kani olunan 'meşhur Dersim şekaveti', çok değil kırk yıl sonra, yeniden Cumhuriyetin karşısına dikilmiştir.

Dersimlilere dair 'ıslahı zorunlu vahşiler' algısı geride kalmışsa da, başka bir kısım algı halen dolaşımdadır. Görünen o ki, bir kısım erken dönem Cumhuriyet yöneticisinin Dersim'in Ermeniliğine dair 'kuşkuları', bugün de bir kısım muhafazakârın dimağını meşgul etmektedir. 1938'de General Alpdoğan bir kısım Ermeninin adlarını değiştirip Türk gibi yaşadığına dikkat çekerken, bugün de 'demokrasi aşığı' bir kısım muhafazakar,

CHP'nin Dersim kökenli milletvekili Kemal Kılıçdaroğlu'nun şeceresinde Ermeni atalar bulunduğunu (cıvık bir hazla) iddia etmektedir. Anlaşılan o ki, Dersim'in bir kısım dimağ nazarındaki güvenilmezliğinin kökeninde, sadece vahşiliği ya da Kürtlüğü değil, bütün geçişliliğiyle Aleviliği ve Ermeniliği de vardır.

Dersim meselesini halletmek için düşünülen ve kullanılan enstrümanların değişmezliği, devamlılığın üçüncü bir veçhesini oluşturuyor. Kürt köylerini boşaltmak, yakmak, boşaltılan köylerin sakinlerini Türk nüfus arasına serpiştirip Türkleşmelerini sağlamaya çalışmak, kısaca zora dayalı bir asimilasyon, Dersim meselesini halletmenin mümtaz aracı olmuş gibidir. Malum, 1925 İsyanının ardından bir kısım eşhas batıya göçürülürken, 1934 İskân Kanunu da Kürtlerin kitlesel olarak yerinden edilmesini hedefliyordu. Geride bıraktığımız kırk yılı kasıp kavuran son Kürt isyanının doksanlara tekabül eden bölümünde binlerce köyün boşaltılıp, bir milyondan fazla Kürt yurttaşın yerinden edilmiş olması da gösteriyor ki, rejim Kürt meselesini kesinkes halletmenin yolunun Kürtleri yerinden edip, Türk bölgelerine yerleştirmekten geçtiğine inanmaya devam ediyor. Bu durum, başka bir deyişle, Kürt meselesini halletmenin esas aracının yerinden etme ya da zorunlu iskân olmuş olması, vatandaşlık meselesi açısından temel bir hale işaret ediyor: Kürtlerin vatandaşlığı ya da temel bir kısım vatandaşlık hakları pek çok zaman askıya alınabilir olmuştur. Yerinden etme ve zorunlu iskân, 1925 ayaklanmasında olduğu gibi, hem Dersim isyanı esnasında hem de doksanlarda bir kısım vatandaşın mülkiyet, seyahat ve yerleşme özgürlüğüne yönelik masif ihlaller olarak gerçekleşmiştir. Nitekim, Dersim İsyanı da, Kürtlerin vatandaşlıklarının askıya alınma momentlerinden birine sahne olmuştur.

Dersim meselesini halletmek için istihdam olunan araçlardaki devamlılık durumunun çarpıcı bir örneği de şu ‘havuzlar’ meselesinde karşımızdadır. Görünen o ki, dün Dersim’i erişilebilir kılıp, pasifleştirmenin yolunun ‘havuzlar’ oluşturmaktan geçtiğini düşünen rejim, bugün de bu inancını korumaktadır. Malum, Dersim ve havalisini barajlar inşa ederek uysallaştırmaya çalışmak bugün de gündemdedir. Görünen o ki, coğrafyayı, Fırat’ın doğusunu, ulusal coğrafyanın parçası kılmak için beşeri müdahale yeterli olmamış, fiziki müdahaleye ihtiyaç duyulmuştur. Dersimi, Kürtleri pasifleştirmek için coğrafyanın dahi pasifleştirilmesi gerekli bulunmuştur.

Dersim (ve Kürt) meselesini özel yönetim biçimleriyle çözmeye çalışmak da kullanılan araçlardaki sürekliliği gösteriyor. Dün, Dersim meselesini meclis denetimine tabi olmayan bir yönetimle, kendi mucitlerinin diliyle söylersek, “koloni zihniyetiyle” halletmeye koyulan rejim, yakın zamanlarda da sıkı yönetim, olağanüstü hal, bölge valiliği benzeri özel yönetim biçimlerine başvurdu, Dersim’i ve Kürtleri pasifleştirmek için. Sonuç malum: seksen beş yıllık Cumhuriyetin yarısı özel zamanlar, olağanüstü hallerle geçti Dersimliler için.

Devamlılık, Dersim’in, Kürtlerin ‘ıslahı’ işini yürüten kadrolar düzeyinde de karşımızdadır. 1938 İsyanı esnasında Dersim valiliği ve komutanlığı görevini ifa eden General Abdullah Alpdoğan 1921 Koçgiri isyanının bastırılmasında da görevdedir ve dahası Koçgiri’de yapılan zulümden dolayı Meclisin hışmına uğrayan Nurettin Paşa’nın damadıdır. Keza, 1943’te Özalp’te 33 Kürt köylüsünü kurşuna dizdiren General Muğlalı da 1926’da Dersim civarında gerçekleşen Koçuşağı harekâtında görev başındadır. Tıpkı Şükrü Kaya gibi. Malum, 1934 İskân Kanunun ve 1936 Tunceli Kanunun mimarı İçişleri Bakanı Şük-

rü Kaya, İttihat ve Terakki'nin meşhur Aşiretler ve Göçmenler Umum Müdürlüğünün başındaydı.

* * *

Beri yandan, bugünden geriye bakıldığında, bütün bu devamlılığın, bütün bu sürekliliğin ürettiği en genel netice basba-
yağı ironiktir: İslahatla, tedip ve tenkille, zorunlu iskânla, sür-
günle geçen yüzyılın ardından Dersim, pasifleştirilmek bir ya-
na, Kürt meselesinin, Kürt rezistansının merkezine doğru iler-
lemiştir. Dersimliler Türkçe konuşmayı, 'medeni olmayı' öğ-
renmiş, fakat Kürtlüklerinden de vazgeçmemiştir. Zaman, Der-
sim'in Kürtlük ve Kürt rezistansı içerisindeki özgüllüğünü, ay-
rışıklığını gidermese de 'ikincilleştirmiş' ve Dersim'i ziyadesiyle
Kürt rezistansının içine yerleştirmiştir. Kürtlük içerisindeki ay-
rışıklığını bir biçimde 1990'lara kadar koruyan Dersim, malum,
bugün Kürt rezistansının ayrıcalıklı merkezlerindendir artık.
Anlaşılan, yüzyıllık ıslahat politikası Dersim'i pasifleştirme işini
becerememiş, buna mukabil son Kürt isyanı, Kürt rezistansının
hep biraz çeperinde kalmış Dersim'i içine çekmiş, kendi bede-
ninden kılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BASKIYA SUNUŞ

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân, yayınlanmasından sekiz ay sonra dördüncü baskısıyla karşınızda.

TBMM’de, 10 Kasım 2009 tarihinde, CHP Grup Başkan Vekili Onur Öymen’in Dersim 1938 katliamını öven ve bugün de aynı politikaların uygulanmasını salık veren konuşmasının ardından beklenmedik ölçülerde tepkiler meydana geldi. Dersimliler başta olmak üzere özellikle Alevi-Bektaşî kurumları, aydınlar, gazeteci ve köşe yazarları Dersim 1938 üzerine yoğun tartışmalara girdiler. Başbakan başta olmak üzere hükümetteki AKP sözcülerinden önemli ve doğru tepkiler geldi. Başbakan Tayyip Erdoğan Dersim 1938 için “katliam” nitelemesi yaptı. Türkiye, belki de ilk kez kendi tarihindeki en kara sayfa olan Dersim 1938 ile yüzleşme fırsatı yakaladı. Bu tartışmalardan hangi sonuçların çıkacağını ve bir süredir süregelen “tarihperestlik” dalgasından Dersim’in nasibini alıp alamayacağını önümüzdeki dönemde göreceğiz.

Türkiye’nin tarihiyle yüzleşmesi ve hangi kökenden olursa olsun tüm insanların barış içinde bir arada yaşaması için ilk adım olarak resmi arşivlerin bir an evvel açılarak özgürce tartışmalara imkân sağlanması gerekir. Öte yandan 1938’de on binlerce insanın öldürülmesinin “insanlığa karşı suç eylemi” olduğu kabul edilmelidir. 12 bin kişinin sürgününün ise sağ ka-

lanların kültürel olarak katli olduğu ortadadır. Mağdurlara yönelik özel düzenlemeler, kayıp çocukların ailelerine kavuşturulması, Seyid Rıza ve arkadaşlarının naaşlarının 73 yıl sonra da olsa ailelere teslim edilmesi vb. adımların atılması sorunun çözülmesinin öteki boyutları olabilir.

Tartışmalar sırasında konuyla ilgili yapılan yorumların pek büyük bir bölümünde, gazete, dergi, elektronik sayfalar ve televizyon kanallarında Dersim 1938 ve Zorunlu İskân, hakikati öğrenmek isteyenler için temel başvuru kaynaklardan biri durumuna geldi. Bu, -diğer şeylerin yanı sıra- kitabın amacına ulaştığını gösteren bir gelişme oldu.

Dersim 1938 katliamı konusunda önemli bir başvuru kaynağı haline gelen kitabın bu baskısında bazı önemli yenilikler var.

Kitaba gelen okur önerilerinden hareketle, bu baskıya bir “Dersim Haritası” ekledik. Dersim katliamında Askeri Komutan, Tunceli Valisi ve Dördüncü Umumi Müfettiş olan Abdullah Alpdoğan tarafından hazırlanan ve 6 Aralık 1936 günü toplanan “Umumi Müfettişler Konferansı”nın 3. gününde okunan “Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29.12.1936 gün ve 510 sayılı Seyahat Raporu”nu da ilk defa bu baskıda yayınladık. Bu rapor, katliamdan sadece 2 yıl evvel alınan askeri, siyasi, idari önlemleri, katliam, asimilasyon ve zorunlu iskâna dayalı resmi politikaları ve Dersimlilere bakıştaki negatif yönleri tüm açıklığıyla ortaya koymakta.

Osmanlı dönemi Dersim politikalarına, Dersim olaylarının artık bir simgesi durumuna gelen Seyid Rıza’ya ilişkin bazı bölümler eklendi. Dersim 1938’e dair Komünist Enternasyonal tarafından yapılan “gerici aşiret isyânı” şeklindeki değerlendirme de kitaba eklenenler arasında. Komünist Enternasyonal ta-

rafından yayınlanan makale, Dersim 1938 olaylarına Türk hükümetinin resmi penceresinden bakıldığını ortaya koymakta.

“Umumi Müfettişler Konferansı Belgeleri”ni şahsıma sunarak kitabın 4. baskısına büyük katkı yapan yayıncım Emir Ali Türkmen’e, Pülümür merkezinde “Dereyê Areyê Çê Ziya Derguli” de aile fertlerini kaybeden ve bu olayda kurtulanların bilgilerini paylaşan Ali Rıza Aslan’a, Seyid Rıza hakkında çok önemli bilgiler veren Mehmet Gülmez’e ve değerli zamanını çaldığım halde bana sonuna kadar destek veren sevgili eşim Emi’ye gecikmiş de olsa teşekkürü borç bilirim.

Hüseyin AYGÜN

Dêrsim

5 Ocak 2010

İKİNCİ BASKIYA SUNUŞ VE TEŞEKKÜR

Dersim 1938 ve Zorunlu İskân'ın ilk baskısı 2 hafta gibi kısa bir sürede tükendi. Bir araştırma-inceleme kitabının bu kadar kısa sürede ikinci baskısının yapılmasının bazı anlamları olmalı. Okurların kitaba ilgisi Dersim 1938 meselesine olan bir merak ve duyarlılığın göstergesi ve ürünü öncelikle. Dersim 1938 sorunu, katliam ve ardından gelen sürgün, tüm baskı, yasak ve sansüre rağmen tartışılıyor ve tartışma devam edeceğe benzer. Zira dünyada ve Türkiye'de bir süredir “tarihle yüzleşme”, “tarihle barışma” eğilimleri var. Türkiye, parçalı-yanıp sönen tartışma ve tepkilere sahne olsa da, ne mutlu ki bu dalganın dışında değil.

Kitaba, basın da ilgisiz kalmadı. Hürriyet, Taraf, Günlük ve Birgün son derece olumlu haberler ve yorumlar yaptılar. 12 bin kişinin sürgünü, haklı tartışmalara yol açtı; Cemal Süreya'nın akıllardan çıkmayan sürgün dizeleri ve Dersimli bir sürgün ailesinin çocuğu olduğu hatırlandı.

Kitabın ikinci baskısı genişletilmiş ve zenginleştirilmiş durumda. Bazı yeni ekler de içermekte. Bazı bölümler ayrıldı, alt başlıklar konuldu. Osmanlının gözünde Dersim, Cumhuriyet'in Dersim anlayışı, bazı yeni belgeler, fotoğraflar, katliam yerleri ve katledilen –tahmini- kişi sayısı, Dersim nüfusu gibi bölümler bu baskıda bir yenilik olarak karşınıza çıkıyor. İlk

baskıdaki bazı –kimi kaçınılmaz, kimi özensiz- yazım hataları da ortadan kaldırılmış durumda.

Kitaba ve özellikle ikinci baskısına emeği geçen bazı isimleri saymam zorunlu. Genelkurmay'ın piyasada hâlâ olmayan kitabını şahsıma takdim eden Ankara Dersim Derneği Eski Başkanı Hüseyin Zeytin ve dernek yöneticisi İbrahim Ögeyik'e gecikmiş de olsa teşekkür ederim. Sevgili dostum Ankara SBF hocası Ahmet Murat Aytaç birinci baskıyı dikkatle okudu ve eleştirilerle ikinci baskıya büyük katkı yaptı ve ilk baskıdaki minnetimden çok fazlasını hak etti. Nihayet ikinci baskıyı eleştirileri ile zenginleştiren Leyla'ya, Gamze'ye, Almanya Köln'de yaşayan Ali Rıza Aksoy'a ve adını sayamadığım dostlara teşekkür ederim.

Hüseyin Aygün

Dêrsim

25 Mayıs 2009

71 YIL SONRA ORTAYA ÇIKAN SÜRGÜN BELGELERİ

Dersim, eskiden beri yaşanan katliamlar, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi politikaları, 1938 trajedisi, ardından gelen sürgünler, 1994 köy boşaltmaları ile hep gündemde kalmıştır. Dersim, öte taraftan etnik kimliği çok tartışmalı ve pek çok kültür ve din ve inancın bir arada yaşadığı bir bölgedir. Ermeni, Zaza, Kürt, Türk, Türkmen topluluklara barınak olan Dersim bugün heterojen bir toplumsal kültüre sahiptir. Dersim, ayrıca Türkiye’de Alevi-Kızılbaşların (Kırmanclar) nüfusun ezici çoğunluğunu oluşturduğu tek bölge durumundadır.

Başta askeri paşalar olmak üzere araştırmacılar, misyonerler, istihbarat görevlileri, tarih boyunca Dersim bölgesine ilgi duymuşlardır. Bu ilgi, “rapor”, “akademik tez”, “seyahat notları”, “anılar” gibi somut ürünlere dönüşmüş ve genellikle resmi politikalara hizmet etmiştir.

Dersim ile ilgili çalışmalar çok zayıftır. 1938’i, “tertele”, “katliam” veya “soykırım” olarak niteleyen Dersimlilerin, bu büyük trajediyi belgeleme, arşiv oluşturma, tanıklar, öyküleri derleme, anlatı ve yer fotoğraflarını saklama vb. konularında ciddi çalışmaları olduğunu söyleyemeyiz.

Kuşkusuz bunun başlıca nedeni uzun yıllar –ve hâlâ- devam eden resmi yasaklar ortamı ve devletin politikalarıdır. Dersim

1938 katliamına ilişkin resmi arşivler, hâlâ kapalıdır. '38 katliamını gizleyen devlet kurumları, bu askeri tenkil harekâtını hâlâ -ve inatla- “ayaklanma” olarak göstermeye devam edebilmektedir. Devletin anlayışında ciddi bir değişim olmadıkça Dersim tarihinin objektif ve sağlıklı araştırmalara konu edilmesi zor görünmektedir.

Türkiye’de “1938 tartışmaları” özgürce yapılamadığından konuya dış kamuoyunun ve özellikle Avrupa’nın ilgisi gittikçe artmaktadır. Avrupa Parlamentosu (AP), Kasım 2008 tarihinde “Dersim 1938 Soykırımı” başlıklı bir toplantıya ev sahipliği yaparak konuya yakın ilgisini ortaya koymuştur. Türkiye, Dersim tarihi ve özellikle 1938 trajedisi konusunda serbest tartışmalara yasak koymaya devam ederse, bu meselenin “dışarıda” daha fazla gündeme gelmesi devam edecektir.

Elinizdeki kitapta, 1938 katliamı ve ardından gelen “zorunlu iskân” meselesi bir kez daha gündeme getirilmektedir. Kitapta yer alan belgeler ağırlıkla, İskân Müdürü Dr. Reşad Tanyeri’nin resmi talimatları, sürgün listeleri, telgraflar, sürgün mektupları, hastalık ihbarnameleri, güvenlik, sağlık, nüfus, ölüm, ulaşım konularında gerçekleşmiş resmi yazışmalardan oluşmaktadır.

Kitapta sunduğum belgeler, 1938 yılında Dersim halkından “batı illerine” en az 7 bin, en çok 12 bin kişi sürüldüğünü göstermektedir. Dersimli Kırmancıların, bir hane bir köye verilmek şeklinde Türk köylerine serpiştirilerek dillerini unutmaları ve inanç ve kültürlerini terk etmeleri planlanmıştır. Bu kitapta yayınlanan resmi belgeler, önemli gerçekleri bir kere daha açığa çıkarmaktadır. Elinizdeki çalışmanın “Dersim 1938” tartışmasına yeni belge ve kaynak bakımından katkıda bulunacağı kanaatindeyim. Kitapta yer verdiğim belgeler, Yaz-Sonbahar-Kış 1938

tarihlerini kapsamaktadır. Büyük bir çoğunluğu Doktor Reşad Tanyeri'ne aittir.

Belgelerden “Dersim 1938 Zorunlu İskân Kararı”nın hiç bir ölçü tanınmadan, kadınlara, hastalara, beşikteki bebeklere, askerlere, “eşkiyayla çatışmış kişilere”, yaşlı ve sakat insanlara dahi uygulandığı anlaşılabacaktır. Dersimli “çekirdek aile” dahi iskân sırasında parçalanmıştır. Bir haneden bir köye yalnızca 4 kişinin iskân edilmesinin kararlaştırılması başka türlü izah edilemez. Bu çok önemli bir özelliktir. Kuşkusuz ki, tarihte hiçbir zorunlu yer değiştirme sancısız olmamıştır. Ancak burada bir halk için topyekûn alınmış bir kararın var olduğu, en küçük birim olan ailenin dahi parçalandığı ve sürgün planının on yıl boyunca tavizsiz uygulandığı görülecektir.

Bu kitapta Dersimliler için Kırmanc adı kullanılmaktadır. Dersimlilerin etnik kökenleri çok tartışmalıdır. Tarihte pek çok halkın, kavmin, aşiretin ve milletin gelip yerleştiği Dersim bölgesi, uzun yüzyıllar içerisinde heterojen bir topluluk oluşturmuştur. Geçen yüzyılda Ermeniler, Alevi Zazalar, Alevi Kürtler, Alevi Türkmenlerin bir arada yaşadığı ve Ermenice, Zazaca, Kürtçe ve Türkçe'den oluşan en az 4 dilin konuşulduğu bu bölgenin halkı kendisine “Kırmanc”, yaşadığı coğrafyaya da “Kırmanciye” adını vermektedir. Kırmanc adı ile Dersimliler, Zazaca, Kürtçe, Türkçe veya diğer dilleri konuşan bölgedeki Alevi-Kızılbaş toplulukların tümünü işaret etmektedir. Kırmanc, milli bir tanımdan çok inançsal bir Alevi-Kızılbaş üst-kimliği anlamına gelmektedir. Kırmanc adlandırmasının içeriği tartışmalı olsa da Dersim halkının kendisine verdiği bu ismin kullanılması, bilimsel ve etik yönden doğru olacaktır. Zira bir toplum kendisine ne diyorsa odur. Bu nedenle kitabın bundan sonraki bölümünde bu ad kullanılacaktır.

Bu kitaptaki belgelerin yazara ulaşmasında, 12 yıldır Dersim bölgesindeki yaygın hak ihlallerini araştırmasının, 15 Kasım 1937’de Elazığ Buğday Meydanı’nda idam edilen Seyit Rıza ve arkadaşlarının mezar yerlerini ortaya çıkarmak için, -Seyit Rıza’nın çocukları adına- hukuki girişimlerde bulunmasının -hiç kuşkusuz ki- bir rolü vardır. Kitabın yazarı, Dersim 1938 hadisesinin aydınlanması için Türkiye’de ve Avrupa’da hukuki ve vicdani temelde bireysel çabalar harcamaktadır. Elinizdeki eserde yer alan belgeler harcadığı emeklerin bir sonucu olarak yazara “emanet” edilmiştir. Belgelerin gün yüzüne çıkmasını isteyen kişiler, Dersim halkına yapılanları insanlık vicdanında tartmışlar; açıkça reddetmişler, bir daha hiç kimsenin böyle olaylar yaşamaması için günümüz kuşaklarının haberdar olmasını arzulamışlardır. Her yerde, namuslu ve vicdanlı insanlar vardır.

Belgeler tarafımdan önce tasnif edilmiştir. Birbiriyle benzer ve bağlantılı belgeler tek belgeye indirilmiştir. Belgeler pek fazla olduğundan temsil edici nitelikte olanlar kitaba alınmıştır. İlk kez günışığına çıkan bu belgeleri, Dersimlilerin tarihlerini daha fazla araştırmasına, devlet yöneticilerinin Dersim tarihiyle yüzleşmesine ve Türkiye’nin demokratikleşmesine bir katkı olması umuduyla yayınlıyorum. Elinizdeki kitabı, bugün artık hayatta olmayan Dersim 1938’in tüm kurbanlarına ithaf etmek ise yazar için bir borçtur.

Başta, kitabı okuyup önerilerde bulunan ve önsöz yazan Doç. Dr. Mesut Yeğen’e, yayıncım Emir Ali’ye, SBF’den yoldaşım ve “hocam” Ahmet Murat Aytaç’a, Hacettepe’den Dr. Se-ma Buz’a, verdiği kaynakasal destekle katkısı büyük olan Ley-la’ya, yazar-araştırmacı Caner Canerik’e, Stj. Av. Cihan Söylemez’e ve yaşlı bilgeler Mahmut ve Musa amcalara minnetle...

BİR FOTOĞRAFIN HİKÂYESİ

Pülümür'den Kamer ve Elif Fırat ve çocukları, 1938 sürgününde. Hayatları gibi fotoğrafları da parçalanmış...

Fotoğraftakiler soldan sağa: Ali Fırat (çocuk), Kamer Fırat, Fatma Fırat (ayakta), Beser Fırat (Canerik), Elif Fırat, Hüseyin Fırat (yüzü yırtılmış).

Fotoğraf, tahmini olarak 1945-47 yılları arasında Amasya, Gümüşhacıköy'de Ali Hıdır Fırat tarafından çektirilmiştir.

1938 yılı sonbaharında “Dersim Harekâtı” henüz devam ederken Pülümür’ün Mezra köyünde (Mazra Çê Sadıqu) ika-
met etmektedirler. Areyanlı (Areyizu) aşiretindendirler. Köy
içerisinde herhangi bir silahlı eylem olmamıştır. Devlete karşı
bir hareketleri de yoktur.

Harekât sırasında köye gelen askeri birlikler, “ifade alma”
gerekçesiyle köydeki tüm yetişkin erkekleri toplar ve götürür-
ler. Bu sırada Kamer Fırat ve babası Ahmet Fırat, köy dışında
kaybolan hayvanlarının peşine gitmişlerdir. Askerlerin dönü-
şünün ardından köye geri dönerler. Kamer Fırat’ın 2 kardeşi ve
14 akrabası gözaltına alınanlar arasındadır. Babası Ahmet Fırat,
Gökçekonak (Tasniye) köyüne götürülmüş olan çocuklarının
serbest bırakılması için karakola gider. Askerler, ısrarla çocuk-
larının serbest bırakılmasını istediği için onu da gözaltına alınan
grubun içerisine katarlar. Neticede tüm kafilayı, Pülümür’e gö-
türür ve bugün “Komiser Abbas Necati Parkı” (Dereyê Areyê
Çê Ziya Derguli) olarak bilinen dere kenarında kurşuna dize-
ler. Öldürülenler Mahmut Düzgün, Ali Düzgün, Düzgün Düz-
gün, Hıdır Fırat, İbrahim Fırat, Hüseyin Fırat, Bako Aslan, İbiş
Aslan, Ahmet Fırat, Ali Binat Fırat, Nuri Fırat, Dursun Tekin,
Ali Arslan, Mustafa Düzgün, İsmail Düzgün, Ali Düzgün ve
Derviş Gerçek isimli kişilerdir. Kurşuna dizilenlerin çoğu, fo-
toğraftaki ailenin baba, amca ve dayısıdır. Kamer Fırat’ın aile-
sinden 2 kardeş 2 amca ve babası öldürülür. Elif Fırat’ın ise 2
kardeşi öldürülmüştür.

Katliamdan sadece bir kişinin kurtulduğu bilinir.
Tasniye’den Bava Düzgün kurşuna dizilmeden hemen önce el-
lerindeki urganın gevşek oluşundan yararlanarak ellerini çözer
ve alt taraftaki Pülümür çayına doğru kaçar. Askerler hemen
ateş ederler, ama Bava Düzgün kendisini çoktan suya atmıştır.

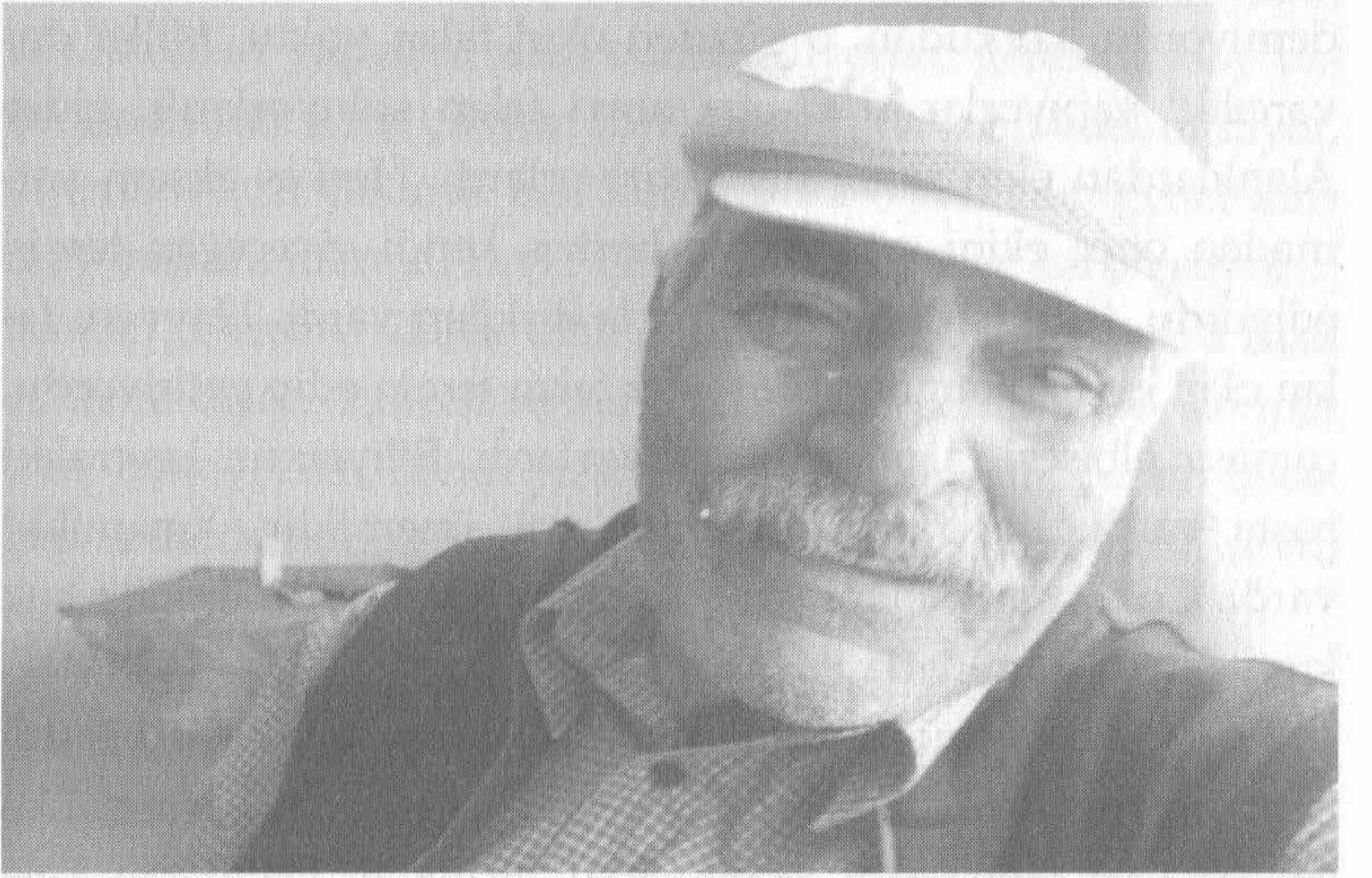
Suyun etrafındaki çalıların altına gizlenir; çalıların içindeki kamış parçasını ağızına alır ve suyun altında hareketsiz durur. Askerler bu çalıların içine süngü bastırarak arama yapar, süngüler sağından-solundan geçer, ona isabet etmez. O, gece geç saatlere kadar orada kalır ve etrafı gözetleyerek tepenin arkasındaki köye gider. Orada da iki gün kalır ve sonra evine gider. İşte bu katliamı bugün, Bava Düzgün sayesinde biliyoruz.

Bu olayın ardından aile, çocuklarını da alarak dağlara kaçar ve orada yaşamaya başlar. 2 ay devam eden kaşışın ardından kaderlerine razı olup teslim olmaya karar verirler. 1938 Sonbaharının sonunda teslim olurlar ve Amasya Gümüşhacıköy'e sürgüne yollanırlar. Aile, burada 9 yıl kalır ve ardından geri dönmelerine izin verilir. Köyelerine döner ve yıkılan evlerini inşa ederek yaşamaya kaldıkları yerden devam ederler.

Yıllar sonra, Pölümüir katliamının gerçekleştiği yerde Komiser Abbas adına park yapım çalışmaları başlar ve 1938'in kurbanlarının kemikleri hemen ortaya çıkar. Burada yakınlarını kaybetmiş kişilerden biri olan Hasan Aslan resmi makamlara müracaat eder. Aldığı izinle ölenlerin kemiklerinin tümünü toplar ve bunları ilk kez yıkayarak Pirdê Sur (Salördek) Köyüne bağılı "Hewse Hağı" mezarlığına defneder. 1938'de sebepsiz kırılanlar şimdi orada yatıyor; üzerlerinde herhangi bir işaret, saygı yazısı veya doğru dürüst bir mezar taşı bile olmadan.

1987 yılında Kamer Fırat, 2001 yılında ise Elif Fırat vefat ederler. Beser Fırat (Canerik) 2004 yılında vefat eder. Fatma Fırat hâlâ Almanya'da yaşamaktadır. Hüseyin ve Ali Fırat ise İstanbul'da yaşamlarına devam etmektedirler.

BİR DERSİMLİNİN SÜRGÜN YOLCULUĞU²

Ben Alacık Köyünün Karmez Mezrasından Ali Şen'im. Asıl baba adım Mehmet'tir de, ama nüfusta yanlışlıkla Mahmut yazmışlar. Şu anda doğuma göre 82 yaşımdayım. Belki 80 yaşını da geçginimdir, ama doğumumu bilmiyorum.

1938'e kadar köyde yaşadık, okul yoktu, bir şey yoktu, Türkçe bilmiyorduk. 1938 Dersimin başına geldiğinde biz hepimiz bu olayı yaşadık. 38 hepimizin başına bir duman gibi çöktü, biz hepimiz o olayları yaşadık, birçok insanlarımız kat-

² Tunceli merkezden Ali ŞEN ile yapılan görüşme notları, 2004, *Sözlü Kayıt*

ledildi. Birçok insanlarımız vuruldu, sürgün edildi, memleketlerinden edildi. Bizim aileden aşağı yukarı 100'e yakın kişi vuruldu, hepimiz akrabaydık. Hepsi bir ailenin, bir babanın çocukları, amca çocuklarıydı. Ben 38'de 15 yaşlarında filandım. Türkçe bilmiyorduk, ne zaman öğrendim biliyorsun avukatım Türkçe'yi, 39'da garba gittiğimizde öğrendim ben Türkçeyi. O zaman okul diye bir şey yoktu, zaten hükümet falan yoktu, aşiretler arası bir çelişki-melişki falan vardı, kimse başka yere gidemiyordu, korkudan, o yüzden okul falan yoktu. Millet davarcılık³ yapıyorlardı, az-buz arazi falan suluyorlardı, gidip Alanlılardan ekin satın alıp getiriyorlardı. Herkes akşam yatmadan önce ekini saklıyordu, herkes kendi yiyeceğini temin ediyordu, tek taraflı bir Alanlılarla ilişkileri vardı. Hayvanı falan olan gidip o taraftan bir şeyler falan temin edip getiriyordu, çamaşır elbisesi falan temin ediyorlardı. Biliyorsun kewralık⁴ başta vardı, Kewralık Dersim'de çok önemlidir, Xınamilik⁵ vardı. Çok insan Kewraydı, çok insan Xınamiydi, ilişkiler çok kuvvetliydi Alanlılarla.

Dersim olayı gününü bilmiyorum da, yazdı, başladığı zaman yaz mevsimiydi, asker ilk başta şeye gelmişti, Kırmızı Dağın orda bir tepe vardı, oraya geldi, ardından Haydaran Zele geçti, yazdı, biz o zaman yayladaydık, yaylaya çıkmıştık. Dersim olayı birden bire başladı, benim hatırladığım kadar, Ovacık'tan başladı, olay en başta. Karakol vardı, şimdi Ovacıklılar hala Tülik diyorlar, Ovacıklıların çoğu Tulik diyorlar, Pulur, Pulur. Pulur diyorlar evet, orda askerlerin kadınlara sarkıntılık yapmaları, orada kadınlara sarkıntılık yapıldığı zaman, benim

³ Küçükbaş hayvan

⁴ Zazaca Kirvelik

⁵ Zazaca Dünürlük

bildiğim, duyduğum, artık aslı var mı, yok mu kadar şimdi kendi gözümle görmediğim için... Orada askerin vurulmasında Dersim, o güne kadar sükut duran bir Dersim, toplanıyorlar karakolun bizim içimize yapılması sakıncalıdır diye karşı çıkıyorlar, başta Tülik karakolunun yapılması ile başladı, bizim için başka bir şey yoktu, yani, valla, Tunceli ile ilgili mecliste çıkan kanunu bilmiyorum, benim bildiğim kadar Dersim'in ıslah edilmesi için bir önerge veriliyor, şunları diyorlar yolları yapalım, okulları yapalım, ıslah edelim diyorlar, genelkurmay başkanı o zaman karşı çıkıyor, Dersim'i silahla ıslah edelim diyor, diyoruz Fevzi Çakmak bizi kurtardı ya o zamanın genel kurmay başkanı mareşal Fevzi Çakmak' tır. O şeye karşı çıkıyor... Islaha... Dersimi silahla ıslah edelim diyor, Dersim yoksa ıslah edilmez diyor, Tunceli Kanunu hakkında ben bir şey duymadım, bilmiyorum, şimdi yalan söylemek olmasın, benim bildiğim kadar kanun, aşağısı Pertek suyu, yukarısı Erzincan suyu, kimse kalmayacak şekilde kanun çıkarmışlar.

Yalan konuşmayayım, son dönemlerde diyorlar ki, Dersim'e Rıza'nın evine gelmiş Şeyh Sait, destek falan istemişler, gece davar-mavar falan kesilmiş, onlar da yememişler, Sey⁶ Rıza da demiş ki sen benim elimdeki ekmeği yemiyorsun, benle nasıl kardeşlik yaparsın, nasıl kardeş olacağız, orda cumhuriyet olmuşsa bana ne, cumhuriyetin bana zararı yok, söylüyorlar ama ben bilmiyorum.

Askerin esas gelişi 37'dir, 37'de o zaman asker çıkıyor, silahları topluyor, asker geri gidiyor, 38'de tekrar yükleniyor, her aşiretten nasıl ki kanun kaçakları diyorlar, onların yüzünden patlak veriyor, bütün ağaları toplayıp cezaevine getiriyorlar,

⁶ Zazaca Scyt.

Abdullah Paşa geldiği zaman, ağaları toplayıp Elaziz cezaevine getiriyor, o anda herkes elinde silahı olan, silahsız olan gidip teslim oluyorlar, Demenanolılar⁷ hariç bütün aşiretler cayıyorlar, milis oluyorlar, o zaman, şimdiki koruculara milis derler, milis oluyorlar, bir Haydaranlılarla⁸ Demenanolılar kalıyor, bir de Avasanolılar⁹ kalıyor.

Heyderanolıların dedeleri de çoğu da gidip teslim oluyor, ekseriyeti teslim oluyorlar, biliyor musun, gidip teslim olanlar bir kere satırdan geçiriliyorlar, bu hareket başlamış ya, Haydaranlıları satırdan geçiriyorlar, ölen ölüyor, kalan da kalıyor, af çıkana kadar ortalığı temizlemeye çalışıyorlar, ağaları, aşiret ağalarını, ileri gelenleri falan topluyorlar, o sırada af çıkıyor, ama seçme yapıyorlar o af çıktıktan sonra, Heslen Efendi'yi, Turuşmekli Kureyşan-lı Heslen Efendi'yi, birçok insanı tek tek bekletip, seçip vuruyorlar, yani nasıl ki şimdi faili meçhullar var ya, o zaman da aynısını yapıyorlardı, mesela şeyin oğlu Nazmiye'de İmam Hüseyin o aftan sonra vuruluyor, o aftan sonra adamı getirip vuruyorlar, aftan evvel vurmuyorlar.

O olay sırasında biz Qur diye bi yer vardı hepimiz toplanmıştık oraya, o akşam orda toplandık, davar-mavar kestiler, kurban kesiyorlar ya Allah bizi kurtaracak, sabahleyin çocukları topladılar götürdüler, o tarafta mığaralar vardı, artık silahlar patlamıştı, toplar dövüyordu, topları ben hatırlıyorum Karnez'i tepesinden atılıyor toplar o zaman kalın toplar vardı, şiddetli çatışmalar başlamış, milis fırsat buluyor, milis dediğim Areyanlar, başka bir şey değil, bizim orda olduğumuz, dağlara götürmek için biz davarın ordaydık, başta ben gördüm milisi,

⁷ Dersim'de bir aşiret.

⁸ Dersim'de bir aşiret.

⁹ Dersim'de bir aşiret.

Milis aşağıdan çıktı, baktım aşağıdan 3-4 kişi gelmiş, ablamın kocası vardı yanında, Ben eniştem iki tane de dayım var, bunlar sıfte gelir gelmez ateş ettiler, aşağı yukarı çatışma oldu bir taraftan, tepelerde asker ağır makineyi kurmuş, davarı alttan getirdiler, onlar da en cesur silahşor abimdi, bırakmıyordu milis davarı götürsün, o davar bize sebep olur, işte o eniştem yaralandı, akşam geldiler. Qur'da toplandılar, bir sefer ben iki tane amca çocuğum, dediler gidin mığaradaki çocukları alın gelin, biz gittik ki mığara yolunu da bilemedik, biz ayrı düştük, onlar geliyorlar orda toplanıyorlar, başka bizim Taxt diye bir mezramız var, gruptan ayrıldık, başkasına takıldık, o bir tane Ali Koçak var, biz onları kaybettik onlar bizi kaybetti, biz başkalarının yanına gittik, sonra geldik Taxt diye bir yer var bizim orda, orda iki tane mığara vardı, yarısı bir mığaraya gidiyor, yarısı diğer mığaraya gidiyor, asker geliyor, dolanıyor dolanıyor, yukarı çıkıyor, geçen sene Ali Ateş vardı bu Kanoğlu'da, bizim Heyderanlı öldü, tam asker yukarı çıkıyor ki sıksın o orda dışarı çıkıyor, o aşağıdakiler (aşağı mığaradakiler) zaten mığaradan çıkıp kaçıyorlar, benim 3 tane ablam, annem bir küçük kardeşim, onlar orda vurulmuşlar, kaçıyorlar bunlar aşağı mığaradan yukarı kaçarken asker vuruyor, yukarı mığaradakileri asker teslim alıyor, aşağı yukarı 75-80 kişi varmış, yabancılar da vardı, diğer mezralar da vardı onların içerisinde, ben şimdi ona gelirim, abim orda tek başına savaşıyor biliyor musun, bir çok insan orda kurtulmuştur yani, mığaradaikler bir tane başka yerde mığara var, oraya gidiyor, asker o mığarayı da sarınca, orda şey yapıyor, bizim bu Memet vardı, O da askerle beraber gelmiş demiş, korkmayın asker bir şey yapmayacak, o gece topluyorlar hepsini elini kolunu bağlamadan, Karmes mezrasına çıkarıyorlar, onları vuruyorlar, kadınları ayrı erkekleri ayrı vuruyor-

lar, hâlâ mezarları duruyor, Tevnasi denen yerde, hâlâ o tepede duruyor, biz ayrı bir grupta, ayrı grup dediğim, 3-4 kişi ile öyle dolandık gittik, yukarıda, dağa doğru epey de gittik, dağ eteğinde bir- iki gün kaldık, o sırada askeri tekrar geri çektiler, askeri geri çekince, o zaman herkesin anne-babası ortaya çıktı, o zaman abim geldi yanımıza, abimin hanımı da kurtulmuştu, bir tane büyük çocuğu vardı, o da kurtulmuştu, o aşağı mığaradan kaçmışlar kurtulmuşlar, işte biz geldik birleştik, 15-20 gün sonra tekrar asker çıktı, işte o zaman bir sürü zayıat verdiler, benim dayım gil o zaman vuruldu. Biz yine dağa kaçtık, abim gil vardı, silahlar vardı biliyor musun, o zaman ben korkmuyordum. Tayyare geldi Erzincan'dan taradı, burada iki tane askeri kışlası var ya. Ondan sonra kışın kaldık orda, kendi köyümüzde kaldık. Ot falan topladık, asker o zaman ekin falan bırakmamıştı, köyleri falan yakmıştı, yazın dağlarda çökelek falan getirip saklamışlar, Hakislilerden ekin alıyorlardı, Hakisliler yardım ediyorlardı.

Sonra zaman geçti, bir gün dediler af çıkmış, biz de gittik teslim olduk. Elazığ tren istasyonundan Çarşamba'ya Bafra'ya verdiler, Havza'ya verdiler bizi. Abim ayrı, abim Sinop'taydı, abimi Sinop'a vermişlerdi. Bir bayan vardı, onun iki tane oğlu vardı, bir dul kadın çocuğu, toplam 5 onlar, iki de biz 7 kişiydik, bizi Demirci isimli bir köye verdiler, yakınımızda bir köyde Usvız, Avasanları vermişlerdi, oraya, yani milleti nereye verdiklerini kimse bilmiyordu, sonradan Türkçe'yi öğrendik, yolları öğrendik, dağları öğrendik, bizi tuttular o köye verdiler. O köyde oturduk, bize akşam yemeğimizi getiriyorlardı, öğlen de, sabahleyin köylüler getiriyorlardı, pekmez geliyordu. Diyorum ya ben o zaman 15-16 yaşında vardım, yaş inkar edilmez, hatta ben Tunceli'de kalmıştım, ekmek, su demeyi biliyordum,

bana diyorlardı bu Türkçe biliyor ama konuşmuyor, gittim bir yumurta alana kadar canım çıktı, söyleyemiyorduk.

Köy halkı bize çok iyiydi, yani şöyle, şimdi vicdanla konuşmak lazım, o adamlar bize karşı çok olgun davrandılar, askerlik yapanlar vardı içlerinde, bize karşı çok iyi davrandılar orda, sağ-sol davası girdiği zaman biz ordaydık, 7 sene kaldık, biz bir gün birinden işitmedik sen niye namaz kılmıyorsun diye. Gidiyorduk köy odasında oturuyor, konuşuyorduk, bize orda arazi verdiler, bilmem ne yaptılar. Bir köylünün evi vardı, iki tane odası vardı, bir odasında kendileri kalıyor, bir odasını da bize verdiler, en son arazi verdiler, orda ev yaptılar bize. Bir yere gitmedim nereye gidem, 20 yaşına geldiğimde askere gittim.

Benim orda ayrı bir şeyim var, muhtarla şeyi var, komutanla var, ben iki tane muhtarı şikâyet ettim orda, muhtarlar benden çekiniyordu, hatta muhtarlar bana baskı kurmak istediler, ben baskıyı kabul etmedim. Adam bana şunu söyledi, kimi bana gavur dedi, kimi bana deli diyor, o kadar şey ettiler yani. Muhtarla mesele şöyle oldu, ben Alaşehir'e gittim tek başıma, abim daha gelmemişti yanıma, tek başınayım. Amasya'ya gittim, Amasya'da bizim bu Hasan Kaymazgil vardı. Onların evlerine gittim, onlara yardım ettim, evleri yıkılmıştı depremde, yardım ettim, döndüm geldim, dönecem hiç kimse yok köyde, o kadının üç çocuğu da öldü öyle kaldı, geldim dediler seni jandarmadan istiyorlar, dedim benim ne işim falan var, muhtar efendi söyledi, sen gitmişsin dedi, o başçavuş Kutudere'de askerlik yapmış, gittim birlikte o tarihi de hiç unutmam onbirinci ayın 15ydi. 1941,42 yıllarıydı, kimse sormadı yolda nereye gidiyon, niye gidiyon, o dönem bir yere gittin mi izin alıyorsun biliyor musun, ilin dışına çıktığın zaman izin alman lazımdı. İçişleri bakanlığından, vali-mali para etmiyordu, direkmen

içişleri bakanına dilekçe verecektin, ordan gelen emre göre gidecektin. Beni attılar içeri, o arada muhtar çıktı geldi, pencere var şöyle bir şey (eliyle camı gösteriyor), kapıyı vurdu muhtar geldi, dedi sana bir kave ısmarlayam, dedim iyi ısmarla, gitti, başcavuş geldi, şeyli Erzincanlı, akşam bana bir bataniya verdiler, yemek verdiler, sabaha dek uzandım öyle yattım. Sabah oldu, sorguya çeken o başcavuş geldi, kapıyı açtı, üşüdün mü böyle dedi, dedim üşüdüm efendim, niye insandır, üşümeyim, bura soğuk dedi, sen nereye gittin, dedim Amasya'ya gittim, dedi niye gittin, niye izin almadan gittin, dedim 30 lira muhtara verdim, izin aldım gittim, izin alman lazımdı dedi. Gidin şu muhtarı çağırın getirin, 5 dakika sonra çıktı geldi adam, dedi ula muhtar, muhtar, ne var, dedi ula eşoğlu eşek hem parasını alıyorsun, hem izin veriyorsun, hem de gelip ihbar ediyorsun, sen bu adamdan ne istiyorsun, madem izin verdin gitti geldi, kaçıp gitmedi. Muhtar dedi, yok o yalan söylüyor dedi, Ula ben şimdi bu adama yemin verecem, yemin verirse ben sana göstereyim, bana dedi ula Hz. Ali mi deli, Düzgün bava mı deli dedi? Ne o deli, ne de diğeri, bunlar ikisi de akıllı insanlar. Tabi bana inandı dedim bu köyde iş yok bir şey yok, millet acından ölüyor, mecbur başka yere gittim, muhtar da tabi bu bana haber vermeden gidiyor falan demiş yine, başcavuş gitti mahkemeye verdi para cezası aldı muhtar, tabi o zaman başcavuş bizim sözümüzü tutuyordu, onlarınkini tutmuyordu.

Abimin yanına bir kere de izinsiz gittim Sinop'a, o zaman muhtara şöyle dedim, sen izin vermezsen böyle yaparız, neyse Sinop'a gittim, gençtim, Türkçe'yi de öğrenmiştim. Türkçem de düzgündü, hiç kimse beni sürgün, muhacir falan sanmadı, bir iki yerde karakol vardı yolun üzerinde. Benimle beraber bizim Tuncelililer vardı, onların izin kâğıtlarını aldılar, baktılar, bana

hiç bakmadılar, ben şoförle beraber indim şeye gittim, karakolun yanında kahve var, gittim orda çay içtim, onlar da oradaydı, geldiler izin kağıtlarına baktılar falan, bana hiç bakmadılar, dediler nasıl olsa bu memleketin çocuğudur. Gittim 7-8 ay kaldım abimin yanında, o dönem Samsun Kavaklı Demirci'de muhacirlere, sürgünlere ekmek için buğday falan veriyorlar. Benim ismimi okuyorlar, ben yokum orda, biri diyor abisinin yanına gitti, Sinop'a bildiriyorlar, adamı yakalayın gönderin bize diyorlar, sabahleyin çarşıya geldim. Bekçi geldi, dedi ki sen Ali Şen'i tanıyor musun, dedim he tanıyorum, dedi hükümet konağından istiyorlar, Samsun'dan gelmiş buraya onu istiyorlar dedi. Nereye gitti dedi, dedim biraz sonra falan gelir, abim onlar geldi, dedim beni alıyorlar, onlar beni aradığı zaman, dediler kaymakam'dan izin alırsın dediler, ben kaymakam izin vermez dedim, biliyorsun olay benim başımdan geçiyor, beni kaymakamlığa getirdiler, ordan geri gönderdiler sonuçta.

Şimdi bazıları şunu söylüyor, diyorlar ki siz niye garbten dönüp geldiniz. Garpteki dönemde, CHP'nin o dönemde ki hatası da şuydu, insanları getirdiler, orda ne serbest bıraktılar, ne bişey, gözaltında tuttular, hepimiz mahkum gibiydik, nasıl ki Almanya'ya gidiyorsun, iltica ediyorsun, başka yere gidemiyorsun ya, orada da öyleydi, kendi vilayetinin dışına çıkamıyorsun.

ZORUNLU İSKÂN: KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL ARKA PLAN

Zorunlu iskân, bir devletin, belli bir dini, milli veya etnik grubu -iradesine aykırı şekilde- doğal yerleşim alanından uzaklaştırarak başka bir yere nakletmesi ve söz konusu grubun dil ve kültürünü ortadan kaldırmak için yeni yerleşim yerinde de bazı tedbirleri uygulamasıdır. Bu, kimi zaman yeni yerleşim yerinde toplu oturma yasaklanması, seyahat veya bir araya gelme engelleri, kimi zaman ise dil, kültür, ibadet veya belirli mesleklerle iştigal etme yasakları şeklinde olur. Yasakların yanı sıra, askerlik ve vergi muafiyeti, ev ve arazi verme vb. uygulamalar ile iskân edilenlerin yeni yerlerinde kalmaları teşvik edilir.

Kavram, kaçınılmaz şekilde sürgün, kolonizasyon, asimilasyon, cezalandırma, milliyetçilik, etnik temizlik gibi negatif temaları akla getirir. Sürgün, zorunlu iskânı da içine alan daha geniş bir kavramdır. Zorunlu iskân elbette hep sürgün anlamına gelir; ama her sürgün zorunlu iskân olmayabilir. Her ülkede ve her dönem zorunlu iskân olgusu görülebilir. Zorunlu iskân olgusu, genellikle ulusal ve sınıfsal eşitsizliğe ve demokrasi yokluğuna işaret eder. Zorunlu iskân, yerinden edilenler bakımından büyük politik, sosyal, kültürel ve insani sorunlar doğurur. Euripides, (MÖ 480-406) “insanın yerinden edilmesi kadar

büyük bir acı yoktur” der. İskân uygulaması, hem kişiyi, hem de devleti ilgilendirir.

Kavramla bağlantılı bir kategori olan göçmenlik meselesi batıda bilimin, sanatın, edebiyatın en önemli konularından birisidir. Göçmenlik, özellikle batılı ülkelerde günlük siyasette dâhi etkilidir. Göçmenlere dönük hükümet politikaları son yıllarda yoğun olarak tartışılmaktadır.

Öte yandan zorunlu iskân, yerleşim, seyahat ve mülkiyet haklarına getirdiği sınırlamalar nedeniyle de insan hakları ve insancıl hukukun başlıca sorunlarından biridir. Batılı ülkelerde büyük bir nüfus oluşturan mülteciler ve onların temel hakları, insan hakları açısından büyük tartışmalara yol açar.

Zorunlu iskân kavramı, 20. yüzyılın başında dramatik bir değişikliğe uğrar. Avrupa’nın en önemli emperyal devletleri olan Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorlukları parçalanarak yerlerini ulus devletlere bırakır. Milliyetçilik düşüncesine dayalı nüfus politikaları güden yeni devletler, devletin sınırları ile kültürü uyumlulaştırmaya çalışır. Ulusal devlet kendi sınırları içerisindeki tüm kültürleri kendi ideal kimliği içerisinde eritmeye çalışır. (Yeğen, 26)

İmparatorluktan ulus devlete olan değişim işte tam bu noktada göçlerle ve zorunlu iskân ile doğrudan bağlantılıdır. Esasen tarihteki büyük imparatorlukların kuruluş ve özellikle parçalanması sırasında büyük nüfus hareketleri görülür.

Birleşik Devletler, özellikle aşağıdan gelen güçlü temizlik ve yerlilere dönük zorla sürgün eylemleriyle kurulur. Yerli topluma dönük soykırımın yanı sıra yerinden etme ve göçe zorlama da yoğun olarak uygulanır.

Modern Avrupa tarihinde etnik temizlik ve nüfus transferi 15. yüzyılda İspanya’da Yahudilerle başlar; 17. yüzyılda Fransa’da Huguenotlarla devam eder. 1914’ten önce 5 milyon civarında Müslüman’ın Balkanlardan kovulması ile doruğuna ulaşır. Avrupa tarihi aynı zamanda milli bir türdeşleştirme sürecidir. 20. yüzyılın başında yaklaşık 65 milyon kişi yabancı egemenliğinde yaşamakta iken 1919’a gelindiğinde bu sayı üçte iki oranında azalır. (Özkırımlı, 19)

Ulus devletler çağı, her milletin bir devleti olması gerektiği – aynı şekilde her devletin de bir milleti olması gerektiği- şeklindeki tezi ileri sürerek milliyet ile siyaset arasında tam bir uyum, türdeşliği öne çıkaran mutlak bir örtüşme ima eder. Dolayısıyla insanların ortak bir kalıba uydurulması için toplumsal farklılıkların çeşitli yollarla silinmesi zorunludur. Kitlemel kıyım, tehcir, soykırım gibi insanlık suçlarının yanı sıra zorunlu iskân da bu yollar arasındadır. (Özkırımlı, 7-17) Kendi ailesi de Holokost kurbanı olan Gellner, toplumların kendi paradigmlarına uymayanlar konusunda asimilasyondan sürgün etmeye ve öldürmeye (etnik temizlik) kadar benzer seçeneklerinin olduğunu belirtir. (Yeğen, 37)

Robert Koelh (1953) yeniden iskânın mantığının, kontrol edilemez olduğuna inanılanların hâkim olunan bir bölgeden uzaklaştırılması ve onların yerine kontrol edilebilir bir nüfusun iskân edilmesine dayandığını söyler. (Yeğen, 35)

Dersimliler, yüzyıllarca sürgün ve zorunlu iskân politikalarının mağduru olurlar. Osmanlı ve hatta Selçuklu dönemlerinde baskı, katliam ve seferlere maruz kalan Dersimliler imparatorluğun uç köşelerine kadar sürgün edilerek halk olarak dağıtılmak istenir. Cumhuriyet döneminde de söz konusu politikalar sona ermek bir yana, daha da yoğunlaşır ve nihayet “1938

Sürgün Kararı” alınır. Yurtlarının önemli bir bölümü “Yasak Bölge” ilân edilen Dersimliler 10 yıla yakın bir zaman batıda “Zorunlu İskân”a tabi tutulur.

CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEMDE DERSİM

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda (ve daha sonra yıkılışında) büyük nüfus hareketleri meydana gelir. Osmanlı, diğer Anadolu Türk beyliklerini yenip topraklarına kattıktan sonra onlara sürgün usulünü uygular. Fetih hareketleri sırasında Rumeli'ye halkın kitle halinde yerleştirilmesi söz konusudur. Rumeli'nin İslamlaştırılması için izlenen yöntem, Hristiyan unsurunun kısmen dahi olsa Anadolu'ya nakledilerek Rume-
li'de azaltılması keyfiyetidir. Devlet, İslami fetih düşüncesine uygun olarak bakir toprakları şenlendirmek, güvenlik ve düzene sağlamak için sürgün yöntemine başvurur.

Balkanlar'da her fetih ve kolonizasyon, sistemli bir sevk ve iskân politikası eşliğinde yürür. Bunun için Anadolu halkından bir miktar nüfus sistemli şekilde fethedilen topraklara transfer edilir. İskânı teşvik için, bedava arazi, askerlik ve vergi muafiyeti gibi teşvikler verilir. (Dündar, 2008: 42)

Padişah, Müslim ve gayrimüslim toplulukları birbirine karıştırarak, yerel beylere bağlılığı azaltıcı, sultana bağlılığı artırıcı bir nüfus ve iskân politikası uygular. İskân edilen grupların birbirine yakın olmamasına veya topluluk oluşturmamasına özen gösterilir. Aşiret ve kabileler halinde yaşayan topluluklar üzerindeki geleneksel otoriteyi yıkarak, devlete ve sultana bağlı hale getirmek için onları aşiret reislerinden ayırıp, iskân etmeye

çalışır. İsyancı aşiretler, bölgelerinden toplu olarak uzaklaştırıldıkları gibi, sadece aşiret liderlerinin ve ileri gelenlerin de uzaklaştırıldığı olur. (Dündar, 2007: 48)

Osmanlının “gelişme döneminde” fethedilen yerlere nakledilip iskân edilen Müslüman nüfus, dağılma sürecinde imparatorluklardan ayrılan yerlerde kalamaz ve anavatan olarak gördükleri Anadolu’ya dönmek isterler. Osmanlılar bir yandan azınlıkların bağımsızlık hareketlerini önlemeye çalışır, diğer yandan sürekli sınırı zorlayan bu göçmenleri iskân etmeye gayret ederler. Osmanlı-Rus Savaşları, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, sürekli toprak ve nüfus bölünmelerine yol açar; göç olayı önü alınamayan, göç sorunu da çözümü olanaklı olmayan boyutlara ulaşır. (Babuş, 2006, 16)

9 Mart 1857 tarihinde yayınlanan bir beyan ile göçler serbest hale getirilir. Sultana bağlılık yemini edenler geleceklerdir. Osmanlı ülkesine gelenlere devlet toprak verecek; Anadolu’da yerleşenler 6, Rumeli’de yerleşenler 12 yıl vergiden muaf olacaklardır. Daha sonraki yıllarda İttihat Terakki daha aktif davranır, “celp politikası” diye adlandırılan politikalarla İmparatorluk dışındaki Türk ve Müslümanları sistemli olarak göç ettirmeye çalışır. (Tekeli, 2008: 47)

19. yüzyıl, Osmanlının iskân siyaseti açısından bir çağ dönümü ifade eder. İçte ve dışta yükselen milliyetçilik, Osmanlı yönetiminin konuyla zorunlu olarak daha yoğun ilgilenmesini beraberinde getirir. Osmanlı en erken 1881’den itibaren etnik kayıtları tutmaya başlar. Osmanlı, içte bazı yerlerde Türk kültürü nüfusunu yoğunlaştırmak, Türk kültüründen olmayan nüfusu ise ülkenin başka yerlerine naklederek Türk kültürüne benzetmek ister. Bu iskân siyaseti, ülke içindeki Türk ve Müslüman olmayan tüm azınlıklara ve gruplara uygulanır.

II. Abdülhamit dönemine kadar klasik bir anlayış vardır: bir devletin en önemli zenginlik kaynağı, sahip olduğu nüfusun sayısal çokluğu ile orantılıdır. II. Abdülhamit, Türk ve Müslüman olmayanları Osmanlı sınırları içine kabul etmemeye başlar: “Devletimiz sınırları dâhilinde ancak kendi milletimizden olanları ve bizimle aynı dini inançları paylaşanları kabul edebiliriz. Rumeli’nde ve bilhassa Anadolu’da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve her şeyden evvel içimizdeki Kürtleri yoğurup kendimize mal etmek şarttır.” Aslında bir milis gücü olarak değerlendirilebilecek bu tedbirler sayesinde Dersim, Suriye ve Filistin gibi asayişin bozuk olduğu yerlerde devlete bağlı unsurlar artırılmak istenir. (Dündar, 2007: 51-52)

II. Abdülhamit kendi döneminde daha önce İran’a kaçan aşiretlerden tekrar geri dönmek için müracaatta bulunanlara “özellikle mezhepleri konusunda duyarlı davranılmasını” buyurur, doğuyu “İran etkisine sokacak bir nüfus yapısına” meydan verilmemesini ister.

Kırım’ın Osmanlı yönetiminden ayrılması üzerine yurtdışında kalanlar eldeki topraklara doğru göç etmeye başlayınca iskân işi farklı ve önemli bir durum alır ve belediye işlerinden sorumlu olan yerel yöneticilere verilir. Tüm iskân işlerini merkezi bir düzeyde yürütecek genel bir iskân örgütlenmesi ise ancak 1860’tan sonra gerçekleşir. Trabzon Valisi başkanlığında kurulan “İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu” bu anlamdaki ilk iskân komisyonudur. 1877-78 Rus Savaşından sonra bu komisyon biraz daha genişletilerek, “İskan-i Muhacirin Komisyonu” haline getirilir. (Babuş, 61)

Dersimliler Alevi-Kızılbaş oldukları için “Khal u Bela”dan beri hedefte olur; 19. yüzyıldan sonra ise “Türkleştirme” siyase-

tinin menziline girerler. Dersim'in Müslüman ve Türk olmayan geleneksel yapısı Osmanlının bölgeye yönelmesine yol açar.

Dersimli Kırmancılara dönük en ağır katliam ve zorunlu iskân politikaları kuşkusuz ki Cumhuriyet döneminde gündeme gelir. Türkiye'de "tek millet" yaratmak isteyen resmi politika-
dan, dilleri, inançları ve kültürleri farklı olan Dersimli Kırmancaların payına tenkil ve sürgün düşer.

1938 Sürgün Kararı'na gelinceye dek Dersimli Kırmancılar büyük baskılara uğrar. İleri gelenlerin katli, toplu yok etme, kalanların sürgün edilmesi vb. uygulamalar yüzyıllar boyunca devam eder. Yok etme ve sürgün, Cumhuriyetle başlamaz.

Osmanlı Mühimme Defterlerinde Dersimli Kırmancılar

Dersim, uzun yüzyıllar boyunca başına buyruk yaşamış otonom bir bölgedir. Dağları ve geçit vermez coğrafyası ile tarih boyunca baskıya uğrayan toplulukların sığınağı olur. Müslüman Arapların, Moğolların ve Osmanlının tam anlamıyla egemenliğine girmeyen Dersim, 1514 Çaldıran Savaşından sonra canlarını kurtarmaya çalışan sayısız aşiretin gelip yerleştiği başlıca merkez haline gelir. Kısmi otonom yapı o tarihten sonra devam eder. Kimi araştırmacılar Çaldıran Savaşı sonrasında Dersim bölgesinin merkezi otoriteye potansiyel bir tehdit merkezi olmaya başladığını kaydeder. (Akgül, 1992: 16)

Safevi hareketini 1514'te Çaldıran Seferi ile gerileten Osmanlı yönetimi, savaş öncesi on binlerce Alevi-Kızılbaş katleder. Bundan sonra İran'dan gelecek Şia tehdidine karşı önlemler alınırken içte de Alevi-Kızılbaş topluluklar sistemli şekilde ortadan kaldırılmaya çalışılır. Alevi-Kızılbaşlara dönük yok etme ve baskı politikası, Müslüman olmayanlara dahi reva görülmeyen bir yoğunlukta olur.

Dersim, Anadolu'da Alevilerin sayısal açıdan nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturduğu bir bölge olarak Osmanlının şeriatçı-İslamcı merkezi yapısı ile her dönem çelişki ve çatışma içerisinde olur. Cumhuriyet öncesi dönemde, Dersim sorununa resmi yaklaşım, sorunu imha ve zorunlu iskân yöntemleriyle çözmeye dayalıdır.

Kızılbaşlar, Osmanlı Mühimme Defterlerine ve diğer resmi belgelere “katli vacip”, “rafızı” ve “din dışı” gibi nitelemelerle girer. Kızılbaşlara dönük politika ise katliam ve sürgünden ibarettir.

Haziran 1726'da Padişah III. Ahmet döneminde Osmanlı-İran Savaşı sürüp giderken Dersim'deki Sunni Çarsancak ağaları Divan-ı Hümayun'a gönderdikleri dilekçede “Şeyh Hasanlı aşiretinin eşkıya ve Kızılbaş olduklarını, üzerlerine gelen devlet güçlerinin bile onlarla baş edemediğini, Erzurum ve Diyarbekir illeri valilerinin askeri güçleri ile bunların hakkından gelmeleri gerektiğini, ferman ve mahkeme kararlarını tanımayan, devlet yetkililerine karşı gelen bu gibi aşiretlere daha önce uygulandığı gibi, ileri gelenlerini idam, çoluk-çocuğunu da genel sürgün etmelerini” talep eder. Bizzat Saray'a yazılan bu dilekçeden daha önce bu bölgeye başka askeri seferlerin yapıldığı, liderlerin öldürülerek kalanların ise sürgüne gönderildiği anlaşılır. (Hezar-fen-Şener: 2003, 9-10)

Eylül 1733'te Padişah'tan Diyarbekir Valisine gönderilen emir ile adeta Kırmanc Şıx Hasanlı aşiretinin idam hükmü bildirilir: “Dersim ve Şeyh Hasanlı taifesi inanç bakımından İran'daki Şia mezhebindekilere benzedikleri, kendi inancında olmayan yöredeki ahaliye saldırarak ellerinde olan nesi varsa yağma ettikleri, bazı kişileri de öldürdüklerinden, Şeyhülislam bunların idam edilmelerine ilişkin fetva verdiği, bunların hak-

larından gelinmesi için Diyarbekir ilinde olan yöneticilere emir verilmek...” (age, 37-38)

Dönemin devlet yöneticilerinin Dersim’e yönelik bakışının en yalın ifadesini Osmanlı Mühimme Defterlerinde geçen aşağıdaki nitellemelerde görmek mümkündür: “çoluk çocuklarının bir daha dönmemek üzere sürgün edilmeleri..”, “başlarını kesmedikçe ol Kızılbaş şakilerin haklarından gelinmez.” “Keban madenlerini işletenlere zorluk çıkardıkları şikâyetiyle bunların Herberut’a sürgün edilmesi emir edilmişken...” Bu sözler, - henüz o dönemde dahi- katliam ve sürgün politikası izlendiğini gözler önüne serer.

Ağustos 1780’de Dersimli Kırmanc Şıx Hasanlı, Güvenli, Haranlı, Kuvanlu, Zinganlı, Düçekli aşiretler başka yerlere sürgün edilmek istenir.

Dersimli Kırmancların Kızılbaş inançları bu dönemde katledilmelerinin asıl sebebi durumundadır. Yol kesmek, haydutluk ve soygunculuk gibi “resmi suçlamalar” asıl sebebi gizlemeye dönüktür. Mayıs 1787’de Divan-ı Hümayun’a sunulan bir raporda “Dersimlilerin inançları şeriata aykırı olup, bunlar Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman’ın halifeliğini tanımazlar, ne yapıp edip haklarından gelinmesi lazımdır” sözleriyle bu durum adeta itiraf edilir. “Ebu Bekir ve Ömer’i halife tanımayan ve onlara küfür edenler ber vechile halas (hiçbir surette kurtuluş) olmayub bila-am katl olunurlar” sözleri de dikkate değerdir. Padişah, Aralık 1798’de ise Şıx Hasanlı, Dersimli ve Düçekli aşiretlerin cezalandırılmalarını Muş Sancağı Mutasarrıfı Murad’a hüküm verir. (age, 39, 106)

Osmanlının Çaldıran Seferi’nden sonra genelde Kızılbaşları, özelde ise Dersimli Kırmancları yok etmeye veya dağıtmaya dönük özel bir politika izlediği yukarıda aktarılan resmi yazış-

malardan anlaşılır. Bu dönemde Dersimli Kırmancının yok edilmesi; ileri gelenlerin katli; kalanların ise sürgün edilmesi şeklinde planlanır. Ancak dönemin sürgün etme mantığı, 20. yüzyılın başındaki modern milliyetçi anlayışa veya 1938’de uygulanan zorunlu iskâna henüz benzemez. Bu dönemin sürgün anlayışı, daha çok, Kırmancının gücünü kırma, dağıtma, etkisiz hale getirme amaçlarına hizmet eder.

Osmanlının, Dersim ile ciddi anlamda ilgilenmesi 19. yüzyılda başlar. Bunun nedenleri çeşitlidir. Uluslaşma batıda ve doğuda imparatorluğu tehdit eder; bütün milletler ve azınlıklar imparatorluk karşısında ulusal talepleri uğruna hareketlenme halindedir. Padişah tarafından ilân edilen Tanzimat Fermanı’nda içte can ve mal güvenliğini tehdit eden olayların bertaraf edileceği vaat edilir. Dersimli kimi Kırmanc aşiretlerin çevreye yönelik soygun seferleri artık kontrol altına alınmak istenir; savaş giderleri ve özellikle vergi ihtiyacı gittikçe büyür. Dersimli savaşçı aşiretlerin enerjisinden özellikle Ruslara karşı yararlanmak arzulanır; işte bu nedenlerle gözler, o döneme kadar otonom yaşayan Dersim bölgesine çevrilir.

1883 yılında Abdülhamit tarafından 2 yıllığına Harbiye Mektebi yetkilisi olarak atanan Von Der Goltz, Ekim 1897 tarihinde yazdığı ve “Devlet-i Aliyenin Zaaf ve Kudreti” başlığıyla çevrilen makalesinde “daralan memlekette birçok fütuhatlar yapılabileceğini, bilhassa Dersim bölgesine milyonlarca Müslüman’ın yerleştirilebileceğini” ileri sürer. Bu makalede Dersim, -tıpkı Zeytun bölgesi gibi- ordunun hareket kabiliyetini sınırlayan topoğrafik bir engel olarak gösterilir. (Dündar, 2008: 63)

Gerçekten de Dersim yüzyıllarca “devlet içinde devlet” konumunda yaşar. I. Selim’in Çaldıran Seferi’nde dahi Osmanlının nüfuzu buraya tesir edemez. 19. yüzyıldaki Dersim, coğrafi

açından çok geniş ve silahlı aşiretlerin hüküm sürdüğü bir bölgedir. Ciddi bir Ermeni nüfusa da sahip olan bu bölge, Türk ve Müslüman olmayan yapısı ile askeri fetih planlarının hedefinde olur.

Bu dönem Dersim sorununa yaklaşımda, askeri harekât ve diyalogdan, yolların inşasına, askerliğe teşvikten, Dersimli aşiret liderlerinin hediyeler verilerek hükümete bağlanmaya çalışılmasına, mektepler açılmasından, sürgün etmeye kadar her tür yöntem denenir. Amaç, Dersim bölgesine girmek, bölgeyi (insanları ve toprağı) kontrol altına alarak ıslah etmek ve imparatorluğun doğu sınırlarını güvence altına almaktır.

Yol, Askerlik ve Okul

Resmi belgelere göre, Dersim ile irtibat kurulması için ilk defa Erzurum Müşiri Samih Paşa ve İsmail Hakkı Paşa görevlendirilir. Her iki paşa, Dersim aşiret liderlerini Erzurum'a davet eder; nişan, rütbe ve hediyeler vererek bir taraftan Dersimlilerin asker olmasını teşvik eder; diğer taraftan da Erzincan - Pülümür – Hozat – Palu - Elaziz, Erzincan – Plüner – Kızılkilise – Mazgirt – Palo - Elaziz yollarının yapılması için destek sözü verilir. Yapılan görüşmede yolların yapılması Dersim-lilere bırakılır; hükümetin 10 yıl boyunca vergi almayacağı, sadece amele yevmiyesinin hazineden karşılanacağı kabul edilir. Ancak Dersim'e dönen aşiret liderleri bir süre sonra hükümete "halkın söz konusu anlaşmayı kabul etmediğini" bildirir.

1875 yılında Ahmet Muhtar Paşa ve Erzincan Mutasarrıfı Şerif Paşa ile beraber Erzurum'da aşiret liderlerini tekrar toplar ve yol meselesinin halledilmesi isteğini gündeme getirir. Toplantıya katılan Mazkirt Kaymakamı Gülabi Bey teklifi kabul ve ifa edeceğini belirtir, ancak diğer liderlerin konuya olumsuz

yaklaştığı ortaya çıkar. Dersim Mazkirt'e geri dönen Gülabi Bey bir süre sonra öldürülür; yol meselesi bir kere daha çözümsüz kalır. (Jandarına Umum Komutanlığı, 2000: 65-66)

1875'te Samih Paşa bu defa Redif Taburları için Dersim Kırmancılarından asker ister; ancak olumlu sonuç alınamaz. 1877-1878 Rus Muharebesinde Dersim bölgesinden 10 bin milis toplanmak istenir, ancak bu plan da başarısızlıkla sonuçlanır.

Bu dönem Osmanlı yönetimi, Avrupa, Akdeniz ve Rusya cephesinde gerileyince Doğu Cephesini sağlama almanın yollarını arar. Bölgede Ermeni halkının ulusal örgütlenme ve istemleri belirgin bir kıpırdanış gösterir. Rusya'nın Osmanlı çıkarlarına dönük tehdidi artar. Kürt halkının da denetim dışı kalma olasılığı vardır. Osmanlı yönetimi bir yandan İslam motiflerini kullanarak Ruslar ile sınırları güvence altına almaya çalışır; bir yandan da aynı motifle özel bir askeri örgütlenme olan Hamidiye Alayları'na yönelir. Dersim bölgesindeki yolların yapılması projesi ve askerliğe alma düşünceleri işte bu kapsamda önem taşır. Osmanlı yönetimi bölgeye artık nüfuz etmek ve yolların inşası ile kalıcı şekilde yerleşmek ister. Tek kelimeyle askeri harekâtların başarısı için yeni yollara ihtiyaç vardır. Halkın askerliğe alınmak istenmesi ise Dersimli Kırmancıları hükümete ısındırmak, en azından bir kesimini kontrol altında tutmak düşüncesine dayanır.

Hükümet tarafından özel olarak Dersim sorunuyla ilgilenmesi için görevlendirilen Müşir Samih Paşa, sorunun çözümü için Dersim bölgesinde önemli noktalara blok havuzlar yapılarak bölgenin kontrol altına alınmasını önerir. Blok havuzların tamamlanması ile aşiretler de yerleşik alanlarından çıkacak; başka yerlere gitmek zorunda kalacak ve bölgede istikrarlı bir egemenlik kurulacaktır. Netice olarak Dersim Kırmancılarının

planı kabul etmemesi nedeniyle paşanın planları yaşama geçiremeyecek ve blok havuzlar yapılamayacaktır. Samih Paşa'nın henüz 19. yüzyıldaki söz konusu planı, yine sürgün ve zorunlu iskân mantığını gündeme getirir. Zira blok havuzlar inşası, günümüzdeki baraj inşası ile aynı sonuçlara ulaşmayı hedefler. Bölgenin insansızlaştırılması ve Dersim halkının bölge dışına çıkarılması amaçlanır.

Dersim'de 1880 yılında, ilk olarak vilayet teşkil olunur. Fikri Paşa isimli kişi Vali olarak gönderilir; İdare-i Maslahat yoluyla hükümet ve Dersimlileri yaklaştırmaya çalışır. Dersim kısa bir süre sonra, 1888'de tekrar Mutasarrıflık haline getirilir.

Bu dönemde, halkın kontrol altına alınmasının en uygun yolunun eğitim olacağı düşünülerek mektepler kurulur. Kurulan bu mekteplere Dersim Kırmancıları önceleri soğuk yaklaşırsa da 1891 yılına gelindiğinde 170 talebeli 6 medrese ile 750 talebeli 9 ilk mektebin mevcudiyeti tespit olunur. İlk mektep talebeleri daha çok Hozat, Çemişgezek ve Pertek civarında iken zamanla eğitime olan ilgi gittikçe artar. (age, 68)

1892 yılında Meclis-i Vükela'da müzakere edilerek alınan bir kısım karara göre; bölgeye 400-450 mevcutlu 14 tabur piyade, iki batarya dağ topu ve iki bölük süvari kuvveti gönderilecek; fesat ve şaki olan reis ve ağalar uzak şehirlere sürülecek; Kafkas ve Rumeli muhacirlerinden 10 bin nüfus burada iskân edilecek ve cami ve mektepler inşa edilecektir. Söz konusu kararlar, henüz böylesine “erken” bir dönemde dahi askeri zor ve operasyonun yanı sıra, “zorunlu iskân” ve “sürgün” ile Dersim bölgesinin etnik yapısının değiştirilmek istendiğini ve özellikle cami ve mektepler yoluyla Müslümanlaştırma ve Türkleştirmenin amaçlandığını açıkça belli eder. (İpek, 1994, 207)

Askeri Harekât ve Sürgüne Gönderme

Osmanlı yönetimi, 1860'lı yıllarda Dersim bölgesine hâkim olan Hüseyin Bey'i bir ara tutuklayarak Vidin'e sürgün eder. Daha sonra Vidin'den bir şekilde firar eden Hüseyin Bey Dersim'e geri döner ve halkın başına geçer. Hüseyin Bey'in ölümü ile yerine geçen oğlu Ali Bey, hükümetle temasa geçer ve hükümet yanlısı olur. Ancak Osmanlı yönetimi kendisine güvenmeyerek Dersim sınırları içerisinde barınmasına dahi izin vermez ve Erzincan'da zorunlu ikamete tabi tutar. (age, 108)

Osmanlı-Rus savaşı henüz devam ederken, Ali Şefik Bey kumandanlığında bir nizamiye taburu ile Kırğanlılar üzerine 15 gün süren bir askeri harekât yapılırsa da sonuç alınamaz. 1877 yılında Eğimli Kaymakamı Osman Bey, Harput'tan bir nizamiye taburu ile Koç Uşaklılar üzerine bir askeri harekât düzenler ve neticede aşiretin liderlerinden Alişan Bey ve bazı başka reisler ele geçirilerek Sinop'a sürülür.

1892 yılında Hozat'ta bulunan alay kumandanı Ali Şefik Paşa iki nizamiye taburunu alarak Karabal aşiretinin de desteğiyle Koç ve Şam Uşaklılarını Amutka bölgesinde sıkıştırır. Yaşanan çatışmalarda her iki taraftan çok sayıda kayıp verilir. Bu harekâтта bir miralay, bir doktor ve 50 kadar askerin öldüğü kaydedilir.

Dersim sorununun çözümü için atılan önemli bir adım da Hamidiye Alayları'nın kurulmasıdır. Padişah tarafından kurulan bu alaylar, Ermenilere ve İran'ın yanı sıra Dersim halkına karşı da harekete geçirilir. Sunni Kürt beylerine paşalık, binbaşılık gibi rütbeler dağıtılarak kurulan ve silahlandırılan bu askeri birlikler, Dersim bölgesine yönelik askeri harekâtlarda görev yapar. Osmanlı yönetimi bölgede işbirlikçi Kürt beylerini güçlendirerek Dersim sorununu çözmek için onları maşa olarak

kullanır. 1908 askeri harekâtı, Hamidiye Alayları'nın yoğun olarak kullanılmasına sahne olur.

Osmanlı Dönemi Dersim Raporları

Bu dönemde “Dersim Sendromu” yeniden dirilir. Sarayda alınan kararlara ilk “resmi raporlar” eşlik eder. Dersimle ilgili ilk resmi raporların hazırlanmasına, Erzincan ve Erzurum'daki paşalar önderlik eder. (Çiya: 1998, 30)

Osmanlının İlk Dersim Raporu (1896)

1896 yılında Saray, Babıali, Seraskerlik, Anadolu Müfettişi Umumisi Müşür Şakir ve Dördüncü Ordu Komutanı Zeki Paşalar arasında yapılan görüşmeler sonucu, ilk Dersim raporu hazırlanır. Raporda ilk olarak; Dersimlilerin vergi ve asker vermediği; etraflarındaki ahaliyi tehdit ettiği; ticareti bilmedikleri; ürünlerini revaçlı yere sevk edip para kazanamadıkları tespit edilir. “Dersimlilerin cidden ıslahı” için öncelikle Dersim'deki aşiretlerin direncini kıracak kadar askerin Dördüncü Ordu'dan tahsisi, Erzincan – Elaziz – Hozat yolunun askerler eliyle inşası ve bu inşa sırasında Dersimlilerin de çalıştırılarak vahşetlerinin izalesi, aşiretlerin ittihatının önlenmesi, yavaşça askere alma usulünün tatbiki, Dersim'de bir süre Örfi İdare (Sıkıyönetim) uygulanması, kaymakamlık ve müdürlük gibi vazifelerin askeri kumandanlığa tevdi, tahsil alacak çocuklara yüz dirhem ekmek ve elbise verilmesi önerilir.

Bu rapor ile hükümetin icraatlarına karşı gelenlerin Trablus ve Yemen tarafına sürgün edileceğinin halka bildirilmesi de kararlaştırılır. Bu ilk Dersim raporunda, Türkiye'de 21. yüzyılın başına kadar uygulanan “Sıkıyönetim Rejimi” vardır. Dersimlilerin zorunlu iskânının Osmanlının ilk resmi raporunda dahi

düşünüldüğü açıkça görülür. Ancak bu raporda öngörülen sürgün veya zorunlu iskân önlemi, bölgeye yerleşme ve daha çok direnişi kırma amaçlıdır. Osmanlı yönetimi, Dersim planlarını engelleyebilecek tüm silahlı aşiret liderlerine sürgün yolunu göstererek adeta gözdağı vermek ister.

Dördüncü Umum Müdürü Zeki Paşa, söz konusu rapordan kısa bir süre sonra Dersim ve Kuzuçan aşiretlerinden Hamidiye Piyadesi teşkili yoluyla hükümet nüfuzunun kurulmasını savunur. Bir taraftan da yeniden kan dökülmesi suretiyle Türklerle-Kızılbaşlar arasında zaten mevcut husumetin derinleşmemesi gerektiğini ortaya koyar. Zeki Paşa, Dersimlilere şefkatle yaklaşmak ve onları kazanmak eğilimindedir. Bu düşünciyi savunmasında, yaklaşan Rus tehdidine karşı, Dersimlileri Hami-diye Alayları saflarına katmak ve onlardan askeri bir güç olarak yararlanmak niyeti de söz konusudur. Osmanlı yönetiminin hazırlanan bu ilk rapor üzerinde Zeki ve Şakir Paşalar arasında anlaşmazlıklar baş göstermesi üzerine Sadaret, Şakir Paşa'dan yeniden rapor ister.

Şakir Paşanın Dersim Raporu (1899)

Şakir Paşa raporunda daha önce üzerinde uzlaşma sağlanan rapora gönderme yaparak Dersim ahalisinin öteden beri ihtiyaç nedeniyle şekavet yolunu tuttuğunu belirtir. Şimdiye kadar üzerlerine 3 defa askeri harekât yapıldığını, içlerinden “ıdam ve mahvedilenler olduğu halde” beş on sene geçmeden evvelinden daha ziyade bir şekavet hareketinin ortaya çıktığını savunur. Devlete yararı olmayan, yeni bir askeri harekâtın akim kalacağından şüphe etmediğini belirten Paşa, şekavetin sebebi olarak fakirlik ve zarureti gösterir. Yolların inşası, Nakşibendi tekkeleri kurulması, cahillik ve fakirliğin giderilmesi için “me-

deniyete açma gibi” yöntemler öneren Şakir Paşa, ordunun mevcut durumu nedeniyle Zeki Paşanın önerilerine hak verdiğini belirtir.

Şakir Paşa’nın bu raporundan sonra Dersim bölgesinde askeri harekât planlarından vazgeçilir. Zeki Paşa’nın “Dersimlilerden Hamidiye Taburları inşası” düşüncesi ise “zaten müstakil bir şekilde yaşayan Dersim’de imtiyazlı teşekküller oluşturmamak” ve “Dersimlilere büsbütün tehlikeli şekiller verecek bir girişim olacağı” gerekçeleriyle uygulamaya konulmaz.

Şakir Paşa, Dersim’de “zorla Sünnileştirme” politikasının izlenmesini savunur. Bunu koyu İslam tarikatlarından biri olan ve Alevi karşıtı tutumuyla bilinen “Nakşibendilik” ile halletmeye çalışır. Osmanlı, zaten Kürtler içinde Nakşibendi tarikatı eliyle örgütlü ve güçlüdür. Bu bağlamda bir sosyal temel vardır. Kızılbaş-Kırmanc Dersim, bu tablonun tam ortasında bir çıbandır. Dersim Kırmanclarının Nakşîleştirilmesi durumunda, Kürt-Şafi-Nakşi cephesi güçlü ve yıkılmaz olacaktır. (Öz, 2004: 142)

Mardini Arif Beyin Raporu (1903)

19. yüzyılın sonunda kaleme alınan iki Dersim raporunu o tarihte Dersim Mutasarrıfı olan Arif Bey’in ayrıntılı bir raporu izler. 28 Ekim 1903 tarihinde Elaziz vilayeti vasıtasıyla İçişleri Bakanına sunulan raporda, ilk olarak “Dersimlilerin saldırganlık alışkanlıklarının hayat kaygusundan doğduğu” belirtilir.

Raporun ikinci cümlesinde, Dersimin hangi bölgelerin Sünni kökenli olduğu, hangi bölgelerin ise Şii (Alevi-Kızılbaş) olduğu ortaya koyulur. Çemişgezek ve Çarsancak kazalarındaki Sünni nüfusa dikkat çeken Arif Bey, Mazgirt kaza merkezi ve Dana-

buran'ın tümüyle Sünnilerden oluştuğunu belirterek “Sunniler devlet hizmetlerini görürler ve hükümete bağlıdırlar” görüşünü öne sürer. Arif Beye göre, Dersim nüfusunun çoğunluğunu oluşturan ve fenalıkların başlıca sebebi olan Şiiler, nikâh kıyma, ölü yıkama ve defnetme gibi işleri yapan ve sazla-sözle dini konularda halkın manevi duygularına hâkim olan Dede ve Seyitlerle; halkın dünya işlerine egemen olan, ruhu eşkıyalık dolu, ikiyüzlü ve fesat ağaların elinde esir durumdadır. Kırmanclığa karşı önyargılı ve tepkili bu satırlara göre sorunun nedeni Alevilik ve dedelerdir.

Arif Bey Dersim bölgesinde ıslahat yapmak için; mevcut askeri güçlere ilave olarak iki tabur ve iki top ile Mazgirt ve Hozat cihetlerinden başlanarak tedibata (uslandırmaya) devam olunmasını önerir. Rapor, Dersimlilerin elinden her türlü silahların toplanması gerektiği hususunu ise şart koşar. “Askere gitmeyenleri toplayıp uzaklara göndermeyi” öneren rapor, “Seyit, Dede ve Ağa unvanlı eşkıyalık fesat kışkırtıcılarını ise yakalayıp, bir daha Dersim’e ayak basmamak üzere İşkodra, Trablusgarp ve Fizan gibi çok uzak yerlere sürmeyi” zorunlu gösterir.

Mutasarrıf Mardini Arif Bey, vergi toplamayı, katilleri ve suçluları yakalayıp adliyeye teslim etmeyi, Ovacık’ta hükümet konağı, telgrafhane ve kışla inşasını, Erzincan – Ovacık – Hozat – Harput yolunun yapılmasını önerirken; daha önceki raporlarda dile getirilen tekkeler ve mektepler açılması fikrine karşı çıkar. Dersim Valiliği ve Askeri Komutanlığı gibi güçlü bir askeri teşkilat kurulmadıkça Dersimlilerin Hamidiye Alaylarına alınmasına karşı olduğunu bildiren Arif Bey, en son olarak Dersim bölgesi tarihindeki “Türk eserleri ve anılarına” vurgu yapar. (Bulut, 1991: 119-122)

Mutasarrıf Celal Beyin Raporu (1903-1906)

1903 yılından sonra, Dersim bölgesinde Celal Bey mutasarrıflık yapar. 1906 yılına kadar mutasarrıflık vazifesi ifa eden bu zat, Dersim'in ıslahı hakkında gerekli görülen esaslara değinen bir rapor hazırlar.

Söz konusu rapor da, Dersim'in etrafının Çemişgezek ve Çarsancak kazalarında "itaatkâr, uygar ve ziraatla uğraşan Türklerle dolu" olduğunu belirterek başlar. Devamında "Dersimlilerin, Bitlis ve Van bölgelerinde yaşayan Kürtlerle mevkian ve mezheben bir münasebetlerinin olmadığı" ortaya konulur; var olan aşiretlerin Dersimanlı, Seyidanlı ve Şeyh Hasananlı namları ile bilindiği belirtilir.

Dersimlilerin çevredeki halka tecavüzlerinin "geçim darlığından başladığını" belirten rapora göre, halkın arasındaki münaazalar ise arazi ihtilafları yüzündendir. Rapora göre Dersim eşkıyalığının gelişmesi, önlenmesine dönük ciddi tedbir alınmaması ve suçluların tedip edilememesindendir.

Aşiretler, aralarındaki emniyetsizlik, hayvanlarını muhafaza kaygısı ile silahlanmışlardır. Mal ve can kaygısı devam ettiği müddetçe de bu silahlanma devam edecektir. Mazkirt halkı yüzde yetmiş çiftçilikle geçinmeye alıştığı için, reislerine karşı irtibatları azalmış ve oldukça rahat bir vaziyete geçmiştir.

Celal Bey, Dersim meselesinin halli için yapılacak ilk işin ağa ve reisleri Dersim dışına çıkarmak ve halkın üzerindeki ağa etkisini kaldırmak olduğunu düşünür. Islahata dönük öneriler ise şunlardır: Dersimliler ancak kendilerinden kuvvetli olandan korkarlar, boyun eğmeleri için güç gerekmektedir. 8-10 tabur sevk edilerek aranan şahıslar yakalanarak mahkemeye sevk edilirse ıslahat için büyük bir zemin oluşacaktır. Celal Beyin ra-

poru, halka arazi verme, rüşvetçi memurları ayıklama, Erzincan – Harput şosasını yapma, askeri firarları yakalama, tapu ve tah-rir muamelesini başlatma vb. vazifelerin yerine getirilmesinin zorunluluğunu dile getirildikten sonra sona erer. (age, 122-124)

Ali Paşa'nın Raporu

Komutanlar arasındaki sürtüşmeleri çözmek ve Dersim aşi-retleriyle görüşmelerde bulunmak amacıyla Ali Paşa'nın baş-kanlığında bir kurul oluşturulur. 1908'de oluşturulan bu kurul Dersim'e gönderilir. Ali Paşa ve kurulu İstanbul'a döndüğünde gözlem ve kanılarını bir raporla hükümete sunar. Raporda, si-lahların toplanması, suçluların yakalanması, Harput – Ovacık yolunun Erzincan'a kadar yenilenmesi, jandarma gücünün ar-tırılması, memurların değiştirilmesi ve yeni memurlar atanması önerilir. (Öz, 2004: 144-145)

Osmanlının Gözünde Dersimliler: “Vahşiler, Eşkıyalar, İkiyüzlüler”

Kısaca özetlemeye çalıştığımız dört adet Dersim raporunda, Osmanlı Hükümeti'nin, Dersim sorununa yaklaşımının ipuçları vardır. Dersim tüm raporlara göre “ele geçirilmesi gereken bir yer” durumundadır. “Örfi İdare Yönetimi” düşünülmesinin başka herhangi bir anlamı yoktur. Dersim Bölgesi'nde ıslahat için en önemli adım “güçlü bir askeri teşkilatın kurulması” ola-rak düşünülür. Yolların yapılması, okullar açılarak insanların okutulması (ve medenileşmesi) gereği tekrar tekrar vurgulanır.

Osmanlı, Dersimlileri “vahşi, ikiyüzlü, eşkıya” olarak nite-lemekten kaçınmaz. Raporların dili hakaretamizdir. Ancak so-run sadece hakaret ve aşağılama değildir. Bir “yönetim mantı-ğı” söz konusudur. İmparatorluğun resmi politikasına bir türlü

uyum göstermeyen Dersimliler “tehdit” olarak görülür ve aşağılanır. Raporlarda, Dersim inancı olan Alevi-Kızılbaşlık “cehalet, ilkelik, vahşet” olarak küçümsenir. İslami bir devlet olan Osmanlı, Alevilik-Kızılbaşlığa “İslam’ın bir mezhebi” gibi bile değil, “din sapkınlığı, düşmanlık” olarak bakar. Dersimli Kızılbaşlara bakış ise daha da olumsuzdur. Dilleri de farklı olan Dersimli Kızılbaşlarla “konuşmak” bile yersizdir. Islahat, diyalog veya hoşgörü ile değil ancak ve sadece “askeri harekât ve sindirme” ile mümkündür. Yüz küsur yıl evvel Dersim’e “Örfi İdare” (Sıkıyönetim Rejimi) kurulmak istenmesinin nedeni budur.

Osmanlı -ve bugünkü hayranları-, topraklarında yaşayan Müslüman olmayan halklara büyük bir hoşgörü göstermekle övünür. Bu övünme, gerçekliğe aykırı olsa da, Dersimlilere gösterilen resmi yaklaşımın övünülecek hiç bir yanı bulunmadığı bir gerçektir. Osmanlının Dersim politikası, diğer bütün azınlıklara (Kürtler, Ermeniler, Gayrı-Müslimler vb.) gösterilen yaklaşımın ruhuna rahmet okutur. Resmi olarak 19. yüzyıldan Cumhuriyet dönemine kadar Dersim’e 11 askeri harekât yapılır. Gerçekte bu sayı yüzlerle ifade edilir ve halk içerisinde “sel seferleri” olarak anılır. Katliam ve temizlik harekâtları olan bu askeri operasyonlarda insanlar öldürülür, sürgün edilir, köyler yakılır.

Raporları yazarlar, askeri komutan veya paşalardır. Sivil veya bilimsel bir araştırma, inceleme veya araştırma söz konusu değildir. Batılıların yaptığı gibi seyahatler, misyoner faaliyetleri bile söz konusu değildir. İlginç olan 19. yüzyılda büyükelçiler, konsoloslar, “yabancı misyonerler” tarafından dahi pek fazla “Dersim raporları” hazırlanmışken, Osmanlı, askeri olmayan

bir araştırmaya tenezzül etmez. Askerlerin “çözüm” mantığı ise –genellikle olduğu gibi- “kılıç gücüne” dayalıdır.

Dersimlileri orduya asker olarak almak bile –Ruslara karşı yedek askeri veya milis kuvvet elde etme vb. düşünce ve nedenlerin yanı sıra- “aşiretlerin vahşetlerinin izalesi” için düşünülür. Raporlara göre, yol ve okulun yanı sıra, Osmanlı Ordusu da “medeniyetin” bir aracıdır. “Askere alma” düşüncesinden çabuk vazgeçilir; “Hamidiye Alayları” ile Sünni Kürtlerle kurulan ilişki, “güvenilmez” görülen Dersimli Kızılbaş aşiretlerinden esirgenir.

Osmanlı’nın Dersim raporlarında, Türk milliyetçiliği ve Sünni İslam mantığı bir aradadır. “Dersim merkezin çevresi Türk’tür”, “filanca bölgeler Sünni ve itaatkârdır” vb. tezler tüm raporlarda sürekli işlendiği halde, bir ara Ruslara karşı savaşta ihtiyaç duyulduğu için orduya alınmaları tartışılan Dersimlilerin Hamidiye Alaylarında görev almalarına dahi karşı çıkılır. Osmanlının, Dersim’i Türk veya İslam olarak görmediği –bazı aksi ibarelerin varlığına rağmen- raporlara göre ortadadır.

Raporlar bazı gerçekleri de teslim eder: “Dersimliler yaşamak endişesi ile silah taşımaktadırlar”, “Şekavet olayının nedeni müthiş fakirlik ve çaresizliktir”, “Ürünlerini revaçlı yere satıp para kazanamamaktadırlar”, “Silahlı kavgaların çoğu aşiretler arasında meydana gelmekte ve nedeni ise arazi ihtilaflarıdır.”

19. Yüzyılda Dersim Aşiretlerine Resmi Çözüm: “Vidin’e, Fizan’a, İşkodra’ya Sürgün”

Bu kitabın konusuna dönecek olursak, raporların tümü Dersim bölgesinin ıslahı için “ağaların veya direniş göstereceklerin Dersim dışına sürgün edilmesini” şart koşar. Islahata karşı ge-

leceklerin “Trablus ve Yemen tarafına sürülmesi”, “seyit, dede ve ağaların İşkodra, Trablusgarp ve Fizan’a sürülmesi” önerileri bunun kanıtıdır. Raporlarda, sürgün edilenlerin Tanzimat veya Meşrutiyet dönemi aflarıyla Dersim’e dönmelerine dahi karşı çıkılır. Bazı raporlarda “Dersimli asker kaçaklarının bile uzak bölgelere sürgün edilmesi” önerilebildiği görülür. Zaten yüzyılın ikinci yarısından sonra gerçekleştirilen irili-ufaklı askeri harekâtlarda pek çok aşiret lideri, sessiz-sedasız Vidin, Fizan, Sinop ve diğer yerlere sürgüne gönderilir. Açıkça görülmektedir ki, 19. yüzyılda da, Osmanlı yönetimi, Dersim sorununun çözümü için sürgün ve zorunlu iskânı uygular.

Osmanlının nazarında Dersim aşiret liderleri, önde gelen şahsiyetler öylesine tehlikelidir ki, onları İmparatorluğun uç köşelerine dek sürgün zorunlu görülür. Fizan’a, İşkodra’ya veya Vidin’e dek aşiret liderlerinin gönderilmesi, onların geri gelmelerinin önüne kesinkes geçmek amaçlıdır.

Osmanlı, Dersim’e “coğrafi” bir strateji ile yaklaşır. Dersim toprakları, Osmanlı açısından “ulaşılmaz” yerdedir. Otorite kurmanın yolu, aşiret liderlerini sürmek, “uysal” olanları dahi “Dersim dışında ikamet etmeye” zorlamaktır. Osmanlıya göre Dersimliler, “yasa tanımaz, asi, otorite düşmanı, başına buyruk” bir topluluktur. “Alevilik”, “Kürtlük” gibi nitelikleri dahi Dersimlilerin bu özelliklerinden sonra gelir. 500 yıldan bu yana Osmanlı ve Dersim arasında düzenli ve hatta kısmi bir irtibat da yoktur. Devletin ve otoritenin bizatihi kendisine boyun eğmeyen bu halk büyük bir tehdittir. Üstelik söz gelimi Kürtlere benzer bir aşiret yapısı Dersim’de söz konusu dahi değildir. Hediyeler, ayrıcalıklar, askerlik ve vergi muafiyetleriyle dahi satın alınamayan Dersim aşiretleri umumiyetle tehlikelidir.

Dersim bölgesi, önce toprağının, sonra da insanının “ıslah edilmesi” gereken bir yer olarak görülür.

“Islah için”, öncelikle aşiret liderlerinin sürgün edilerek bölge dışına çıkarılması ve sorunun bu şekilde bir parça da olsa çözülmesi veya azaltılması amaçlanır. Osmanlı yönetimi, - Dersim aşiret yapısı farklı olduğundan- kendisine yakın aşiret liderlerine dahi güvenmez; Ali Bey örneğinde olduğu gibi Dersim dışında ikamete zorlayarak tam denetim altında tutmaya çalışır. Ulaşılamazlık, halkın tanınmamasına ve “tenkil ve tedip ile yola getirme” politikalarına sarılmaya götürür.

Dersim sorununun çözümü için çok sayıda askeri harekât icra edilir, ne var ki herhangi bir netice elde edilemez. Dersim, bu dönem boşaltılması ve toprağının dahi ıslah edilmesi gereken bir yer olarak ele alınır. Dersim bölgesine atanan mutasarrıflar, valiler, kaymakamlar ve umum müdürleri eliyle egemenlik kurulmaya çalışılır ve bölge silahlı aşiretlerden arındırılmak istenir. 1907 askeri harekâtı sonrasında, erzak ve hayvanların hükümetçe müsaderesi ve Dersim bölgesine buğday ithalinin menni dahi kararlaştırılabilir. (Jandarma Umum Komutanlığı, 2000: 121)

1907, 1908, 1909, 1916 askeri harekâtları Dersim meselesini çözemez. Tüm askeri harekâtlarda belli köyler yakılır, insanlar öldürülür, köyler oturulamaz hale getirilerek insanlar başka yerlere iskâna zorlanır. Tüm askeri harekâtların esas amacı, bölgeyi boşaltmak, insansızlaştırmak ve en azından silahlı aşiret liderlerini Dersim dışına çıkarmak olur.

Aliyê Gax ve Seyit Rıza

Yukarıda kısaca özetlendiği gibi, Osmanlının Dersim’e ilişkin bakış açısı ve izlediği siyaset açık bir şekilde askeri harekâta,

tenkil ve sürgüne dayalıdır. Dersim Kırmancıları tarafında ise durum -Osmanlı'nın yaklaşımına göre- bambaşkadır. 15 Kasım 1937'de idam edilecek olan Seyit Rıza ve arkadaşları başta olmak üzere Dersim aşiret liderleri, 19. ve 20. yüzyıl boyunca Ruslara karşı savaşta Osmanlı devletine -objektif olarak bakıldığında- yardımcı olur. Rusların Kızılbaşlık üzerinden ittifak beklentilerini kabul etmeyen Dersim aşiretleri, elde silah Rus işgal güçlerine karşı savaşır. Aşiret savaşçıları, Osmanlı'nın planlarından öte -kendi topraklarına giren tüm güçlere olduğu gibi- Rus işgalcilerine karşı da direnir.

20. yüzyılın başında Pülümür'e kadar gelen Rus askerlerinin önünü, Kureyşan aşiretinin önde gelenlerinden Aliyê Gax ve birlikleri keserler. Ruslar, Dersimlileri karşısına almamak için yakmadan, yıkmadan, öldürmeden ilerledikleri -ve hatta "Dersim için özerklik" vaadinde bulundukları- halde, Dersimli Demenan, Haydaran, Areyan, Alan, Yusufhan ve Kureyşan aşiret savaşçıları fişekleri bitinceye kadar savaşır. Derê Balabanu ve Feme köyündeki Rus karargâhını Dersimliler basar. Dersimliler, Erzincan, Erzurum, Çat ve hatta Xoromdüzü bölgesine kadar Rus kovalar. Xoromdüzü bölgesi düz bir yerde olduğundan Dersimliler artık savaşamaz ve en az 18 kayıp verir. Aliyê Gax ve diğer aşiret liderleri gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle Osmanlıdan "Cephe Kumandanı" sıfatıyla madalya ve "köstekli saat", "dürbün" gibi hediyeler alır. Yine, Seyit Rıza ve arkadaşları Mercan dağları ve Pulur da savaşır ve Osmanlı tarafından ödüllendirilir.

Ruslara karşı savaşta Pülümür Cephesi Milis Kuvvetleri Komutanı **Şair Şah Haydar**'dır. **Şair Şah Haydar Bey** Ruslarla savaşta ölür. Doğu Dersim Milis Kuvvetleri Komutanı ise **Hıdır Ağa**'dır. Seyit Rıza yararlılıkları nedeniyle ayrıca ödüllendi-

rilerek Erzincan'da "İl İdaresi Üyeliği"ne atanır. Daha sonra dönemin askeri komutanlığınca "Tedip ve Tenkil Harekâtından Muaf Tutulduklarına Dair Berat" dahi verilir.

Nitekim Rusların Erzincan'a ilerlemesi karşısında Balaban aşiret reisine destek istemek için, mektup yazan Vali Sabit Bey, -adeta bir itirafta bulunarak- Seyit Rıza ile ilgili olarak –Ruslarla savaştaki yararlılıkları sebebiyle- “şimdiye kadar din ve namusuyla bize hizmet etti” der. (Bahadır, 2002: 78)

Tarih, daha sonra, Seyit Rıza'nın Elazığ'da kurulan Tunceli Mahkemesi'nde “vatana ihanet” ile yargılanıp idam edilmesine; Aliyê Gax'ın ise 85 yaşında olduğu halde Sogayige köyündeki evinden alınarak Mergê Keşisu bölgesine getirilmesine ve 21 kişilik ailesiyle beraber kurşuna dizilmesine tanıklık eder. (“Aliyê Gax ve Mahmudê Seydali”, Mahmut Yıldız, 2007)

20. YÜZYILIN BAŞINDA İSKÂN POLİTİKALARI VE DERSİM

İttihat Terakki'nin tam iktidar olduğu yıllar içinde (1913-1918) Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve Müslümanlaştırılması için yoğun bir nüfus ve iskân politikası uygulanır. Arnavut, Arap, Boşnak, Çerkez, Çingene, Kürt, Laz gibi Müslüman unsurların kabile ve aşiret önderliğinden koparılarak Anadolu'nun dört bir tarafına serpiştirilmesi ve Türklük potası altında eritilmesi arzulanır. Müslüman olmayanların payına ise katliam, tehcir, zorunlu mübadele düşer. Bugünkü etnik karışımın nedeni bu yıllarda hayata geçirilen nüfus ve iskân politikalarıdır.

1912'de başlayan Balkan Savaşı ile sırasıyla Kırklareli, Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra elden çıkar. Çok değil bir yıl içinde "Afrika-i Osmani" ile "Avrupa-i Osmani" yitirilir. Balkan Savaşı adeta bir "nüfus savaşı" olarak geçer. Böylece imparatorluk, Avrupa topraklarının yüzde 83'ünü, nüfusunun yüzde 69'unu ve ayrıca İstanbul'a akan önemli bir gelir ve ürün kaynağını kaybeder.

3 milyon kilometrekarelik toprak parçasının 1,1 milyon kilometrekaresi yitirilir. Rumeli yüzyıllar boyunca "İmparatorluğun Kalbi" durumundadır. Bu toprakların kaybedilmesi, Jön Türklerin ideolojisinde de büyük bir etki yaratır, siyasetlerinin ağırlık merkezini Anadolu'ya kaydırır. Topraklarının üçte biri-

nin kaybı, beraberinde ulus devlet için bir nüfus temeli sağlar, nüfus daha da homojenleşir. 24 milyon nüfustan çoğunluğu Türk olmayan 5 milyon nüfusun eksilmesi ile imparatorluk nüfusunun çoğunluğunu artık Türkler teşkil eder. (Dündar, 2007: 31)

Balkan savaşları sonucu gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için gayrı-müslimlerin yerinden edilmesi politikası uygulanır. Edime mebusu Mehmet Faik Bey “Biz tehciri komşularımızdan öğrendik” diyerek bu durumu veciz bir şekilde ortaya koyar.

Gerçekten de o tarihe kadar, Ruslar her ele geçirdiği bölgenin Müslümanlarını kovup yerine Kazak ve Slavları yerleştirir; ahalisinin yarıya yakını Müslümanlardan oluşan Bulgaristan, çözümünü “Müslüman ahaliyi yok etmekte” bulur. 1826 yılında Akkerman Anlaşması ile “ehli İslam’ın Sırp memleketinde sakin olmaları” yasaklanır. Bu dönem, hemen her ülkede “nüfus sayımları” yapılır ve her ülke, topraklarında “hangi milletin çoğunluk olduğunu” öğrenmeye çalışır.

27 Mayıs 1915’te çıkarılan “Tehcir Kanunu” ile Ermenilerin fiziki tasfiyesi gerçekleştirilir. Kanun ile Ordu’ya, sadece Ermenileri değil, “devlet aleyhinde faaliyette bulunan bazı Rumlar, diğer azınlıklar ve Müslümanları” da münferiden ve müctemian diğer mahallere sevk ve iskân yetkisi verilir. 4 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Mebusan toplantısında Halep mebusu, kanun hakkında, “Bu kanun icabında köyleri, kasabaları, şehirleri kökünden sökmeye ve bir taraftan alıp öte tarafa nakle salahiyet veriyor” şeklinde konuşur.

Enver Paşa, 5 Ocak 1916’da yayınladığı bir genelge ile Osmanlı’da İslam olmayan milletler lisanıyla verilen vilayet, sancak, kasaba, köy, dağ, nehir ve bilcümle isimlerin Türkçeye çevrilmesini ister. Bu yıllarda birçok kura ve nahiye ismi değiş-

tirilir. Örnek vermek gerekirse, Dersim'e bağlı Kızılkilise Nazmiye ismini alır. Bu isim muhtemelen Ermenilerle bağlantılı görüldüğü için değiştirilir. (Dündar, 2007: 83)

Mart 1916'da Muhacirin ve Aşair Umum Müdürlüğü adı altında bir daire kurulur. Umum Müdürü ise Şükrü Kaya olur. Bu müdürlük, aşiretler ve tarikatlar üzerine çalışır. Şükrü Kaya daha sonra İçişleri Bakanlığı yapar ve bir de "Dersim Raporu" hazırlar.

İttihat Terakki dönemine kadar yapılan sayımlarda Müslimler ırklarına göre tasnif edilmezken Müslüman olmayanlar mezhep ve ırklarına göre ayrı ayrı tasnif edilir. Ancak İttihat Terakki, yaptırdığı yerel ve resmi olmayan sayımlarda artık Müslümanların da ırklarına göre tasnif edilmesini ister.

Balkanların kaybı, tüm imparatorluğu ekonomik ve psikolojik olarak etkilediği gibi İttihatçı kadroyu da derinden sarsar. Balkanlardan alınan "ders" Anadolu'nun kaybını engelleyecektir. Eldeki toprağın korunması için öncelikle nüfusun Müslümanlaştırılması ve Türkleştirilmesi gerekir. Devreye sokulan iskân politikasının temeli "karıştırma" olur. Ancak "birleştirmek-eritmek-asimile etmek" politikasının iflas ettiği yerde "temizleme" yöntemine başvurulur.

Müslüman ve Türk kültüründen farklı yerleşim yerleri ve iskân bölgeleri Osmanlı ve yeni Cumhuriyet için "sorun" olmaya devam eder. Bu dönemde Osmanlının (ve daha sonra Cumhuriyetin) en önemli problemlerinden biri Dersim bölgesidir. Dersim, yüzyıllardır "eldeki toprak" dahi değildir. Dersim, İttihatçıların (ve daha sonra Cumhuriyetçilerin) gözünde önce "elde edilmesi", daha sonra ise hem Müslümanlaştırılması hem de Türkleştirilmesi gereken bir bölgedir. Bu nedenle ya-

yınlanan tüm raporlar, çıkarılacak kanunlar ve diğer tüm çalışmalar bu amaca hizmet eder.

Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları

Cumhuriyet henüz yeni ilân edildiğinde, mevcut yönetime göre Dersimliler “Etrafındaki halka zulüm yapan, kasabaları tehdit eden, vergi vermeyen, vatan savunmasına katılmayan ve daha birçok karşı harekette bulunan” bir halktır. (Hallı, 1972: 175)

Dersim 1916 askeri harekâtı ile 1926 Koçuşağı Harekâtına kadar görece sakin bir dönem yaşar. Ancak, Cumhuriyet Hükümeti Dersim sorununu kesin olarak çözmeye kararlıdır.

Cumhuriyet Hükümeti askeri harekât, asimilasyon ve sürgün geleneğini –diğer pek çok şey gibi- Osmanlı’dan devralır.

Cumhuriyet “modern bir ulus-devlet” olmak isteyecektir. Bunun yolu ise “içteki Türk ve Müslüman olmayan yerlerin” nüfusunun dağıtılması ve asimilasyonundan geçer. Dersim işte bu yüzden ilk hedeflerden biridir.

Cumhuriyet, hukuki ve idari alanda aldığı önemli tedbirlerin yanı sıra -tıpkı Osmanlı gibi- “Dersim raporları” hazırlayacaktır. Bu raporları da -tıpkı Osmanlı dönemindeki gibi- bilim adamlarına ve alanında uzman kişilere değil, devlet yöneticilerine ve “paşalara” hazırlatacaktır. Bu raporlar da yine Osmanlıdaki gibi “tenkil, tehcir ve sürgün” içerecektir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yirmi yılında, varlığı bilinen rapor sayısı 20’nin üzerindedir. Bu raporların yarısı ise “çıbanbaşı” olarak nitelendirilen Dersim ile ilgilidir. (Akçura, 2008, 29)

Cumhuriyet dönemi Dersim raporları Osmanlı raporlarının devamıdır. Tenkil, tehcir ve asimilasyon esastır. Ancak “Der-

sim'in ıslahı", artık daha sistemli, planlı ve programlı olacaktır. Dersim, büyük ordu birlikleri eliyle yürütülen, 2. Dünya Savaşı'nın başladığı zamanda –savaş koşullarında- gizli, keyfi ve acımasız uygulamalara sahne olacaktır. Sürgün, artık gözdağı amaçlı, keyfi ve plansız değil, "modern" ve "asimilasyon" amaçlıdır.

Dersim raporları ayrıntılı ve çok uzundur. Ancak bu kitapta "zorunlu iskân" ile ilgili bölümler ağırlıktadır.

Müfettiş Hamdi Beyin Raporu: "Ağalar Uzak Vilayetlere Nakledilsin"

Doğu'da genel müfettişliğin kurulmasından önce 1926'da İçişleri Bakanlığı, Elazığ'daki Mülkiye Müfettişlerine "bizzat Dersim içinde dolaşarak" izlenimlerini bildirmesini görev verir. Bunlardan Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, 2 Şubat 1926'da İçişleri Bakanlığına sunduğu raporunda özetle;

"Dersim gittikçe Kürtleşiyor, tehlike büyüyor, Dersim meselesi eski idarenin bir mirasıdır, yeni sivil ve askeri büyüklerin ıslahat ve tedibat gibi zıt fikir ve düşünceleri sorunun çözülmesini sağlamamıştır, Dersim, Cumhuriyet hükümeti için bir çıbandır, bu çıban üzerinde kesin bir ameliye yapmak lazımdır, son derece zeki, kurnaz ve hileci olan bu halk hükümetin zayıf veya kuvvetli olduğuna göre mütecaviz veya itaatlidir, okul açmak, yol yapmak, fabrikalar kurmak, sanayi işleri sağlamak özetle yurt sahibi yapmaya çalışmak veya uygarlaştırmak suretiyle ıslaha çalışmak hayalden başka bir şey değildir" demiştir. Rapor sorunun kaynağı olarak "avam halk, reis, şeyh, bey ve ağanın esir ve oyuncağıdır, şekavet bunların kışkırtması ile olmaktadır" tespiti ile devam etmektedir. (Hallı, 1972: 375)

Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey raporunda "silah toplandıktan sonra reis, şeyh, bey, ağa namı şahıs ve mütegalibeyi der-

hal uzak vilayetlere nakil ve iskân etmek gerekir” der. (Şimşir, 2009, 377)

Hamdi Beyin raporu “kesin bir ameliye” deyimiyle katliam ve jenosidi bir “çözüm” olarak sunar. Katliamın ardından yapılacak şey ise “zorunlu iskân”dır. Özellikle halka önderlik eden ve sözü geçen aşiret liderlerinin sürgünü düşünülür. Hamdi Beyin Dersim Kırmancıları hakkında sarf ettiği, “zeki”, “kurnaz”, “hileci” sözleri ise ırkçılığın bir göstergesidir.

Cemal Bardakçı'nın Raporu: “Dersimliler Elaziz ve Malatya'da İskân Edilsin”

Diyarbakır Valisi Cemal Bey meseleyi çeşitli yönleriyle tahkik etmiş ve özetle;

“Kürt ve Arap aşiretleri ile Türkmen aşiretleri arasında bir benzerlik yoktur, Dersim’de ve yakın havalide ara sıra meydana gelen isyankâr durumların sebep ve saikleri farklıdır, Alevi ve halis Türk olan Türkmenler, Yavuz zamanından beri müthiş baskılara maruz kalmış, on binlercesi merhametsizce öldürülmüştür, Dersim kargaşalıkları, büyük küçük memur ve mutaassıp hocaların tahrik ve teşviki ile cahil Sunni ahali tarafından haklarında reva görülen muamelelerden doğmaktadır, baskılar son bulur ve şuurlu bir şekilde hareket edilirse Dersimliler Cumhuriyetin çok sadık ve fedakâr hamileri olabilirler, üç-beş şahıs müstesna ağalar ve reisler de dahil bütün Dersimliler son derece fakirlik ve zaruret içinde çırpınmaktadırlar, soygunculuk hareketlerinin sebebi yaşamak hissi ve endişesidir, dört yüz seneden beri Dersim’e hükümet nüfuzu girememiş, ilmi anlam ve kapsamı ile bir otorite kurulamamıştır, her Dersimli hayatını, malını korumak kaygusu ile silahlı bulunmak zorunluluğunda kalmıştır” değerlendirmelerine yer verir. (Hallı, 1972: 376-377)

Cemal Bardakçı'nın raporu en azından objektiviteye yakın ve gerçekçidir. Dersim’e karşı önyargılı ve hasmane değil, me-

seleyi anlamaya çalışır. “Çapul, talan ve soygunculuk” olaylarını doğru değerlendirir. Öte yandan “ağaların dahi fakir oluşlarına” dikkat çekerek bölgenin resmi ihmâl edilmişliğini de ortaya koyar.

Ancak Cemal Beyin raporu da, sorunun çözümünü “zorunlu iskân” yönteminde görür. Raporun bir bölümünde yer alan “Dersimlilere geçimlerini sağlamak için iş sağlamak lazımdır, Dersimli bölgede yapılacak yollarda çalıştırılmalı, Elaziz ve Malatya’da terk edilmiş topraklara iskân edilmeli” sözleri sürgün ve zorunlu iskân düşüncesinin göstergesidir. (Şimşir, 2009: 379)

Cemal Bey, meselenin katliamla değil, “şefkat” ve “anlayış” ile çözümünü önerir. “Baskılar son bulur ve şuurulu hareket edilirse” Dersimlilerin “iyi vatandaş” olacaklarını belirtir. Ancak Cemal Bey de, özellikle zorunlu iskân konusunda Hamdi Beyle yakın bir anlayışı benimser.

Birinci Umumi Müfettişlik: “Ticaretleri Men Edilsin, Aç Kalacak Halk Zamanla İlticaya Mecbur Edilsin”

Birinci Umumi Müfettişlikçe Dersim sorununu çözmek için hazırlanan 1930 tarihli rapor pek kısadır.

Dersim’e zayıf bir askeri harekâtın “zarar vereceğini” belirterek başlayan rapor, “Dersim’in ıslahı” başlığı altında iki yol önerir: Bütün Dersim’in hariçle münasebetini kat ederek, hariçle ticaretlerine engel olup aç kalacak halkı zamanla kendiliğinden ilticaya icbar ve bu suretle Dersim’i fenalardan tahliye etmek lazımdır. İkinci yol ise Dersim’in etrafını kapadıktan sonra ihata çenberini tedricen darlaştırmak ve fenalıklarından dolayı yakalananları derhal Dersim’den çıkararak garba almak ve serpiştirmektir.

Dersim'e yapılacak harekâtın "kafi kuvvetle başlatılmasını" öneren rapor, harekâta kadar, Elazığ'da bir bomba tayyare filosu bulundurarak mühim vakalar yapan ve Hükümetin tebligatına muhalefet eden aşiret köylerini müessir bir surette bombalamak, ziraat ve hayvanlarını imha etmek ve rahatça ikametlerine mani olmak önerisinde bulunur.

Rapor askeri çözüme dayalıdır. Osmanlının 1907 Harekâtındaki "gıda ambargosu"na benzer bir çözüm önerir. "Halkı aç bırakarak" zamanla yıldırınayı ve Dersim'i bu şekilde boşaltmayı hedefler. Çözüm olarak "garba nakli" ve "serpiştirme" usulünü zorunlu görür.

İbrahim Tali Beyin Raporu: "Dağ Köyleri Yıkılsın, Ahalisi Ovaya Taşınsın"

Birinci Genel Müfettiş İbrahim Tali Bey, Elazığ'da göreve başladıktan sonra Cemal Bey tayini çıkartılarak Konya'ya gönderilir. Bu olayı, Cumhuriyet Hükümetinin Cemal Bardakçı'nın görüşlerini değil, Hamdi Beyin raporunu dikkate aldığını gösteren bir gelişme olarak değerlendirmek mümkündür.

Nitekim göreve başlayan ve çok geçmeden 21 Aralık 1931 tarihli bir "Dersim Raporu" hazırlayan İbrahim Tali, Hamdi beyle benzer fikirlere sahip olduğunu ortaya koyar.

Müfettiş İbrahim Tali Beyin yakın alakasını Elazığ'ın yerli Sunni eşraf ve ağa takımının istismar ettiği ve paşayı Dersim'e karşı askeri operasyonlara kışkırtmaya çalıştıkları çeşitli kaynaklarda belirtilir. Akçura "mütegallibeler, yaptıkları her kanunsuz hareketin bedelini aşiretlere ödetmek amacıyla, kendi adamlarına yer yer baskınlar yaptırmış, sonra da onları Dersim aşiretleri yaptı diyerek onları şikâyet ederek karalamaya çalışmışlardır" der. (Akçura, 2008, 53)

Dönemi yaşamış ilk Dersim aydınlarından biri olan Kârerli Mehmet Efendi ise;

“İbrahim Tali, damadının etkisiyle, kısa zamanda Elazığ’ın Sunni inançlı ağa ve beylerinin dümen suyuna girmiş ve onların hamisi olarak bölge Alevileri ile Dersim aşiretleri üzerinde idari baskısını artırmaya başlamıştı” diye yazar. (Erenler, 2007: 250)

İbrahim Tali Bey, 21 Aralık 1931 tarihinde hazırladığı raporda özetle “Dersimlilerin tekmil silahları alınmalı, adliyeye aranan suçlular tutulmalı, gasp edilen mallar kurtarılmalı, dağ başındaki tek başına evler ve köyler yıkılmalı, ahalisi batıya taşınmalı, dağlık olmayan yerlere taşınmalı, Seyyid, reis ve halifeleri Dersim’den çıkarılıp, vatanın batı bölgelerine gönderilmeli, toprakları köylülere verilmeli” görüşlerine yer verir. (Şimşir, 2009: 382)

İbrahim Tali Beyin Raporu, -tıpkı Hamdi Bey gibi- açıkça görüldüğü gibi sürgün ve zorunlu iskânı daha geniş çapta uygulamaktan yanadır. Diğer raporlarda genellikle ileri gelenlerin sürgünü önerilirken İbrahim Tali, “dağ başlarındaki köylerin ahalisinin batıya taşınması gerektiği” görüşündedir. Dersim’in sayısız dağ köyünden son derece büyük bir nüfusun batıya ve özellikle ova yerlere taşınmasını ve iskânını önerir.

İbrahim Tali Beyin 1. Umumi Müfettiş olduğu dönemde Dersim’in özellikle Koçuşığı aşiretine yönelik büyük askeri operasyonlar yapılır; köyler yakılır, insanlar yerlerinden yurtlarından zorla çıkarılarak sürgün edilir.

Mareşal Fevzi Çakmak’ın Raporu: “Dersim’e Koloni Yönetimi Kurulsun”

Mareşal Fevzi Çakmak Kürt sorununda etkili bir askeri yetkilidir. Ağrı İsyanında orduya komuta eder ve daha sonra Erzincan

can'da incelemelerde bulunur ve deneyimlerini özellikle askeri bakış açısıyla ele alarak hazırladığı Eylül 1930 tarihli Dersim raporunda;

“Dersimli okşamakla kazanılmaz, silahlı kuvvetin müdahalesi Dersimliye daha çok tesir yapar ve ıslahın esasını teşkil eder, Dersim daha çok bir koloni gibi nazara alınmalı, ıslahatın ilk safhasını reislerin, bey ve ağaların, seyitlerin bir daha gelmemek üzere batı Anadolu'ya nakli, reisler alındıktan sonra halkın da en şerir olanlarının Dersim'den çok uzak olan ovalara sevk ve Türk köyleri içerisinde dağıtılması oluşturur, özellikle sakıncalı aileler bölgeden çıkarılmalı ve Trakya'ya gönderilmeli” görüşlerine yer verir. (Şimşir, 2009: 384-385)

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Erzincan bölgesindeki izlenimlerinin sonucunda, “asayişsizliğin sorumlusu” olarak gördüğü Pülümür'ün Dersim aşiretlerinin (Aşkirek, Gürk, Dağbey, Harşi köylüleri) ve şekavete yataklık eden Rusaray, Mitini, Şıncığı, Kürtkendi, Kellarik köylerinin esaslı bir şekilde kayda tabi tutularak, bunlardan gerekenlerin Trakya'ya nakli ve bu bölgedeki bazı reislerin il merkezinde ve polis nezareti altında ikamet ettirilerek emniyete alınmaları gerektiğini bildirir. Başbakan İnönü ise Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'a cevabında, vergi ve asker vermeyen köylerin tedibinin uygun görüldüğünü, tedip edilecek köylerin ve Kürtlüğü yaymaya çalışanların geniş ölçüde batıya nakilleri uygulanmasının kolay görünmediğini, bunlardan reislerinin nakillerine çalışılması, yerli memurların değiştirilmesini ister. (Hallı, 1972, 351-353)

Fevzi Çakmak'ın raporu da önceki raporlar gibi, askeri bakış açısını ön plana çıkarır. “Reislerin bir daha gelmemek üzere batı Anadolu'ya nakli” eski raporları destekler. Fevzi Çakmak, farklı olarak, Dersimlilerin sürgüne gönderildikleri yerlerde de

“polis nezareti altında tutulmasını” savunur. “Dersimlileri batıya vererek Türk köyleri içine dağıtma” düşüncesi asimilasyonu ortaya koyar. Daha sonra 1938’de gündeme gelecek olan “Türk köylerine serpiştirme” uygulamasını, raporun bir devamı ve mantıki sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Fevzi Çakmak, bilhassa aşiret reislerinin Dersim’den uzaklaştırılmasını savunur. Aşiret liderlerini “toplu veya ferdi” sürgün etmeyi önerir. Raporda, Seyit Rıza, oğulları ve biraderinin çocukları, Kırganlı Süleyman ve amcazadeleri, Bahtiyarlı Rotan Veli Bey zade Hüseyin Bey ve amcazadesi küçük oğlu, Karaballı Mehmet Ali Ağa ve Koç Ağa, Aşağı Abbas’tan Zeynozadeler kamilen, sabık meb’us Mustafa Ağa ve avenesi, Ferhat Uşağı’ndan Cemşit, Diyap Ağalar, Kahraman oğullarının torunları ve Küçük Ağa, Pilvenkten Kavsi oğullarının oğulları, Ovacık’ta Güdi köyünde maruf Alishar, Havran aşireti reisi kısmen, Kureyşan aşireti reisi kamilen, Koçuşağı aşireti rüesası kamilen, Ovacık’ta Pülürlü Munzur Ağa, Zeynel Ağa ve Kalanlı’da Munzur Ağaya mensup rüesadan Nuri Ağa ve biraderleri, Çarıklıkların ve Kutu deresine yakın olan aşairin rüesası kamilen ve Keçel Uşağı reisi Ağa ve Ali Şevki Bey, “Dersim’den çıkarılması lazım reisler” olarak tek tek sayılır.

Dersim’e “Koloni Yönetimi”ni münasip gören Fevzi Çakmak’a göre Dersimliler cahildir. Bölgeye yollar yapılması ve halkın kentlerle ilişki kurması gerektiğini savunur. Yaptığı araştırma ve sorgulamalara göre Dersim’den çıkarılması gereken aşiret liderlerini belirler ve isimlerini dahi verir. Fevzi Çakmak, gereken yerlere blok havuzlar yapılarak “bölgenin insansızlaştırılmasını” da arzular.

Fevzi Çakmak, yerli memurların Dersim’den uzaklaştırılmasını, atanacak yeni memurlara “koloni yönetimi yetkileri”

verilmesini ister. Dersim Vilayeti, Türkiye'nin ortasında bir yerde bulunduğu halde, Türkiye topraklarından ayrı bir yer veya Türkiye dışında bir yer gibi düşünülür. Dersim'e açık bir "sömürge" gözüyle bakılır. Bu çok önemli bir yaklaşımdır. Zira dünyanın her yerinde sömürgecilik, akla, katliam, baskı, jenosit, haksızlık ve zulüm getirir. Sömürge bölgelerin halklarının temel hakları dahi reddedilir. Özellikle 1938 yılı ve daha sonra yaşanan uygulamalar düşünüldüğünde, Fevzi Çakmak'ın söz konusu önerilerinin hayata geçtiği ortaya çıkar.

Halis Paşa'nın Raporu: "Dersim Ağaları, Kazakların Kaldığı Adalara Götürülsün"

Pülümür Askeri Harekâtının ikinci aşamasını yöneten Halis Paşa tarafından 1930 yılında hazırlanan raporda özetle "Dersimliler aslen Horasan'dan gelmiş Türklerdir, aşiret ve köy adları dahi Türklüklerine kanıt oluşturmaktadır, Alevilik gibi ilkel ayinlerine karışılmayarak bağlılıkları kolaylaştırılacaktır, Dersim'e yapılacak tedip harekâtında amaç Türklük, Alevilik, Sunnilik olmayıp ancak devlet yasalarına mutlak bağlılık ve eşkıyalığın önlenmesi esasına oturtulmalıdır. Seyyid ve ağaların mazlum halk üzerinde baskı ve zulmü söz konusudur" görüşlerine yer verilir. "Dersim'in ıslahı" başlıklı bölümde ise;

"sadece kılıç gücüne inanmıyorum, Yavuz'dan bu yana en az 40 kez tedip ve tenkil yapılmışsa da eşkıyalık kesilmemiştir, kılıcın tedibi üzerinde hükümetin ıslah edici çalışmaları başlamalı ve devam etmelidir, bu bölgenin düzeltilmesi ancak bu yolla olasıdır, silahlar toplanmalı, bölge zararlı aşiret unsurlarından arındırılmalı, Erzincan-Hozat- Elazığ, Erzincan- Pülümür- Kiğı- Palu, Kiğı- Nazımiye- Mazgirt- Hozat- Çemişkezek, Pülümür- Kemah, Kemah- Ilıç yol ve köprülerinin yapılması gerekir, Nazımiye ve Hozat'ta eskiden olduğu gibi asker bulundurulmalıdır, bütün ilçe merkezlerinde ikişer

okul açılmalıdır, dağınık yerleşim kaldırılmalı, evler toplanmalıdır, en doğru yol Seyyid ve ağaları serpiştirerek dağıtmaktır, Seyyid ve ağalar batıya uyum sağlamada güçlük çekecektir, 5-10 yıllığına aileleriyle birlikte Beyşehir gölü içinde önceden Kazakların bulunduğu ada ile diğer 2 adaya götürülmesinde yarar vardır” şeklinde düşüncelerini ortaya koyar. (Öz, 2004: 157, 158, 159)

Paşa, Dersimliler arasındaki kuvvetli irtibata dikkat çeker. Dersimlilerin birbirleriyle muntazaman istihbaratı olduğunu ve dayanışmacı tutumlarına dikkat çeken Paşa, “fakat bu irtibat siyasi bir fikre dönüşmüş milli bir gayeye müteveccih değildir” der. Paşa, bu değerlendirmesi ile o dönem Dersimlilerin “siyasi veya milli herhangi bir amaçları olmadığını” –isabetli şekilde- tespit eder.

Halis Paşa Raporunda önceki geleneksel düşüncelere yer verir. “Sadece kılıç gücü” ile Dersim sorununun aşılamayacağı- nın farkındadır. Dersim ileri gelenleri hakkında sürgün ve zorunlu iskân görüşünü tekrar eden Halis Paşa, bölgeyi ve aşiretlerin inatçı ve direnişçi yapısını iyi bildiğinden en iyi asimilasyon yolunun “onları eskiden Kazakların kaldığı adalara göndermek” olduğu görüşündedir.

Paşanın “Dersimli aşiretleri Kazak adalarına sürgün etme” düşüncesi, daha önceki raporlarda görülmeyen dikkat çekici bir fikirdir. Dışa kapalı, kendi kültürleri içinde yaşayan ve savaşçı olarak bilinen Kazaklar ile Dersimlilerin aynı adalarda iskân edilmesinin planlanması önemlidir. Halis Paşa “evvelce nakledilmiş belli başlı rüesayı bile orada tutmak mümkün olmadığı için bu meseleyi köklü şekilde çözmek” sözleriyle planının gerekçesini açıklar. Aşiret liderlerinin aileleriyle birlikte “15 yıl süreyle” Kazak Adası olarak bilinen Konya Beyşehir gölündeki Mana Adası’na gönderilmek istenmesi esasen geri

dönmelerinin engellenmesi niyetine dayanır. Eğer geri gelecek-
lerse de 15 yıl sonra otoritelerinin kalmayacağı hesaplanmış
olabilir. Nitekim Halis Paşa, “Seyit ve ağaları garpta tutma güç-
lüğü çekmemek için” söz konusu öneriyi ortaya attığını açıkça
belirtir. Bu adaya 1865’te 40 hane Rus göçmen Kazak aile yer-
leştirilir. Paşa’nın Dersimlileri buraya sürgün etmeyi önerdiği
dönemde hâlâ adadadırlar. Hıristiyan olan bu Kazak göçmen-
lerinin yanına Dersim aşiretlerini sürmeyi planlayan Halis Pa-
şa, asimilasyon, güvenlik ve tecrit amacı gütmüş gözükür. Zira
Dersimlilerin, bir adada Hıristiyan bir nüfusla beraber yaşama-
ya mecbur edilmesi, kolayca kontrol ve tecrit altında tutulacak-
ları anlamına da gelir.

***Jandarma Umum Komutanlığının Raporu: “Reisler,
Aileleri, Akrabaları, Reis Olmak İddiasında Olanlar ve
Şimali Dersim Halkı Garba Nakledilsin”***

TC İçişleri Bakanlığı Jandarma Umum Komutanlığı tarafından
“Gizli ve Zata Mahsustur” damgalı ve “kayıt altında yüz tane
basılmıştır” alt-notu ile yayınlanan bu rapor, iki kısımdan olu-
şur.

Birinci kısımda, tanıtım amacıyla Dersim’in ırki, iktisadi, zi-
rai, idari, mali ve sıhhi durumlarıyla bayındırlık, eğitim, asker-
lik, nüfus, yol ve su durumu incelenir. İkinci kısımda ise “Der-
sim’in asayişsizlik tarihçesi”, Cumhuriyet öncesi ve sonrası ola-
rak iki dönem halinde incelenir; ayrıca “Dersim’in ıslahı esasla-
rı ve safhaları” konusu ele alınır.

Jandarma Umum Komutanlığının Raporu, son derece ayrıntı-
lı ve uzundur. Önceki raporlar gibi tenkil ve tedip anlayışın-
dadır. Raporda verilen bilgilerin büyük bir bölümü yanlış,
maksatlı, önyargılı, sübjektif ve bilim dışıdır. Dersimlilerin

menşei, kökenleri, dili ve Kızılbaş kadınların aile ve cinsel yaşamdaki rolleri açık bir şekilde saptırılır. Rapor, 1514'te Yavuz Sultan Selim'in yaptığı büyük Kızılbaş ve Kırnanc katliamını dahi savunur:

“Yavuz Sultan Selim'in gazabı olmasaydı, bugün güzel Türkiyemizde tek bir Sünniye tesadüf etmek imkânı belki de olmayacaktı.”

Rapor, aynı zamanda daha önceden yayınlanan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi Dersim raporlarını, sarayda ve hükümette alınan kararları, merkezi Dersim politikasındaki çelişki ve çatışmaları, askeri harekâtları, başarısızlıkların nedenlerini ve diğer başka bazı gelişmeleri de kapsamlı analizlere tabi tutar.

Rapor, “Dersim'in ıslahı esasları ve safhaları” başlığı altında, birinci senede, önce silahların toplanması gereğine işaret etmekte ve “reislerin garp vilayetlerine nakli zorunluluğu”na dikkat çeker. Rapor, reislerin aileleri, akrabaları ve reis olmak iddiasında bulunan eşhasın da Dersim'den uzaklaştırılmasını savunur. Garp mıntıkalarına nakledilen reisler orada başka surette yaşamak imkânını bulamayınca çalışmaya mecbur olacaklardır, reislerin tahakküm ve telkinlerinden kurtulan halk da meşru kazanç yollarına daha kolaylıkla sevk edilecektir. Kimlerin ne-relere ve ne suretle tedip edileceğinin ayrı olarak ve lahika halinde rapora eklendiği de belirtilir.

Rapor devamla;

“Şimali Dersim halkının garba nakillerinin mecbur olduğunu” söylemektedir. Rapor bu mıntıkanın (Ovacık ve Nazımiye ve bağlı kazalar) öteden beri hükümete karşı menfi bir cephe almakla maruf olduğunu söyledikten sonra şunları eklemektedir: “bu mıntıkaya bilhassa kış mevsiminde hükümetinin nüfuzu pek güçtür, eğitim, sıhhiye ve sair medeni nimetlerin bu mıntıkanın her köşesine isali

gerekmektedir, bu itibarla şimali Dersim halkının başka mahallere nakilleri faidelidir.” (JUK, 2000: 198)

Rapor “dağınık iskânın menî” başlığı altında önemli şeyler söylemeye devam eder:

“dağınık iskân vaziyeti devam ettikçe Dersimlinin üzerinde hükümet nüfuzunu tesis etmeğe imkân mevcut değildir, münferit binalar birer eşkıya yatağıdır, şimali Dersim halkının garba ve arazisi ziraatta müsait olmayan Dersimlilerin ova köylerine yerleştirilmesi dağınık iskânı az çok tehdit eder, mütebakilerini de mecbur etmek lazımdır, bu maksatla askeri harekât esnasında münferit evlerin yıkılması lazımdır.”

Rapor, Dersimlinin neredeyse her bölgedeki yerleşim yerinin ortadan kaldırılması gerektiği görüşünü öne sürer:

“geçit ve boğazlarda bulunan köylerin yıkılması ve bu köylerin hükümet murakabesine yakın köylere nakilleri sarp yerlerde inşa edilen köylerin de aynı suretle yıkılması ve nakilleri faidelidir.” (JUK, 2000: 199)

Rapor “ikinci senede” ise, Dersim’in içinde çok kuvvetli sabit müfrezeler bulundurulması, tekrar bir silah yoklaması, Elazığ’da bulunan devlet teşkilatının Dersim’e sıkı temas edemeyeceği dikkate alınarak Hozat’ta bir devlet dairesi tesis edilmesi, Dersim’de yol yapmak, mektep açmak, kazalarda sıhhi teşkilat, ticari münasebat konularını ele alır ve “Dersimlileri mahallen veya naklen topraklandırmak” başlığı altında yeniden “zorunlu iskânın gereğine” dikkat çeker: “Dersimliyi ziraate teşvik ve mecbur etmek lazımdır, Dersim’in içinde kısmen ziraate salih arazi de mevcuttur, teb’it edilen Dersimlilere ait arazi muti ve fakir Dersimlilere tevzi edilmeli, ziraatle iştigali teşvik edilmeli ve bu maksatla Dersimliye kredi vermeli veya doğrudan doğruya yardım edilmelidir, bir kısım fakir

Dersimlilerin de Malatya ve Elaziz'deki metruk araziye yerleştirilmesi faideli neticeler verebilir, bunlara arazi, çift, hayvan, tohumluk ve ev vermek lazımdır, Elaziz ve Çemişgezek köylerine yerleştirilen Dersimliler bugün müstahsil hale gelmişlerdir.”

1930'lu yılların başında yayınlanan bu “gizli rapor” çok önemlidir. TC İçişleri Bakanlığına bağlı Jandarına Genel Komutanlığının, “Dersim sorunu”nu, köyleri yakarak, evleri yıkarak, reisleri, aileleri, akrabaları, reis olmak iddiasında bulunanları Dersim'den uzaklaştırarak ve Ovacık, Nazımiye ilçeleri ve bağlı kazaların halkını ise toptan “garba naklederek” çözmeyi uygun gördüğünü ortaya koyar. Jandarına Umum Komutanlığı, salt askeri bakış açısıyla ve “zorunlu iskân” yöntemine başvurarak Dersim'de ıslahat yapmaktan yanadır.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın Raporu: “3470 Kişi Batıya Sürgün Edilsin”

Dönemin Dâhiliye Vekili (İçişleri Bakanı) Şükrü Kaya, Dersim'e ilişkin 3 ay araştırma yapar. Dersim'e bizzat giderek il ve ilçeleri gezer ve Dersimlilerin verdiği zararlardan şikâyetçi olan Erzincan'a bağlı Kemah ve Kemaliye gibi ilçelerin halkını dinler. Raporunu 18 Kasım 1931 tarihinde Başbakan'a sunar. Raporunda özellikle aşiret düzenini sorgular ve aşiret düzeninin değiştirilmesi gerektiğini belirtir. Bakan, Dersim halkının ve Dersim'i çevreleyen yerlerdeki halkın Dersimliden zarar gördüğünü ortaya koyar. Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ve Hozat gibi yerlerde yerleşik yaşama geçen Türklerin Dersimlinin silahlı tehdidi altında olduklarını, devlete vergi ve asker veren bu halkın ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını savunur.

Raporun Dersimle ilgili olarak “Birinci Yılda Yapılacak İşler” başlıklı bölümünde “reislerin uzaklaştırılması, Kuzey Dersim halkının batıya kaydırılması” önerileri yer alır. (Şimşir, 2009, 387)

“Devlet, sadece saygılı halk üzerinde etkindir. Aşiretlere hiçbir buyruğunu dinletememekte ve etkinlik kuramamaktadır. Dersim’de düzenli hükümet olmasına karşın tümüyle “anarşi” yaşanmaktadır. Dıştan görüneni Dersim’in “silahlı örgüt”lü ve “hırsızlar yatağı” biçiminde olmasıdır. Bu durum giderek kızışmakta ve çevreye zarar vermektedir. Eğer ivedilikle ve kararlılıkla önlem alınmazsa bu “ateş günden güne gücünü artıracaktır. Bu da Dersim’in kendine özgü sisteminin genişlemesine yol açacaktır. Dersim’deki aşiret sistemini zararlı ve tehlikeli yapan şey aşiretlerin silahlı olmalarıdır. Silah miktarı 18-20 bin dolayındadır. Öncelikle Dersim silahtan arındırılmalı ve aşiret başkanları bölgeden uzaklaştırılmalıdır. Bunun uygulanması “askeri bir harekâta” bağlıdır. Bu harekât 1932’nin uygun bir mevsiminde başlatılmalıdır. Çevredeki Türk halkının can güvenliğini sağlamak için jandarma birlikleri getirilmeli ve Türk köylülerinin bir bölümü silahlandırılmalıdır.” (Öz: 162-163)

Şükrü Kaya, Dersim’de “dağınık yerleşimin yasaklanmasını, toplu yerleşimin sağlanmasını” ve “geçit yerlerdeki sarp köylerin yıkılması gerektiğini” de ileri sürer. Halkı tarıma ve üretime özendirmek ve yol, okul ve sağlık kuruluşları yapmak gerektiğini belirten Kaya, “Türk dilini Dersim’de sağlamak ve bunun için de mefkureli öğretmenler atamak gerektiğini” savunur. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tüm bu çalışmalar için bütçe de yapar ve askeri nakliyat için 600 bin, halkın batıya nakli için de 600 bin lira ayrılması gerektiğini belirtir. Şükrü Kaya, batı illerine sürülmelerini istediği ağaları da tek tek belirler. “Sürülecek Aileler Listesi” hazırlayan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 347

ailenin ismini sayar. Tekirdağ'a 76, Edime'ye 38, Kırklareli'ne 56, Balıkesir'e 65, Manisa'ya 73, İzmir'e 34 aile için sürgün kararı alır. Listedeki 347 aile, 3470 fertten oluşur. Bu sürgün için 300 bin lira ödenek ayrılır.

Rapor, Dersimlilerin geniş çapta sürgününü öngörür. Büyük bir insan nüfusunun batıya kaydırılması gerektiği düşüncesi İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya da hâkimdir. Şükrü Kaya İçişleri Bakanı olduğu için, bir plan çerçevesinde, sürüleceklerin tek tek isimlerini, sürgün yerlerini, sürgün işleri için gereken bütçeyi de somut ve ayrıntılı bir şekilde ortaya koyar. Önceki raporlardan farklı olarak somut ve sistematik, bütçesi ayarlanmış bir zorunlu yer değiştirme öngörülür. Bölgedeki Türkleri silahlandırmayı önermesi de önemli bir nokta olarak kaydedilmelidir.

İsmet İnönü'nün Raporu: "Dersimlilerin Erzincan'da Çalışması Engellensin"

Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle İsmet İnönü 1935 yılında doğu gezisine çıkar ve sonunda bir "Kürt Raporu" hazırlar. Bu gezinin bir amacı da "Şark Islahat Planının 10 yıllık uygulamasının sonuçlarını" yerinde incelemektir. İsmet İnönü tarafından hazırlanan bu raporun, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kürt politikasının temellerini attığı belirtilir. (Akçura: 2008, 57-58)

Rapor Kürtlerin yerleşik olduğu bölgelerdeki izlenimleri ve alınması zaruri tedbirleri içerir. Mardin, Van, Erzurum ve çevre illerde meydana gelen gelişmeleri ele alan İnönü, "Cumhuriyet'in bölgede askeri temele dayanması gerektiğini" belirtir.

Rapor, "Erzincan yakınındaki boş köyler Dersim'in semiz ve mütehakkim halkı ile dolmaktadır, Erzincan beyleri arazilerinde işlemek için Dersimlileri maraba adı altında kullanmaktadır-

lar, bu, beylerin bir nevi Dersimli himayesine sığınmasıdır” görüşünü öne sürer.

İnönü, raporunda “idari meseleler” başlığa altında Doğu ve Güneydoğu’da Umumi Müfettişlik kurulmasını önerir ve “Dersim Vilayetinin yeniden teşkil ile askeri bir idare kurulması ve Dersim ıslahının bir programa bağlanması gerektiğini” savunur. İnönü iskân ve kolonicilikte de ısrarlıdır: “Van, Muş ve Erzincan ovaları Kürt yayılmasına açıktır, Van ve Erzincan’da acele olarak, Muş Ovasında tedricen, bir de Elazığ ovasında kuvvetli Türk vücuda getirmek zorundayız.” İnönü bu arada, muhtelif ovalara kendiliklerinden gelip yerleşen Kürtlere dokunulmayacağını söyler ve “yalnız Erzincan ovası için, Dersim ıslahından sonra karar vereceğiz” der. İnönü, aynı zamanda “şarkta iskân kaynağı, başlıca Karadeniz halkıdır. Bu yüzden Karadeniz’den getirdiğimiz ilk göçmenleri memnun etmeliyiz” diye yazar. (Bayrak, 2004, 412)

İnönü’nün görüşleri son derece sert ve olumsuzdur. “Cumhuriyetin en önemli güvencesi ordudur” diyerek meseleye askeri bakış açısı dışında bakmadığını ortaya koyar. İnönü, Dersimlilere karşı aynı zamanda önyargılıdır. Dersim için bir an evvel harekete geçilmesi ve ıslah programının başlaması gerektiğini belirtir. Dersimlilerin Erzincan’da “maraba olarak” çalışmasını dahi istemez ve buralardan çıkarılması gerektiğini ileri sürer.

Abidin Özmen’in Raporu: “Her Yıl 3 Bin Kişi Batıya Taşınsın”

Diyarbakır 1. Umum Müfettişi Abidin Özmen, mülkiye mezunudur. Kendisi görev yaptığı süre içerisinde 24 Ağustos 1937

tarihinde Başbakanlığa sunmak üzere bir “Kürt Raporu” hazırlar.

Raporunda “Kürtçe konuşanlara ihtardan memuriyetten çıkarmaya kadar ceza verilmeli, doğu vilayetlerinde tren yolunun uğradığı yerlere Türk muhacirler yerleştirilmeli, sırf bu işle uğraşan Komisyonlar kurulmalı ve sürekli köyler kurulmalı, yatılı mektepler açılmalı, Kürtleri istismar eden şeyh ve ağa gibi kimseler seçilip bölgeden çıkarılmalı, her yıl 3 bin kişi batı bölgelerine alınarak 15-20 yıllık bir programla bu halk ortadan kaldırılmalı” gibi görüşleri savunur.

Raporda, “milli duygu propagandasının engellenmesi, köyleri dağılıp etrafa dağılanların, herhangi bir surette gayrı memnun hale gelenlerin, silahla hükümete karşı gelmiş, adli cezasını çekmiş ve kurtulmuş olanların, ceza mahiyetinde olmamak üzere batı vilayetlerimize nakli, Türk muhacir getirilerek muayyen sahalara yerleştirilmesi” önerileri de yer alır. (Koçak: 2003, 101)

Abidin Özmen’in raporu önceki raporlara paralel görüşler içerir. Özmen, şeyh ve ağa gibi kimselerin bölgeden çıkarılmasını ve her yıl sistemli olarak insanların sürgüne gönderilmesini ve bölgedeki nüfusu halk olarak ortadan kaldırmayı savunur. Özmen, Kürtlerin batıya iskânını öngörürken, ayrıca Kürtlerin yaşadığı bölgelere de Türk muhacir yerleştirilmesini savunarak asimilasyonun sadece batıda değil, “doğuya taşınması” gerektiğini de ileri sürer.

Celal Bayar’ın Şark Raporu: “Nüfuz Sahibi Derebeyleri İç Vatana Nakledilsin”

Nihayet Celal Bayar da 70 sayfalık ve “gayet mahrem ve zata mahsus” damgalı bir “Şark Raporu” hazırlar. Dersim Katliamı

başlamadan sadece 2 ay evvel yayınlanan bu raporda, Dersimlilerin sürgün ve zorunlu iskânı öngörülür.

Aralık 1936 tarihli rapor, toprak reformunun yararları üzerinde durur. Dayanılacak en büyük kuvvetin ordu olduğunu belirten rapora “bölge halkını hükümete bağlayabilmenin bir yolu da o muhitteki nüfuz sahibi zorba takımı ve derebeylerin aileleriyle birlikte iç vatana nakledilmesidir” görüşü hakimdir.

Bayar’ın raporu da klasik “sürgün ve zorunlu iskânı” çözüm olarak sunar. Sürgün anlayışı, sadece kişileri değil, aileleri de hedefler.

General Alpdoğan’ın Raporları ve Dersim Hakkında Düşünceleri

General Abdullah Alpdoğan, 1938 Dersim Askeri Harekâtının komutanlığını yapar. Tunceli Komutanlığı ve Dördüncü Umumi Müfettişlik de yapan Alpdoğan, Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Dönem Valileri içinde “Tunceli Valiliği” yapar. 1 Şubat 1936’da göreve başlayan Vali Abdullah Alpdoğan, 14 Haziran 1943’e dek görevini sürdürür. Modern Cumhuriyet tarihinde en uzun süre Valilik yapan kişidir. Tunceli Vali-Komutanı ve Dördüncü Müfettiş Abdullah Alpdoğan’ın Dersim ve Kırmancılar hakkındaki düşünceleri çok önemlidir. Zira Alpdoğan’ın düşünceleri, devletin Dersim’e bakış açısını da ortaya koyar.

Dersim’e dönük 1938 katliamının ilk ipuçlarını Koçgiri harekâtı sırasında görmek mümkündür. Harekâtı yöneten Nurettin Paşa ve akrabası Abdullah Alpdoğan, tenkilin Dersim’e doğru genişletilmesi gerektiğini savunur. Ancak o dönemde Dersim’e askeri harekât koşulları henüz yoktur. (Bahadır: 81)

Dördüncü Umumi Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Dersim Raporu

7-22 Aralık 1936 tarihinde “Umumi Müfettişler Toplantısı” yapılır. Toplantıya katılan Dördüncü Umumi Müfettiş ve Dersim Komutanı Abdullah Alpdoğan da bir konuşma yapar. Toplantıda diğer şeylerin yanı sıra, dil, ırklar, iskân siyaseti de değerlendirilir. Abdullah Alpdoğan konuşmasında, 2 Şubat 1936 günü Elaziz’e vararak görevine başladığını, işe başladığı zaman can ve mal emniyeti olmadığını, silahlı çapul kollarının halkı ve köyleri vurduğunu, yol kesip adam öldürdüğünü, karakol bastığını, dışarıdan gelen bazı insanların halkı devlet aleyhine silah kullanmaya ve ayaklanmaya teşvik ettiklerini, göreve başladıkları dönemde halk içindeki duygulardan bazılarının “bizleri Ermeniler gibi kırıp imha edecekler”, “öldürücü havalı yerlere göndermek suretiyle öldürecekler” şeklinde olduğunu söyler.

Toplantıdaki konuşmasında Alpdoğan, Türk kültürünü geliştirmek için “muhacir iskân işini” de değerlendirir. Bölgedeki ovalarda Türk kitleleri meydana getirmek gerektiğini belirten Alpdoğan, mektepler açılmasının önemine de değinir. Tunceli’deki insanların kasaba ve nahiyelere ve civarına iskânının düşünüldüğünü söyleyen Alpdoğan, “Tunceli’de kalması caiz görülmeyecek insanların Umumi Müfettişlik mıntıkası dışına çıkarılması gerektiğini” belirtir. Böylece Alpdoğan “zorunlu iskân” uygulamasının gerekliliğine dikkati çeker. Konuşmada verilen çok önemli bilgilerden birisi de, henüz Aralık 1936’da Tunceli’de 1.326 talebeli, 37 öğretmenli, 21 mektebin varlığıdır. (Koçak, 256-257)

Umumi Müfettişler Konferansı Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’nın açılış konuşmasıyla 6 Aralık 1936 günü başlar.

Toplantıda konuşan Abdullah Alpdoğan Tunçeli nüfusunun 107 bin olduğuna dikkat çekerek, köy basma, ev ve ağıl basma, yol kesme, adam öldürme, kız kaçırma, yangın, ırza tecavüz, karakol basma, valiyi önleme gibi suçlardan iki bin yedi yüz kişinin adliyece aranmakta olduğunu bildirir. Tunceli'nde ziraate elverişli ancak 300,000 dönüm arazinin var olduğunu, 107,000 nüfusa 170,000 baş hayvanın düştüğünü belirterek beher nüfusa üç dönüm arazi ve bir buçuk baş hayvan isabet ettiğini söyler. Dersimlilerin arazisini, hayvanını korumak zorundan silâhlı bulunduğunu belirten Alpdoğan, üç bin kişiden 1227 kişinin yanlarında 800 silahla birlikte gelip hükümete dehalet ettiğini kaydeder. Dersim'de çok fazla maden olduğu ve olacağını kanaat ettiklerini belirten Aldoğan'a göre "Tunçeli" değişti de bundandır.

Abdullah Alpdoğan Konferansta 9 Aralık günü "Dördüncü Umumî Müfettişliğin 29 Aralık 1936 gün ve 510 Sayılı Seyahat Raporu"nu okur. Rapor, Dersim hakkında ayrıntılı bilgiler içerir. Sürgün ve zorunlu iskân ile ilgili olarak ise alınması gereken tedbirleri ayrıntılı olarak sıralar:

"Mıntıkamızda Türk dilini fazla ve eski Osmanlıcayı (Kürt dilini) az konuşturmak, Türk kültürünü kuvvetlendirmek, için ittihaz edilmiş kararlardan birisi: Muhacir iskân işidir. İskân mıntıkamız birinci derecede Elâziz ve Palu, ikinci derecede Çapakçur ovalarıdır, üçüncü derecede de Elâziz, Palu, Çapakçur, Muş demiryolu ve şosasının onar kilometrelik tarafeyni, dördüncü derecede Diyarbakir, Genç, Bingöl, Erzurum ve Palu, Ohi, Kiğı, Erzincan; yolunun üstüdür. Bu tertipten maksat adı geçen ovalarda Türk kültürünü merkezleştirmek ve kuvvetleştirmektir. İdarî, İktisadî, içtimaî ana müesseseler buralarda kurulacak ve mıntıkanın dağlık kısımlarındaki köylerinde yaşa-

yanlar ihtiyaçlarını ve duygularını buradan temin ve tatmin edecektir. Bununla beraber Devlet içinde ana g zerg hlara emniyetli Türk kütleleri yerleştirilmiş olacaktır. 1930'dan, 1936 yılına kadar Romanya'dan 3875, Yugoslavya'dan 1963, Bulgaristan'dan 176, Yunanistan'dan 59, Rusya'dan 355 nüfus gelmiştir. Cem'an: 6428 kişidir. 1653 aileden 1234' ne ev verilmiş, 419 aile henüz evsizdir. Tunceli içerisinde dilini unutmuş Türk soyundan olan insanların kasaba ve nahiyelerle civarına iskânları düşünülüyor. Bu hususta hazırlık yapıyoruz. Tunceli içerisinde bulunan Türk soyundan ve Türkçe konuşan, dağ Türkçesi bilmeyen yersiz yurtsuz şunun İninim yanında marabalık eden insanları yeni kurulan kaza merkezlerinde ve civarındaki araziye nakil ve iskân ederek toplamak istiyoruz. Toplu bir Türk camiası vücuda getirecek olan bu hususta da hazırlıkta yız. Uzun müddet hapiste kalacakları hapishanede bırakılarak ıslah edilecek, hapishanede kalması icap etmeyen bu sul ları müfettişlik m ntıkası haricine nakletmektir. Bu kabilden insan 1224 kişidir. Bunlar şimdiye kadar 800 sil h getirmiştir. Tekrar vukuat yaptığı için haklarındaki takibata devam olunması kararı alanlar 6 kişidir."

Abdullah Alpdoğan'ın okuduğu rapor açıkça asimilasyon, tecrit, Türkleştirme, nüfusu dağıtarak deklase etme niyetini ortaya koyar. Bunun en etkili yol ve yöntemi ise "zorunlu iskân" yöntemidir.

Dördüncü Genel Müfettiş, Tunceli Vali-Komutanı Abdullah Alpdoğan, 13 Aralık 1937 tarihinde doğrudan Başbakanlığa yazdığı bir raporda, Tunceli'de sürmekte olan inşaatların durumuna ilişkin bilgiler verir. Rapora göre, "Pülümür'deki kışla-ya askeri tabur yerleşmiştir. Danzik'teki karakolun duvar ve betonarme inşaatı tamamlanmıştır. Kızılkilise (Nazımiye) kışla-

sının inşaatı hâlâ sürmektedir. Mameki'de yapılan kışlalardan birisinin birinci katı tamamlanmış, diğerinin temeli atılmıştır". Rapor devamla, pek çok alanda yapımı süren yolların, beton köprülerin, tünellerin yapımı ile ilgili ayrıntılı bilgi verir.

Rapor, 11 köy okulunun yapıldığını bildirir. "Elazığ hastanesinin temeli atılmış, müfettişlik binasının projesi hazırlanmıştır".

Alpdoğan, 1 Haziran 1938'de Tunceli'den Başbakanlığa yazdığı başka bir raporda ise Elazığ-Erzincan karayolunun birleştirilmesi için gereken para ihtiyacına dikkat çekerek "Üçüncü Ordunun önümüzdeki sonbaharda yapılacak harekâtından evvel konuyu halletmek gerektiğini" bildirir. Alpdoğan, gereken tahsisatın bir an evvel gönderilmesi gerektiğini belirtir. (Koçak, 2003: 249, 250, 251)

Abdullah Alpdoğan'ın raporları askeri hazırlıklara, inşa edilen yol, karakol, kışla, okul, müfettişlik binaları, hastane vb. hakkında bilgiler içerir. Harekâtların başarısı için gereken tahsisatları sıralar.

Dersim Komutanı ve Dördüncü Umumi Müfettiş Abdullah Alpdoğan, 1938 askeri harekâtından sonra, Bingöl'ün Kiğı ilçesinde yaptığı bir konuşmasında "daha önce Tunceli'ye yerleşen gizli Hıristiyan Ermeniler vardı, bunlar adlarını değiştirmiş ve sanki Türkmüş gibi yaşamışlardı, Dersim İsyanı'nda bunların parmağı vardı, bunlar her türlü anarşinin, kargaşanın, pisliğin içindeydi" sözlerini sarf eder. (Bahadır, age, 81)

Milliyetçi Türk resmi görüşüne göre o dönemde –ve bugünde- Dersim, "Ermenilere barınak" olmuş ve dolayısıyla "ihanet etmiş" bir yerdir. (Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı Halaçoğlu'nun Ağustos 2007'de "Kürt Alevi diye bildiğimiz kişiler gerçek-

te Ermenidir” sözleri hatırlansın) Resmi ideolojinin görüşlerini üreten yazarlara göre 1. Dünya Savaşı’nda Dersim Ermenilere kucak açar: “1. Cihan Harbi’nin etkilerinden kurtulmak için Rusya’ya giden Doğu Anadolu’daki Ermenilerin bir kısmı Tunceli’ye yerleşmeyi uygun bulmuş ve gitmek istememişlerdir.” (Akbulut, s. 268) Kısacası Dersim’in hedef haline gelmesinde 1915’te Ermenilere saldırmayan pratiği de etkili gözükür.

Dördüncü Genel Müfettiş ve Dersim Komutanı-Valisi Abdullah Alpdoğan, henüz çok erken bir dönemde meydana gelen Koçgiri olaylarında dahi geniş çapta katliamlara imza atar. Yukarıda belirtildiği gibi henüz Koçgiri askeri harekâtı devam ederken, “Dersim’e askeri operasyon gerekliliği” tezini savunur. Bingöl’deki konuşmasında “1938’de Ermenilerin kışkırtmasından” söz eden Alpdoğan, Dersimlilerin “bizi Ermeniler gibi öldürecekler” kaygılarının yersiz olmadığını ortaya koyar. Alpdoğan, öte taraftan Dersimlilerin “Umumi Müfettişlik mıntıkası dışındaki nahiyelere ve kasabalara sürgün ve zorunlu iskânını” da gerekli görür.

Bu raporlar dışında Dersimle ilişkili başka bazı raporlar da söz konusudur. Bunları ele almaya gerek yoktur. Okur, Dersim ile ilgili devlet mantığını -yukarıdaki özetlerden- anlayacaktır.

Hükümetin Hukuki Hazırlıkları

Dersim ile ilgili raporlara ilk hukuki hazırlıklar da eşlik eder. Cumhuriyet’in ilk yıllarında çıkarılan yasaların büyük bir bölümü de –tıpkı raporlardaki gibi- Dersim ile ilgili olacaktır. Neticede, tüm yasaların ardından Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı “Tunceli Kanunu” ile hukuki sürecin son ve en önemli halkası tamamlanmış olacaktır. Biz burada tarihi sıralamaya uygun olarak hukuki süreci ele alalım.

Şark Islahat Planı

“Şark Islahat Planı” başlıklı 27 maddelik hükümler içeren bu rapor, bölgeye ilişkin sert önlemler içerir ve ağır yasaklar koyar. 24 Eylül 1925’te Bakanlar Kurulu’nun aldığı bir kararla hazırlanır.

Plan, Türkiye’yi 5 Umumi Müfettişlik mıntikasına ayırır. Silahlar toplanacak ve silah taşınması men edilerek ancak vesika tahtında taşınmasına müsaade edilecektir. Vesikasız silahlar evlerde dahi olsa müsadere edilecek ve sahipleri Divan-ı Harb-i Örfilere tevdi olunacaktır. Mahkemelerde asker veya sivil yerli hâkim çalışmayacaktır. Tali memuriyetlere dahi Kürt memur tayin edilmeyecektir. Ermenilere ait olan doğudaki yerlere yerleştirilen Kürtler batıda hükümetin idare edeceği mahallere nakledileceklerdir. İsyana iştirak eden mıntıkların halkı isyandan meydana gelen zararı ödemek zorundadır. İsyanı teşvik ve idare edenler ve akrabaları batıya hükümetin göstereceği mahallere nakil olacaklardır. Örfi İdare mıntikasındaki resmi görevliler zam alacaklardır. Bu mıntıkadaki memurlar ancak 3 yıl kalacaklardır. Bir memur her ne surette olursa olsun 6 seneden fazla aynı yerde memuriyet yapamayacaktır.

Aslen Türk olan Kürtlüğe temessül etmek (benzemek) üzere bulunan mevkide ve Siirt, Mardin, Savur gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve Mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık gösterilerek mükemmel kız mektepleri tesis ve kızları mekteplere rağbetlerinin fazlaca temini lazımdır. Hassaten Dersim, tercihan ve müstacelen leyli iptidailer (yatılı ilkokullar) açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır. Dersimlilerin, Dersim’den çıkmak isteyen kesimleri Sivas garbinde gösterilecek mıntıkaya nakledilebilirler. (Akçura, 47)

Şark şimendiferlerinin Erzincan’a, Sivas, Elaziz, Diyarbakir, Elaziz-Çapakçur-Muş, Van Gölüne mümkün olduğu kadar az zamanda varmasını temine çalışmak lazımdır. Bu mıntıkaya ecnebi bir şahıs veya müessesenin duhul ve teessüsüne müsaade edilmeyecektir. Tahrir-i nüfus yapılan mıntikalarda derhal ahz-ı asker teşkilatı yapılacaktır.

Planın 17. maddesine göre; Fırat’ın batısındaki illerin batı bölümüne yerleştirilecek Kürtlerin dağınık şekilde Kürtçe konuşmaları mutlaka yasaklanacak, kız okullarına önem verilecektir, kadınların Kürtçe konuşması yasaklanacaktır.

41. maddeye göre ise Malatya, Elaziz, Diyarbakir, Van, Bitlis, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Hısnımansur, Besni, Akçadağ, Hekimhan, Birecik, Çermik vilayet ve kaza merkezlerinde, hükümet ve belediye dairelerinde ve diğer kuruluşlarda, okullarda ve çarşı ve pazarlarda Türkçeden başka dil kullananlar, hükümet ve belediyenin emirlerine aykırı davranmakla suçlanacak ve cezalandırılacaktır.

1097 Sayılı Yasa (Mecburi İskân Kanunu)

1097 sayılı “Bazı Kişilerin Doğu Bölgelerinden Batı Bölgelerine Taşınmalarına İlişkin Yasa”, 19 Haziran 1927 tarihinde kabul edilmiş toplam 15 madde içeren bir yasadır. Şeyh Sait ayaklanmasının ardından, bu ayaklanmaya katılanların yerlerinden alınarak batıya yerleştirilmesiyle ilgilidir. Diyarbakir ve Van illerinden 1400 kişinin batı illerine gönderilmesi düzenlenir.

Şeyh Sait olayları henüz yaygınlaştığı erken bir dönemde dahi, 20 Nisan 1341 (1925) tarihinde çıkarılan 134 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla birçok kişi bölge dışına çıkarılır. Bölgeden çıkarılanların yerine “Türk muhacirler” yerleştirilmek suretiyle,

güvenlik önlemleri içinde nüfusun homojenleşmesi de göz ardı edilmez.

Yasanın 1. maddesi “1400 kişinin garp vilayetlerine nakli için hükümete izin verilmiştir” hükmünü içerir. 2. madde ise “doğu halkının Akdeniz, Ege, Marmara ve Trakya bölgelerine yerleştirileceğini” belirtmektedir. 11-a maddesine göre anadili Türkçe olmayanların, toplu olarak köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması, bu kimselerin bir köyü veya mahalleyi, bir işi veya sanatı kendi soydaşlarına inhisar etmeleri yasaktır. 13.3.madde ise Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemeyecek şekilde kasaba veya şehirlere iskânı hususunu düzenler.

Yasanın 3.maddesine göre nakledilenler taşınır mallarını beraberlerinde götürebileceklerdir. 6.maddesi ise nakledilecek olanlardan cezaevinde bulunanların ise cezalarının infazı tamamlandıktan sonra aileleriyle birlikte aynı koşullarda nakil ve iskânını düzenler. Yasanın 7. maddesi iskân edilenlerin geri dönmesi halinde Türk Ceza Kanununun 526. maddesi uyarınca cezalandırılacağını ortaya koyar.

Söz konusu yasa daha çok “Mecburi İskân Yasası” olarak bilinir. Anadili Zazaca veya Kürtçe olan doğu halkından kişilerin sürgününü yasallaştırır; yerleştirildikleri yerlerde asimile edilmelerini sağlayacak tedbirleri de ortaya koyar. Temel insani haklara aykırı ve ırkçı bir yasadır.

İskân Kanunu

Türkiye’de 1934 yılına kadar iskân ile ilgili olarak 43 yasal düzenleme yapılır. Buna rağmen en önemli yasa olan 2510 sayılı iskân Kanunu 1934 yılında çıkarılır.

O tarihe kadar çıkarılan iskân yasalarının, devletin iskân yasasından beklentisi olan, nüfus, güvenlik, topraksızlık gibi sorunların çözümü ve aşiret hayatının tasfiyesi konusunda yetersiz kaldığı düşünülür. “Ulus inşası” ve “çağdaşlaşma çalışmaları” da yeterince yürütülemediğinden amaçlanan sonuçlara ulaşamadığı düşüncesi hâkimdir.

O sıralarda hazırlık çalışmaları sürdürülen iskân yasasının “güvenlik”, “topraksızlık”, “aşiret yaşamının tasfiyesi” gibi sorunlara karşı bir çözüm olacağı, dolayısıyla Dersim’deki gelişmelere karşı da bir önlem olacağı düşünülür. Kısacası İskân Yasası, doğrudan Dersim düşünülerek hazırlanır.

Yasanın hazırlanışı sırasında açıklanan “Hükümet Lahiyası”nda yer alan düşünceler çok önemlidir: “1927 nüfus sayımı izlenecek siyaset için önemli sayısal sonuçlar vermiş, ülkenin neresinde, ne tür bir nüfusa gereksinim olduğunu göstermiştir. Milli kültürümüz özümsemişi istenen nüfus kitleleriyle, yetki gücüne sahip olan nüfus unsurlarının yerleşim düzeni sağlanırken, maddi koşullar ve milli bünyemizin korunması gereği göz önünde tutulmuştur. Bu amaçla ülkenin, Bakanlar Kurulu Kararıyla 1, 2, 3 ve 4 numaralı İskân Bölgelerine ayrılması uygun görülmüştür. 1 numaralı bölgelere Türk nüfusun yoğunlaştırılması, 2 numaralı bölgelere “Türk kültürüne geçmesi” istenen nüfusun nakil ve iskân edilmesi, 3 numaralı bölgelere dışardan gelen mali gücü yüksek Türk muhacirlerin yerleştirilmesi, 4 numaralı bölgelerde yerleşimin yasak olması düşünülmüştür. ... Yine bir iç sorun olarak, anadili Türkçe olmayan nüfus yığılmasının önlenmesi, mevcutların dağıtılması ve böylece kültürel birliğin korunması için gerekli önlemlerin alınması ve uygulanması için de hükümete yetki verilmiştir. Bu açıdan yabancıların köylerde oturmaması, şehir ve kasabalarda da nü-

fusun %10' unu geçmemesi için hükümler konulmuş ve milli bünyenin korunması düşünülmüştür.” (Babuş 2002: 178-179)

Yasa, “İskân Bölgeleri” başlığı altında ayrımlara yer verir. 2. maddede 4. numaralı bölgeler olarak askeri, siyasi, güvenlik gibi nedenlerle iskânı yasak olan yerler sayılır. Dersim bölgesi bu kapsamdadır. Yasa, aşirete tüzel kişilik tanınmayacağını 8. maddesinde özellikle vurgular. “Bu hususta herhangi bir belgeye dayanılsa bile kazanılmış hak kaldırılmıştır.” 9. maddesinde “anadili Türkçe olmayanların” bir köy, bir sanat grubu, mahalle, iş ve sınıf oluşturmaları ya da bu sayılan iş gruplarının bu tür kimselere özgü hale gelmesi yasaktır. Daha önce oluşmuş kümelenmeleri kültürel ve güvenlik nedenleriyle dağıtmaya ve mensuplarını aileleriyle birlikte iki numaralı bölgelere nakil ve iskân etmeye İçişleri Bakanlığı yetkili kılınır. Yasayla halk, “Türkçe konuşan”, “Türk olan”, “Türk kültüründen olup Türkçe konuşmayan”, “Türk kültüründen olmayan ve Türkçe konuşmayan” şeklinde gruplara ayrılır.

Dersim bölgesini 4 numaralı bölge olarak sınıflandıran yasa, sağlık, ekonomik, kültürel, siyasi, askeri ve güvenlik nedenleriyle iskânı ve oturulması yasaklanan ve boşaltılması zorunlu olan bölge halkının, iklime, yaşam koşullarına ve bu yasaya uygun olarak bir ya da iki numaralı bölgelere nakil ve iskân olunacağını düzenler. İskân edileceklerin bir daha 4 numaralı bölgeye (Dersim'e) yeniden yerleştirilmeyeceği de özellikle belirtilir. 24. maddede düzenlenen “zorunlu ikâmet” başlığı altında, “bir ve dört numaralı bölgelerden nakledilenler, zorunlu ikâmetlerini bitirseler bile bu bölgelere yeniden dönmelerine izin verilmez” hükmüne yer verilir.

Yasa uyarınca uygulanan iskân programında, anadili Türkçe olmayanların, kendi soylarından olan ve kendi dillerini konu-

şan köylerde iskân edilemeyeceği, diğer yerlerde de geniş bir topluluk oluşturmamaları kararlaştırılır. “Türk soyundan olmayan” ve “anadili Türkçe olmayanlar”, iskâna uygun Türk köylerine serpiştirilerek iskân edilecekler ve yerleştirildikleri yerde nüfusun %10 unu geçemeyeceklerdir.

Yasanın 13/3. maddesi şöyledir: “Türk ırkından olmayanların serpiştirme suretiyle köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil etmeyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları mecburidir.”

Yasanın 17- c maddesine göre, dört numaralı bölge halkından olup zorunlu göçe tabi tutulanlar, taşınır mallarını ve tapuya bağlı taşınmaz mallarının taşınabilecek enkazını gittiklere yere götürebileceklerdir. Terk ettikleri taşınmaz malların miktarı, değeri, ölçüsü ne olursa olsun yeni geldikleri yerde verilen taşınmaz mallarla takas yapmış kabul edilecektir.

2510 sayılı İskân Yasasını, “Dersim Harekâtının ön hazırlıklarının yasal dayanaklarından bir tanesi” olarak değerlendirmek mümkündür. Diğer ve sonuncusu ise kuşkusuz ki “Tunceli’nin İdaresi Hakkında Kanun” olacaktır. Yasanın gerekçesinde Türklük şuurunun önem ve anlamının vurgulanması ve kültür ve dil birliğinin sağlanmak istendiğinin belirtilmesi çok önemlidir. Dersim’in Türk ve Sunnileştirilmesi için yasal temel büyük oranda atılmış durumdadır. Yasa, ırkçı, asimilasyoncu, mülkiyet hakkına aykırı, çok ağır hükümler içerir.

Yasanın esas amacı, Dersimli Kırmancaların dağıtılması ve asimilasyonudur. Ancak yasa ile Balkanlar’dan ve Kafkasya’dan gelenlerin hâlâ Türkçe konuşmadıkları dikkate alınarak her türlü göçerlerin yerleşik hayata geçmesi ve asimile olmaları hedeflenir. Pek çok araştırmacı yasanın esas amacının, “ulus inşasına yardım etmek” olduğu görüşündedir.

2510 sayılı yasanın, dışardan gelen göçlerin yanında, iç göçlerle de ilgilendiği ve bu yasayla hükümetin yetkilerinin 1097 sayılı yasaya göre çok daha genişletilmiş olduğunu söylemek mümkündür. 2510 sayılı İskân Yasası'nda daha sonra toplam 37 yasal değişiklik yapılır.

Yasa, çok ağır sonuçlar doğurduğu halde Türk edebiyatında konuyla ilgili çok az eser ortaya çıkar. “Kondurma Siyaseti” adlı öyküsünde Kemal Tahir, iskân olayını yaşayan bir kahramanı canlandırır. Öyküde, Çorum'da suç işleyen bir genç Tunceli'deki (Dersim) askerlik arkadaşının yanına kaçarak izini kaybettirir. İskân olgusuyla ilgili diğer bir edebi eser Demirtaş Ceyhun'un 1970 yılında yayınladığı “Asya” adlı romanıdır. (Babuş, 275)

Bu kanunun ulus-devletin oluşumu sırasında çıkmış olması hükümete çok radikal yetkiler verilmesine neden olur. Bu kanunun uygulanmasına göre Tunceli, Erzincan, Bitlis, Siirt Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, Çoruh illerinden 5.074 hanede 25.831 nüfus Batı Anadolu'ya nakledilir. Türkiye'nin tek parti rejimine son vererek çok partili demokratik rejime geçmesi üzerine, 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla bu nakledilen kişilerin nakledildikleri yerde oturma zorunluluğu kaldırılır. Bunun üzerine 4.128 hanede 22.516 kişi Doğu Anadolu'daki eski yerlerine döner. 1948 yılında çıkarılan 5227 sayılı yasa ile muhtaç durumda olanlara eski yerlerine dönmeleri halinde batıda verilen iskân hakları tanınınca 917 hanede 4.607 nüfus daha Doğu Anadolu'ya döner. 5826 sayılı yasa ile de Tunceli, Van, Siirt, Bitlis, Ağrı ve Kars'ta yasak bölge ilan edilen yerlerde yerleşme için serbest bırakılır ve tapuya bağlı olarak Devlete geçmiş olan taşınmazlar eski sahiplerine geri verilir. (Tekeli, 162)

İskân yasası, yoğun şekilde 1938 Dersim Askeri Harekâtı sonrasında Kırmancılara uygulanır. Kırmancılar, Türkiye'nin batısına "bir köye-bir aile" düşecek şekilde dağıtılır ve gittikleri yerlerde anadillerini konuşmaları ve hatta bir araya gelmeleri dahi engellenerek asimile edilmeye çalışılır.

İskân Yasası, Türk köylerine serpiştirilerek yerleştirilenlerin oradaki nüfusun yüzde 10'unu geçemeyeceği hükmünü yasalastırdığı halde, Dersimli Kırmancılar "bir köye-bir hane" dağıtılmak şeklinde planlanır. Yüzde 10 oranında nüfusun yerleştirilmesi bir tarafa Dersimli "çekirdek aileler" bile parçalanır. Bir hanede 4 kişiden fazla ferdin bir köye yerleşmesine izin verilmez. Söz gelimi, Kürtlerin iskânında 20-25 kişilik görece geniş ailelerin bir köyde ikametlerine izin verilirken, Dersimliler söz konusu olduğunda "çekirdek aileye" dahi tahammül gösterilmez.

24 Haziran 1947 tarihinde çıkarılan 5098 sayılı yasa ile eski yasanın bazı fıkraları kaldırılır, bazı maddeleri değiştirilir, bir yeni madde ile iki geçici madde eklenir. Böylece, iskân açısından ülkeyi bölgelere ayıran 2.maddenin kaldırılması ve nakledilenlerin eski yurtlarına dönmelerine izin veren 2 geçici madde eklenmesiyle "sürgün" diye nitelendirilen uygulama tamamen kalkar. Yasal değişiklik sonucu nakledilenlerin taşınmazlarının devlete geçeceğine ilişkin düzenleme de sona erer ve hazineye geçen taşınmaz mallar sahiplerine tekrar iade edilir.

2510 sayılı İskân Yasası, 2006 yılında yerini 5543 sayılı yasa-ya bırakır. Bu yasanın 4. maddesine göre "Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar göçmen olarak kabul edilemezler" hükmü kabul edilir. "Türk soyu" ve "Türk kültürüne bağlı olmayanlar" ibareleri 2510 sayılı yasanın ırkçı-milliyetçi anlayışının devam ettiğini gösterir.

Umumi Müfettişlik Yasası ve Umumi Müfettişler

Umumi Müfettişlikleri, Osmanlı zihniyet ve idare anlayışının Cumhuriyet'e devrolan bir mirası olarak değerlendirmek mümkündür. Osmanlı yönetiminde Umumi Müfettişler, 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. II. Abdülhamit'in yaveri Ekrem Müşir Ahmet Şakir Paşa'nın 1895-1899 yılları arasında "Anadolu Islahatı Umum Müfettişi" olarak görev yapar. Görev ve yetkisi bir talimatla belirlenen, Padişah ve Babıali'ye rapor veren ve asayiş öncelik alan dönemin Umumi Müfettişleri gerektiğinde şiddete başvurma yetkisine sahiptir.

25 Haziran 1927'de TBMM Birinci Umumi Müfettişlik Kabülüne Dair Kanun'u kabul eder. Daha sonra dört Umumi Müfettişlik daha kurulur. Dersimle ilgili ve yetkili olmak üzere Dördüncü Genel Müfettişlik inşa edilir. 11 Kasım 1935 tarihinde TBMM'ye sunulan Dördüncü Umumi Müfettişlik Teşkiline Dair Kanun Bingöl, Munzur (Dersim) ve Elaziz illerini kapsayan bir Umumi Müfettişlik kurulmasını yasallaştırır.

Umumi Müfettiş, bölgesindeki halkı iskân etmek, ekonomik durumlarını iyileştirmek, köylülere ve çiftçilere toprak sağlamak gibi merkezi hükümetin birçok yetkisine sahiptir. Umumi Müfettişlik bölgesi savcılarının, diğer normal savcılardan daha fazla yetkileri vardır. Örneğin bu savcılar, sanığın ifadesini aldıktan sonra isterlerse tutuklama kararı verebilir.

Umumi Müfettişlik Yasası, birçok anlamda iskân yasalarının amaçlarını karşılayacak niteliktedir. Umumi Müfettişlik Yasası'nın 11. maddesinde Umumi Müfettişin yapacağı işler "Umumi Müfettiş, mıntıkasında asayiş korumak, kanunları tatbik etmek, iktisadi, içtimai, harsî, medeni, ümrani ihtiyacatı ve hususatı süratle temin ve tatbik etmek, halkın iskân ve terfihini (refahını) sağlamak" şeklinde sayılır. Bundan anlaşılacağı

üzere Umumi Müfettiş, halkı iskân etme yetkisinin yanında, ekonomik, sosyal ve kültürel önlemler alma ve nüfusun homojenleşmesine hizmet edecek görev ve yetkilere de sahiptir.

“Türkleştirme” Genelgesi

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın imzasını taşıyan bu genelge, 11 Ocak 1930 tarihinde “gayet mahrem ve zata mahsus” olarak yayınlanır ve tüm valilere gönderilir. “Öz-Türkçe ve Türklüğün geliştirilmesini” amaçlayan genelge, iskâna tabi tutulanların Türkleştirilmesinin uygulaması esaslarını ortaya koyar. Genelge, “yabancı lehçelerde konuşan köylerin ad, nüfus ve lehçelerinin tespiti” emriyle başlar. Bu yerlerin küçük ve dağınık şekilde Türk köylerine serpiştirilmesini salık verir. Bu tür köylere Türkçe konuşan memur atanmasını şart koşan genelge, mevcutların değiştirilmesi zorunluluğunu da ihmal etmez. Yeniden yabancı lehçeli hiçbir köyün ve mahallenin oluşmasına izin verilmemesini isteyen genelgeye göre “Türkçe konuşmak sadece şerefli değil, maddeten de kârlı” bir eylemdir. Bilhassa kadın ve kızlara Türkçe öğretmeyi öneren genelge, Türk kızlarının Türkçe konuşmayan köylerden evlendirilmesini önerir.

Genelge, “Türkçe konuşmayanlara” aba altından sopa gösterir: “Türklük camiasının vasıflarına aykırı his taşıyanlara bu durumun zarar ve fenalığı her vesile ile anlatılmalıdır.” Ad ve lakapları Türkçeleştirmeyi, nüfus kayıtlarını ve künyelerini tahsis etmeyi, yabancı lehçelerle konuşan bu kişilerin kendilerine Pomak, Boşnak, Çerkeş, Kürt, Laz, Abaza, Gürcü, Türkmen, Tatar lakaplarını vermelerini engellemeyi, köy isimlerini değiştirmeyi, mesela Çerkeş köyü ve saire gibi ayrılıklara müsaade etmemeyi, evlerinde ve aralarında Türkçe konuşturmayı ve kendilerine öz yüreklerinden Türküm dedirtmeyi, “her

Türk'ün milli ve mühim bir vazifesi" olarak tanımlayarak sona erer.

Türkleştirme Genelgesi, öncekilerden ve diğer kanun ve uygulamalardan bir parça farklı olarak, valileri, Türk olmayanların "kendi aralarında ve evlerinde dahi Türkçe konuşmasını sağlama" vazifesiyle yükümlü kılar.

Genelge, -bu kitabın konusu ile ilgili olarak söylenirse- valilere, "Türkçe konuşmayanları" başka yerlere iskân etme yetkisi tanır. "Yabancıların" toplu köy veya mahalle oluşturmalarını men eden genelge, "Türk köylerine serpiştirme" öneri ve uygulamasını da içerir.

Tunceli Kanunu

Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasından sadece birkaç hafta sonra, 25 Aralık 1935 tarihli "Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun", 2 Ocak 1936 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanır ve aynı gün yürürlüğe girer. 38 maddeden oluşan Tunceli Kanunu, adli ve idari düzenlemeler içeren karma nitelikte bir yasadır.

Dersim, Cumhuriyet'ten sonra il yapılır, ancak 1925'te Elazığ'a bağlı bir ilçe haline getirilir. 1935'e kadar adı Dersim olan ilçe nihayet Tunceli Kanunu ile yeniden il olur.

1936 tarih ve 2884 sayılı Tunceli Yasası doğrudan bir iskân yasası olmamakla birlikte, genel olarak iskân yasalarından beklenen amaçların birçoğunu içerir. Kanunun 31. maddesi şöyledir: "Vali ve kumandan emniyet ve asayiş noktasında lüzumlu görürse vilayet halkından olan fertleri ve aileleri vilayet içinde bir yerden başka bir yere nakletmeye, bu gibilerin vilayet içinde oturmalarını menetmeye yetkilidir."

Yukarıda değinildiği gibi İskân Yasası hazırlıkları henüz başlamadan evvel ve daha sonra birçok devlet yetkilisi Dersim gezisi yapıp görüşlerini rapor olarak merkeze bildirir. Raporların hepsinin “katliam, sürgün ve asimilasyon” dışında hiçbir yol ve yöntem önermediği yukarıda genişçe ele alınmıştır.

6 Kasım 1935 tarihinde Bakanlar Kurulu “Munzur Vilayeti Teşkilatı Hakkında Kanun” adıyla hazırladığı yasa teklifini meclise sunar. Teklifin gerekçesinde, “halkın ağa ve mütegalibenin elinden kurtulması için, devletin halkı daha yakından koruma altına alacağı ve duyarlı vatandaşların da devleti anlayışıyla karşılayacağı” belirtilir.

Yasanın adı komisyonlarda değiştirilerek “Munzur” adının yerine “Tunceli” adı kullanılması kararlaştırılır. Dersim adı, artık “resmen” tarihe karışır. Mecliste görüşülmeye başlanan teklifin gerekçesi hakkında bilgi veren İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, “Osmanlı döneminde bölgenin ihmal edilerek ağalara ve beylere terk edildiğini, Tanzimat döneminde vilayet yapılmasına rağmen yine de kendi başına buyruk kaldığını, 1876’dan beri 11 kere askeri harekât düzenlendiği halde köklü bir çözüm sağlanamadığını, diğer bölgeler gibi buranın da Cumhuriyet ilkelelerine bağlanması gerektiğini” söyler.

Bundan sonra teklifin geneli hakkında söz isteyen olmadığı için maddelere geçilir ve 32. maddeye kadar tüm maddeler tartışılmadan oylanıp kabul edilir. Kabul edilen 1. maddeye göre, yeni oluşturulacak ile atanacak komutan-valinin askeri ve idari yetkisi olacaktır, komutan-vali aynı zamanda Dördüncü Umumi Müfettişlik görevini de üstlenecektir, 2. maddeye göre komutan-vali ve Dördüncü Bölge Müfettişi ile bağlı ilçelerin merkezlerini ve sınırlarını değiştirebilecektir, 3. maddeye göre yine ile bağlı ilçe ve bucakların yöneticilerini atayabilecek ve değiştire-

rebilecektir, 5.maddeye göre disiplin cezaları verebilecektir, 31. maddeye göre komutan-vali il içinde uygun gördüğü biçimde iskân değişiklikleri dahi yapabilecektir. (Babuş, 290)

32. maddeye geçildiğinde İzmir Milletvekili Hüsnü Kitapçı söz alarak, teklifin 32, 33, 34 ve 35.maddelerinin “anayasaya aykırı olduğunu”, komutan-valiye idam cezalarını onama yetkisi verebilmek için Anayasanın değiştirilmesi gerektiğini savunur. Daha sonra Trabzon Milletvekili Raif Karadeniz söz alarak, “Anayasanın 26.maddesine aykırı gibi görünse de aslında aykırı olmadığını, memleketin bir bölgesini diğer bölgelerinden ayrı tutan yasanın iyi kavranması gerektiğini, daha önce TBMM’nin bu yetkiyi 595 sayılı yasayla bölge komutanına zaten verdiğini” belirtir. Bunun üzerine söz alan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, “memleketin her tarafı disiplin içindeyken oradaki durum bize çok ağır geliyor, bu duruma karşı mutlaka önlem alınması gerekir” şeklinde özetlenebilen bir açıklama yapar. Bu açıklamadan sonra bu maddelerin anayasaya aykırı olduğu yolundaki itiraz kabul edilmeyip değiştirilmeden benimsenir. Kanun, 1946 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

Kabul edilen 32. maddeye göre bölgenin komutan valisi verilecek cezaları onama ve erteleme yetkisine sahip olacaktır. 33. maddeye göre, Tunceli çevresindeki 7 ilde işlenen suçlardan Tunceli ile bağlantısı olanlarla, Tunceli’den ayrılan bir kişinin çevredeki 7 ilden herhangi birinde işlediği suçlara “Tunceli Yasası”na göre, “Tunceli Mahkemesi”nde bakılacaktır. 35. maddeye göre, bu yasa “geçmişte olup-bitmiş olaylar için de geçerli” olacaktır.

Böylece 38 maddelik “Tunceli İdaresi Hakkında Kanun”, 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı yasa ile Meclisten çıkar. 31 Aralık 1935’te Cumhurbaşkanı’nca onaylanan yasa, 2 Ocak 1936 ta-

rihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girer. Dersim vali-komutanı ve Dördüncü Umumi Müfettiş olarak -Koçgiri isyanını kanlı bir şekilde bastıran ve bölgeyi çok iyi tanıyan-Korgeneral Abdullah Alpdoğan atanır, arkasından ilçe ve bucaklarda da askeri idareciler görevlendirilir.

Vali-Komutan ve Dördüncü Müfettiş, burada görev yapan memurların üzerinde bakanların sahip olduğu yetkilerle donatılır. Sivil memurlara ceza vermeye de yetkili kılan Vali-Komutan ve Dördüncü Müfettiş onları memuriyetten ihraç edebilecektir. Gerekli gördüğünde vilayeti oluşturan kaza ve nahiyelerin sınırlarını değiştirebilecek ve durumdan İçişleri Bakanına sadece bilgi verecektir. İdam hükümlerinin tecil edilmesi de vali-komutanın yetkisindedir. Tecil edilmeyen idam cezaları hemen infaz edilecektir.

Yasanın adli işlerle ilgili hükümlerine göre, kamu davasının açılması için izin verme yetkisi vali-komutana aittir. Hâkimin reddine ilişkin talebin kabul edilmemesine ilişkin kararlar kesindir. İlk soruşturmanın açılmasına ilişkin kararlara itiraz edilemeyecektir. Cumhuriyet savcıları, ilk soruşturma açıldığı andan itibaren iddianamelerini 2 gün içinde yazmak zorundadır. Ancak iddianame sanığa tebliğ edilmeyecektir. Ağır cezayı ilgilendiren suçların soruşturması, şüpheli tutukluyken yapılmakta ve tutukluların duruşmadan önce tutukluluk hallerinin kaldırılması yönündeki taleplerine ilişkin kararlar, ancak vali-komutanın onayı ile uygulanabilmektedir. Tahliye kararlarının onayına karşı itiraz yolu kapalıdır. Diğer yandan ilk soruşturma sırasında verilen tutukluluk kararına karşı şüpheli tarafından itiraz edilmesi de mümkün değildir.

Suçların saptanmasına yönelik zabıt varakaları, zabıt varakasını yazan memur ile şüpheli ve hariçte hazır bulunan en az

iki kişi tarafından imza edilecek ve bu şekilde hazırlanmış zabit varakaları, sahteliği kesinleşinceye dek, geçerli kabul edilecektir.

Mahkemenin hızlı sürmesini sağlamak bakımından mahkeme, iddianamenin verilmesinden itibaren en geç beş gün içinde duruşma yapmak zorundadır. Sanık sübut kanıtlarla mahkemeye verilirse, bu takdirde hemen duruşma yapılarak hüküm verilmelidir. Eğer bir engel yoksa duruşma tek celsede bitirilecektir. Duruşmaların beş günü aşkın bir şekilde tehir edilmesi mümkün değildir. Sanık, iddianamenin okunmasından itibaren en geç iki gün içinde savunmasını hazırlamak zorundadır. Hüküm ise, duruşmanın bitiminden itibaren en geç üç içinde bildirilmelidir. Vilayet içindeki ceza mahkemelerinin hükümleri temyize tabi olmayıp kesindir. (Koçak, 2003: 229-230)

Yasa hükümleri, makabline şamildir. Sadece bu yasa yürürlüğe girdiği tarihe dek (4 Ocak 1936'ya kadar), temyiz hakkını kullanmış olanların davaları, temyiz mahkemesince incelenecektir.

Yukarıdaki meclis tartışmalarından ve yasa hükümlerinden anlaşılmaktadır ki, Dersim söz konusu olduğunda Anayasanın ve hukukun en temel ilkelerinin dahi bir önemi yoktur. Dersimli Kırmancının yok edilmesi ve dağıtılması uğruna Anayasa dahi ihlâl edilebilir.

Bir Askeri Komutanın aynı zamanda Vali ve bölgenin Dördüncü Umumi Müfettişi olması Dersim'e özel bir uygulamadır. İdari, askeri ve yargısal yetkileri son derece geniş olan Abdullah Alpdoğan, Dersim'de Mareşal Fevzi akmak'ın önerdiği şekilde, bir "koloni yönetimi" kurar.

Zira, sanıklara iddianameyi tebliğ etmemek, savunma için 2 günden fazla süre vermemek, en ağır ceza olan idam cezalarının temyiz edilmesi hakkını kabul etmemek, Dersimlilerin il dışında işledikleri suçları veya geçmişte olmuş-bitmiş hadiseleri dahi “Tunceli Mahkemesi”nde yargılamak vb. hükümler, Türkiye’nin mevcut hukukuna açıkça aykırı olduğu kadar, o tarihte Türkiye’de başka hiçbir bölgede görülmemiş uygulamalardır. Tunceli Kanunu ile en basit hukuk güvenceleri olan “Doğal Yargıç İlkesi” ve “Kanunların Geçmişe Yürümezliği” prensipleri dahi ortadan kaldırılır. Bir şehre özel kanun yayınlamak, hukukun “evrensel”, “eşit” ve “genel olma” nitelikleriyle de bağdaşmaz.

Tunceli Kanunu, hukukun ıskatı niteliğinde bir kanun olarak tarihte ve günümüzde yoğun olarak tartışılır. Kanunun yayınlanmasından tam 70 yıl sonra, eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel bir değerlendirmesinde “askere her yetkiyi size veririm ama benden yeni bir Dersim Kanunu istemeyin” diye tepki gösterdiğini aktarır. Demirel gibi sağ-milliyetçi bir siyasetçi-devlet adamı dahi Tunceli Kanunu’nu savunamaz. (Radikal, 11.9.2005, 4)

Hükümet ve Bakanlar Kurulu Kararları

1938’de Dersim’de uygulanan katliam ve zorunlu iskân politikalarının, idari ve yasal dayanaklarından en önemlisi, kuşkusuz ki Bakanlar Kurulu’nun “4 Mayıs 1937 Kararı”dır. Atatürk ve İnönü’nün de altında imzası olan söz konusu Bakanlar Kurulu kararının verildiği 4 Mayıs 1937 tarihi, Dersimliler tarafından “bir dönüm noktası” olarak kabul edilir.

Kararın 2. maddesine göre “bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Şimdilik

2.000 kişinin nakli tertibatı Hükümetçe ele alınmıştır.” Karar en az 2 bin kişinin sürgünü için hazırlıkların yapıldığını kanıtlar.

Kararın devamında bu defaki sürgünün Dersimliler için “kalıcı bir yıkım” anlamına geldiği açıktır. Karar “...köyleri kâmilten tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür” sözleriyle devam eder.

Bakanlar Kurulu’nun 4 Mayıs 1937 tarihli kararı, Dersim’deki “yasak bölgeler” halkının batıya nakledilmesinin harekât öncesi planlandığını ortaya koyar. Kararın en önemli yanlarından birisi de “köylerin tahribi”nin gerekli görüldüğüdür. Bu, sürgün edilenlerin geriye dönmesinin kesinkes engellenmek istendiğini gösterir.

Türkiye Cumhuriyeti hükümeti tarafından alınan “1938 Harekâtı Kararı”nın en önemli maddelerinden birisi de, Ovacık’ta askerlere saldırı düzenleyen Mansul, Hemzik Uşakları, Külhan mezrasını yapanlarla bunlara yardım edenlerden sağ kalanlarının şüpheli olanlarının (2.000 - 5.000 kişi) Tunceli dışına nakillerinin kararlaştırılmış olmasıdır. (Hallı, 1972, 417)

Karara göre, “devlete itaat göstermiş olan halktan 300 hane-yi geçmeyecek kişilerin” Peri ve Paşavenk bucaklarındaki mevcut Türk köylerine iskânları yapılır. Karardan “itaatkâr veya isyan etmeyen aileler” için dahi sürgün ve asimilasyon uygulaması düşünüldüğü görülür.

İçişleri Bakanlığı 1938 yılının Temmuz ortasında aldığı karar ile “5-7 bin kişinin batıya nakli”, haydutluğa saha teşkil eden Kırmızıdağ, Seyithan, Karacakale, Kürk, Hinzart, Haçili, Balli mezrası, Seyit Rıza’nın evi, Ana Komu, Harçi dağı bölgesinin “yasak bölge” ilânını kararlaştırır. Genelkurmay Başkanlığı, Kalan ve Demenan bölgelerinin “1. Yasak Bölge”, Koç ve Şamlıla-

rın bulunduğu bölgenin de “2. Yasak Bölge” olarak tayinini uygun gördüğünü bildirir.

1938 Dersim Harekâtının 2. safhasında Bakanlar Kurulu, 6 Ağustos 1938’de aldığı başka bir karar ile “her iki yasak bölgenin 3 numaralı yasak bölge olarak kabul ve ilânı, 5-7 bin kişinin batı illerine nakil ve iskânı, yasak bölge dışında kalan ve fakat yerlerinde bırakılması caiz olmayan aşiret reisleri, kolbaşları, seyit ve şerirlerle, bunların aile ve yakınlarının da batıya nakle tabi tutulmaları”nı kararlaştırır. Böylece Bakanlar Kurulu’nun 4 Mayıs 1937 tarihli kararı genişletilir; sürgün edilecek kişi sayısı artırılır. Önce 2 bin kişinin sürgün edilmesi için hazırlıklar yapan Hükümet, bir yıl sonra bu sayıyı 7 bine çıkarır.

6 Ağustos 1938 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına göre, Dersim’den 1246 haneden 5000 kişi, 15 şehrin 50 kazasına bağlı 922 köye serpiştirilir. Dersim’den çıkarılan aileler “bir köye bir hane” şeklinde dağıtılır. “Bir köye - bir hane” uygulaması açıkça tecrit, asimilasyon ve Türkleştirme amacını ortaya koyar.

Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay, 5-7 bin kişinin batıya naklinden sonra içeride kalan tek tük ağa ve seyitleri dahi sürgün etmek yoluna gider. Genelkurmayın aşağıda yer alan görüşleri bunun kanıtıdır: “Ağa ve reislerin bir kısmı kalmıştır. Fakat seyitlerin çoğu kalmıştır. Gerek uysal olduklarından dolayı dokunulmayan ağa ve şerirler, gerekse seyitler meydana boş bulurlarsa halkı aynı halde tutmaya devam ederler. Seyitler, ağaların telkin vasıtalığını yaparlar. Halkta icra kuvvetini teşkil eder. Bu ihtimali kökünden yok etmek için esaslı tedbir, içeride kalmış olan seyit ve ağaların hepsini Tunceli dışına çıkarmak ve bu kitleyi ortadan kaldırmaktır.” (Hallı, 479)

Yukarıda özetle aktarılan resmi kararların ortaya çıkardığı bazı önemli gerçekler vardır. Öncelikle sürgün ve zorunlu is-

kân kararının sebebinin, uzun yıllardır yazılan resmi raporlarda belirtildiği gibi “isyan etmek veya devlete karşı gelmek” olmadığı açıktır. Zira “devlete itaat göstermiş olan halk” da yerlerinden çıkarılır. Yine kararlardan “yasak bölge olmayan yerlerin halkının” da sürgününün gerçekleştirildiği ortadadır. Bu uygulama, sürgün kararının “resmi gerekçesini” bir kez daha yalanlar. Kararlara göre “uysal olan ağa ve şerirler veya seyitler” dahi sürgüne gönderilir. Bu, sadece “isyankâr” olan ağa ve seyitlerin değil, tüm ileri gelen seyit, ağa ve reislerin sürgün edildiğini ortaya koyar.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Gözünde Dersim: “Daimi Bir Huzursuzluk Yuvası”

Osmanlı’nın tenkil ve tedibe dayalı Dersim politikasını yukarıda değerlendirdik. Burada Türkiye Cumhuriyeti’nin “Dersim mantığı”nı da değerlendirmemiz zorunludur.

Cumhuriyet’in Dersim siyasetine de askeri komutan ve paşalar yön verir. Raporların tümü “Umumi Müfettişler”, “Valiler”, “Paşalar”, “Mülkiye Müfettişleri” tarafından hazırlanır. Koçgiri bölgesini kana boyayan Nurettin Paşa’nın damadı General Abdullah Alpdoğan, bizzat Atatürk tarafından “Korkomutan” rütbesiyle Dersim-Tunceli bölgesine atanır ve bölgede en uzun süre görev yapan vali-asker olur. Bu zat, Dördüncü Umumi Müfettiş sıfatıyla “Koloni Valisi” yetkileriyle Dersim’de ve bölgede terör estirir; benzersiz bir katliam ve şiddet siyaseti uygular.

İçerikleri birbirine yakın raporlar arasında Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı’nın raporu görelî olarak farklı önermelerde bulunur. Şiddet değil, şefkat önerir. Cemal Bardakçı daha sonra

görevden alınır ve Cumhuriyet, “şefkat” değil, Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey’in “katliam” (“*kesin bir ameliye*”) yolunda ilerler.

Cumhuriyet dönemi raporlarında “sürgünü planlanan aşiretler”, “isyankâr” ve “otorite tanımayanlar” olarak ifade edilse de “uysal” aşiretler de sürülür. Bazı yerlerde “yerleşik” ve “muti” aşiretlerin de sürüldüğü olur. Tüm raporlar, “sürgün” ve “zorunlu iskân” önerir. İnsanın ve toprağın ıslahı, - Osmanlıda olduğu gibi- temel amaçtır. Bu amaca 1938’de ulaşılır; 12 bin kişi batıya zorunlu iskâna gönderilir; 1947 yılına dek on binlerin asimilasyonuna çalışılır. 1931 yılında, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 347 aileden, her haneden 10 kişinin sürgününü planladığı halde, 1938’de 2 bini aşkın aileden her haneden 4 kişiyi geçmeyecek ölçüde geniş bir sürgün kararı hayata geçirilir. Devletin Dersim politikası, 1930’lardan 1938’e gitgide sertleşir.

Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet mantığı, Osmanlının bir devamıdır. Dersim aşiretlerine, Aleviliğe, Kırmanclığa, coğrafyaya, tarihine yaklaşım Osmanlıdan farksızdır. Osmanlı gibi Cumhuriyet de “yol, okul, karakol” dışında herhangi bir proje üretmez. 1930’lu yıllar boyunca Cumhuriyet Hükümeti adına Dersim topraklarında yapımı devam eden yapılar sadece “kışla, okul, karakol ve lojman” binaları olur.

Cumhuriyet, “Osmanlının bakiyesi” bir rejim olarak, Osmanlının “Dersim Islahat Projelerini” de aynen devam ettirir. Osmanlı Hükümetinin “Dersim Özel Temsilcisi” Müşir Samih Paşa “sorunun çözümü” yolunda ta 19. yüzyılda “blok havuzlar” planlarken, Cumhuriyet’in Jandarına Umum Komutanlığı da 1930’lu yıllarda “barajlarla Dersim bölgesini suyla doldurmayı” tasavvur eder. Bu plan 21. yüzyılda ise “enerji elde etmek” gerekçesiyle 7 adet barajın yapımı gerçeği ile devam eder. Tüm Osmanlı Paşaları, “yolların inşası ile Dersimlileri vahşet-

ten izale etmeyi” düşünürken, Cumhuriyet raporlarında da “yollar yapılarak halkın kentlerle ilişki kurması ve neticede medeniyetin nimetlerinden faydalandırılması” tasarlanır. Osmanlının daha ilk Dersim raporunda (1896) Dersim’de “Örfi İdare” –Sıkıyönetim- uygulanması istenirken, Cumhuriyet hükümetinin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak “Dersim’e Koloni Yönetimi kurulsun” önerisini ortaya atar. Mareşal’in önerisi “gerçek” olur; Tunceli Kanunu ile “Tunceli Askeri-Valiliği” kurulur; “Olağanüstü Haller”, “Sıkıyönetimler”, Dersim’de 21. yüzyıl başına kadar devam eder. Tüm Osmanlı Paşaları, “itaatkâr olmayan aşiret liderlerini Dersim’den çıkarmayı” isterken, Cumhuriyet yetkilileri, daha da geniş bir sürgün ve iskân planlar ve “bölgeyi boşaltmayı” hayal ederler. Bu amaç, “1938 Zorunlu İskân Kararı” ile bir gerçek olur. Dersim’in geniş bir parçası –bir uçtan bir uca- “yasak bölge” ilân edilir. 1938’de yarım kalan plan, 1994’te tamamlanır ve Dersim köylerinin yarıya yakını tamamen insansızlaştırılır. Nihayet, okul, karakol, lojman, askeri harekât, katliam, asimilasyon vb. politikalar da “Osmanlı mirası”ndan pek benzer unsurlar içerir.

Kitabın önsözünde de belirtildiği gibi Dersim’de o tarihte, cılız bir “Kürt milli hareketi” söz konusu olmadığı, bizzat devletin askeri temsilcilerinin dahi “Dersimlilerin milli ve siyasi bir hedef gütmediklerini” belirttikleri (Bkz. *Halis Paşa’nın raporu: “Dersimlilerin siyasi ve milli bir gayeleri yoktur”, yukarıda, “Cumhuriyet Dönemi Dersim Raporları” içinde, s.69 tartışmasız olduğu halde, en büyük katliam Dersim’de tezgâhlanır. Ne “milli” veya “siyasi” bir “cemiyet” veya “partiye”, ne de “bağımsız devlet”, “bölgesel özerklik” tipi maksat ve projelere sahip olmayan Dersimli aşiretlerin kökü kazılmak istenir. Birinci Dünya Sava-*

şı'nda, Şeyh Sait İsyanı'nda, Ağrı olaylarında vb. meselelerde sessiz, sakin ve tarafsız kalan Dersim, Kürt milli hareketlerine uzak durur. Nitekim hiçbir Cumhuriyet raporunda Dersimliler “milli hedefler gütmek, siyasi planlar yapmak” ile suçlanmaz; en önemli suçlamalar “çevreye saldırganlık” veya “eşkıyalık” olgularıdır. Bunun nedeni ise, bizzat resmi raporlarda “yaşamak hissi ve endişesi” veya “korkunç fakirlik” olarak kabul edilir.

Cumhuriyet'in ilânı, Saltanat ve Hilafet'in tasfiyesi vb. önemli gelişmeler -objektif olarak- Dersim'in lehinedir; halk, imparatorluğun “yüzyıllardır devam eden” dinsel baskısından kurtulacağını ve “bir parça nefes alacağını” düşünür. Ancak netice farklıdır; beklenen olmaz. Cumhuriyet hükümeti, -dünyadaki konjonktürel atmosferin de etkisiyle- “tek millet, tek dil, tek inanç yaratmak” arzusundadır.

Cumhuriyet'in Dersimle olan esas meselesi –sanıldığıının aksine- “Alevilik” veya “Kürtlük” değildir. Cumhuriyet idaresi, bizatihi Dersim'in 5 yüz yıllık direnişinden, “devletsizliğinden”, “otorite karşıtlığından” muzdariptir. Dersim, aşiretleri, inancı, insanların hiçbir egemenliğe ve dayatmaya boyun eğmeyen tavrı vb. özellikleriyle Cumhuriyet yöneticilerinde gitgide “kesin bir ameliye” fikrinin oluşmasına yol açar. Atatürk'ün “bugün dâhili sınırlarımız içerisindeki en mühim mesele Dersim'dir” deyişi çok önemlidir. Dersim katliamı ve sürgünü döneminde önemli yetkilere sahip olan ve Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı da yapan İsmet İnönü'nün “daimi bir huzursuzluk yuvası da Dersim idi, memleketin öteden beri Dersim meselesi diye bir derdi vardı”¹⁰ sözleri boşuna söylenmez.

¹⁰ İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınevi, C. 2, s. 268.

Cumhuriyet de tıpkı Osmanlı gibi Dersimlileri “cahil, ilkel, saldırgan” olarak niteler. Mülkiye Müfettişı Hamdi Bey’in belirttiği gibi “okullar açmak, yollar yapmak ve Dersimlileri meşgul edecek işler yapmak nafile bir çaba” olarak görülür. Resmi raporların dili hakaret doludur. Halka, “cahil, ilkel” denilmekten sakınılmaz. Burada da bir “yönetim mantığı” söz konusudur. Dersim “en büyük tehlike” olarak görülür ve aşağılanır. “Laik” bir devlet olan Cumhuriyetin askeri ve bürokratik kadroları “Osmanlı bakiyesi” olduğundan Alevilik-Kızılbaşlığa horlayıcı bir yaklaşım da -elbette- söz konusudur. TC’nin Jandarma Umum Komutanlığı, -1930 yılında yayınladığı bir resmi raporda bile- Yavuz Sultan Selim’in 1514’teki “Kızılbaş Katliamını” şükran ve övgüyle anar.

Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine kadar Dersim’e yapılan ve sonuç alınamayan “108 seferden sonra” en büyük askeri harekâtlar 1937 ve 1938 yıllarında yapılır. 1938 Dersim Katliamı’nda kimi kaynaklara göre 40-70 bin civarında insan öldürülür.

Cumhuriyet nazarında Dersim aşiretleri öylesine tehlikelidir ki, onları tüm legal ve gizli yazışmalarda “güvenilmez”, “devlete karşıdırlar” şeklinde damgalanmış olarak görürüz. Hediyeler, ayrıcalıklar, askerlik ve vergi muafiyetleriyle dahi tarih boyunca satın alınamayan Dersim aşiretleri, Cumhuriyet’in gözünde “umumiyetle” ve “potansiyel” tehdittir.

Dersim’de tarih boyunca “büyük toprak mülkiyetine” veya “sürü ve maraba sahipliğine” dayalı bir aşiret olgusu yoktur. Dersim’de aşiret liderliği veya “ağalık”, mülkiyet ve sömürüye değil, saygı, önderlik, bilgi ve gönüllü kabul gibi değerlere dayanır. Dolayısıyla aşiretler, sözgelimi şafi Kürt aşiretlerine hiç benzemez. “Eli kırbaçlı” veya tüm aşiret üzerinde tam egemen

aşiret ağalığı sisteminin hiçbir zaman olmaması, iktidar ve otorite ile işbirliğinin temellerini ortadan kaldırır veya zayıflatır. 1946'dan sonra Kürt aşiretleri bir şekilde DP eliyle parlamento-ya alınırken Dersim'de bu tür bir durum görülmez. Yine yakın zamanda Kürt aşiretlerinin bir bölümü silahlandırılıp –tıpkı Hamidiye Alayları gibi- “korucu” haline getirilirken, Dersim'de “korucu aşiretler” olgusu da ortaya çıkmaz.

Cumhuriyet, Türkiye tarihinde eşi-benzeri belki de hiç görülmeyen olağanüstü bir yasa olan “Tunceli Kanunu”nu çıkarır ve 15 yıla yakın yürürlükte tutar. Meclisin bir şehir için toplanıp özel bir kanun çıkarması, Koçgiri'den kalma sicili bozuk askeri bir kişinin Vali-Komutan-Dördüncü Umumi Müfettiş olarak atanması, yargılama usullerinin, cezalandırma yöntemlerinin, sanık haklarının alt-üst edilmesi vb. Dersim'e “özel” uygulamalar, başka hiçbir yerde görülmez. “Tunceli'ye özgü” yayınlanan bu kanunun ardından, “sömürge valisi yetkilerine sahip” General Abdullah Alpdoğan bölgede Koçgiri harekâtından beri Dersim için planladığı “tenkil ve tedibi” nihayet 1938 yılında uygular. Paşa'nın “muradı”, on binlerce insanın öldürüldüğü, on iki bin kişinin batıya serpiştirildiği, topraklarının bir kısmının “yasak bölge” ilân edildiği bir Tunceli gerçeğidir. Bu, 1938'de gerçek olur.

DERSİM KATLIAMI VE 1938 SÜRGÜN KARARI KRONOLOJİSİ

1938 yılı Dersimlilerin tarihinde gerçek bir milattır. Bu tarihte büyük bir katliama uğrayan Dersimli Kırmancılar, kafileler halinde “modern zorunlu iskânın” laboratuvarına sokulur.

1938 katliamı, nitelik ve nicelik olarak modern Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki en büyük kitle kırımıdır. Öldürülen insan sayısının on binlerle ifade edildiği tek hadise “Dersim 1938”dir. Ne Şeyh Sait, ne de Ağrı olayında bu özellik yoktur. Üstelik Dersim’de herhangi bir “isyan” dahi olmaz. Öte yandan katliamın ardından sürgüne gönderilen insan sayısı da on binlerle ifade edilir.

1938 katliamı ve ardından gelen zorunlu iskân uygulaması, “Dersim sorununu” kökünden halletmeye yöneliktir. 1938’de yapılan geniş çapta öldürmelerden sonra, Dersim coğrafyasının önemli bir bölümü Bakanlar Kurulu tarafından “yasak bölgeler” olarak ilân edilir. Bu bölgelerin insanları batıya “zorunlu ikamete” gönderilir. Yasak bölge dışındaki yerlerden de sürgün edilenler vardır. Batıya gönderilen insanlar 1947’de geri dönerler; ancak “yasak bölge” uygulaması 1950’ye kadar devam eder.

Bu bölümde, katliamın kronolojisini, zorunlu iskân kararının temel özelliklerini ele alacağız. Sırasıyla askeri harekâtları ve nihayet 1938 Katliamı ve Sürgün Kararını inceleyeceğiz.

Koçuşığı Harekâtı

Askeri yetkililer “etrafındaki halka zulüm yapan, kasabaları tehdit eden, vergi vermeyen, vatan savunmasına katılmayan, daha birçok karşı harekette bulunduğu için” Dersimliler hakkında 19 Eylül 1926’da yeni bir askeri harekât kararı alır. Bu harekâtın icrasına ise Elazığ ve havalisi Komutanı Albay Mustafa (Muğlalı) memur edilir.

Hazırlıklar tamamlanınca havalı komutanlığı 1 Ekim 1926’da harekât emri verir. “Canavarlığın ve haydutluğun temsali Koçuşığı aşireti” tedip ve tenkil edilecektir. Harekâta çeşitli Dersim aşiretleri de katılır. Şavak aşireti bunlardan bir tanesidir. Harekâta Ulukale köyünden silahlı Türk köylüleri de iştirak eder. Hükümet ilk saldırıyı aşiret gruplarına yaptırır. Mücadele kanlı bir hal aldıktan sonra hükümet askerlerinin devreye girmesi planlanır. (Hallı,1972: 177) Burada, “birbirine kırdırma” söz konusudur.

Harekâtın amacı “asilerin kesin suretle yok edilmesi” dir. 22 Kasım’da, Kuzey cephesi birliklerinin Kılavuz Deresini taramak için alacakları tedbirler ve Kılavuz Deresi doğu yamaçlarında ve Tağar Vadisinde “hiçbir fert bırakmamaları” hakkında gereken emirler verilir. (Hallı, 1972: 188)

27 Kasım 1926’da Koçuşığı Harekâtı sona erer. Harekât sonunda 1 subay, 31 er ölür. 1 subay 53 er yaralanır. 10 er kaybolur, “asilere” bir hayli zaiyat verdirilir, 1084 küçükbaş hayvan, 342 büyükbaş hayvan “ganimet” alınır. (Hallı, 1972: 192)

Pülümür Harekâtı

Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Ağrı Harekâtını izleyen günlerde Erzincan ilindeki izlenimlerini 18 Eylül 1930'da Başbakanlık ve İçişleri Bakanlığına bildirir. Erzincan ve çevresinde yer alan bazı aşiretlerin tedibini tavsiye eden Fevzi Çakmak, bunlardan gerekenlerin Trakya'ya nakillerini uygun görür. "Erzincan'da Kürtlüğün yayılması" tehlikesine dikkat çeken Fevzi Çakmak, bu gibi "muzır ailelerin" Türkler arasından çıkarılmasını ister.

Tayyareler "asi köyler" üzerinde üç defa dolaşarak 75 bomba atar. 26 Ekim 1930'da Göneli köyü işgal edilir. Bir gün sonra Dağbey ve Gürk köyleri işgal edilir ve ardından yakılır. Tayyareler Aşkirek ve çevresini iki defa bombalar. Ertesi gün köylerini söndürmek için gelen köylülere top ve makineli ateşi açılır. Bu müsademedede "şakilerden 200 maktul" tahmin edilir. "Müfrezeden 1 şehit, 3 yaralı vardır." Harekât bittiğinde toplam 4 asker ölür, 4'te yaralı vardır. "Eşkiya" ise tamamen imha edilir. (JUK, 154-155-158)

1938 Dersim Katliamı

Elazığ merkezli Dördüncü Umumi Müfettişliğin kurulmasından sonra başına "koloni valisi" yetkileriyle General Abdullah Alpdoğan atanır. Dersim'de stratejik merkezlerde kışla ve karakol inşasına başlanır.

1936'da başlatılıp kış nedeniyle ara verilen kışla-karakol inşası, 1937 Mart'ında tekrar başlayınca Dersimli aşiretler karakol baskınlarına başlar. Seyit Rıza'nın köyü ve çevresi bombalanır. Türk Askeri Kaynaklarına göre 1937 yılının ilk olayı, 20-21 veya 21-22 Mart 1937 gecesi saat 11'de Pax-Gahmut bucaklarını bağ-

layan Harçık Suyu üzerindeki tahta köprüünün (Pirdê Saar) Demenanlılar ve Haydaranlılar tarafından yakılması ve askerlerle girilen çatışma vakasıdır. Bir süre sonra, Mazgirt'e ve Mazgirt Köprüsü'ndeki askeri birliklere saldırı gerçekleşir. Buna cevap olarak, Sabiha Gökçen'in de katıldığı 15 uçaklık bir filo Zel, Kırmızı Dağ, Yukarı Bor (Keçizeken) çevrelerini bombalar.

8 Mayıs 1937'de, Genelkurmay, Dördüncü Umumi Müfettişliğine, genel tenkil harekâtını (Bor/Kırmızı Dağ-Sin-Karaoğlan hattına ulaşacak hücum harekâtını) başlatması emrini verir.

19 Mayıs 1937'de yukardan gelen emir üzerine 25. Alay, Kırmızı Dağ zirvesini bir saldırıyla işgal eder, tespit edilen Nazımiye-Kırmızı Dağ-Sin-Karaoğlan hattına ulaşır. Bu saldırı için 19 Mayıs gününün seçilmiş olması dikkat çekicidir. Bu ani ilerleme savaş alanındaki sivil halkın Kalan ve Kutuderesindeki sığınaklara yerleşmesine neden olur. Bu anda dahi aşiretlerin çoğu tarafsız, bir bölümü devletten yanadır. Direnenler çok küçük bir azınlıktır.

26 Mayıs 1937'de, Bahtiyar köylerine ordu baskını ve bu bölgede önceden boşaltıldığı görülen Resikan, Gözerek, Varuşlar, Çökerek ve Çat köylerinin yakılması gerçekleştirilir.

1937 Mayıs sonu ve Haziran başında Haydaran, Demenan ve Yusufhanlılar'dan dağda kalan sivil pek çok insan teslim olur. 19 Haziran 1937'de Fransız Le Figaro gazetesi "hükümetin Dersimlileri sürmeye karar verdiğini" yazar.

22 Haziran 1937'de askeri birlikler, Zel, Bokir, Sincık, Aziz Abdal dağlarını işgal eder. Asker, henüz 19 Mayıs'ta ulaştığı

hattı daha da içerilere (kuzeye) taşıyarak “direnişçi köyleri” yakar ve sürülere el koyar.

Haziran veya Temmuz 1937’de asker Tujik Dağı’nı işgal eder. Bu dağın eteğindeki İksor Vadisi’nde sığınaklarda bulunan çoğu kadın ve çocuk sivil halktan binlerce kişi imha edilir. Mağaraların girişi betonla kapatılarak veya ağzında ateş yakıp içine boğucu duman verilerek binlerce sivil yok edilir. Bu sırada can havliyle dışarı fırlayanlar vurulur; kısacası İksor vadi-sinde tam bir katliam gerçekleştirilir.

9 Temmuz 1937’de Dersim hareketinin en önemli liderlerinden Alişer, eşi Zarife’yle birlikte Rayver ve adamları tarafından öldürülür.

17-18 Ağustos 1937’de, Bahtiyar mıntıkasında (Tokmak baba-Titenik-Sarıoğlan üçgeninde) çetin çarpışmalar gerçekleşir. Seyit Rıza’nın ikinci eşi, büyük oğlu Şeyh Hasan, üç torunu ve kendisine bağlı aşiret mensupları bu çarpışmada öldürülür.

28 Ağustos 1937’de, direnişçi 6 aşiret reisinden yakalanmamış olan sadece bu ikilidir. 28 Ağustos günü direnişin önemli bir önderi olan Bahtiyarlı Sahan, Pırço oğlu Hıdır tarafından uykusunda öldürülür.

Eylül 1937’de, Seyit Rıza Erzincan’a giderken yolda yakalanır. Resmi kaynaklarda Eylül’ün 5’inde veya 10’unda yakalandığı yazılır. Seyit Rıza’nın yakalandığı haberini 13-14-15 Eylül tarihli Tan, Kurun, Ulus gibi gazeteler verir. Yakalanışına ilişkin ilk haber 13 Eylül tarihli gazetelerde çıkar. Türk basını ve yetkilileri ondan “Dersim’in en ileri ve son sergerdesi” diye söz eder. Seyit Rıza’nın yakalanması üzerine Mustafa Kemal, İsmet İnönü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve 3. Ordu Müfettişi Kazım

Orbay, Abdullah Alpdoğan'a bu başarısı nedeniyle kutlama mesajları gönderir.

Ekim 1937'de Seyit Rıza Erzincan'dan Elazığ'a götürülüp orda toplanmış bulunan diğer Dersimli tutuklularla birlikte (toplam 58 kişi) askeri mahkemede "Dersim'i isyana teşvik"ten ve "bu isyana katılmaktan" dolayı yargılanır.

Ekim ayı ortasında başlayan "Tunceli Mahkemesi"ndeki yargılama 15 Kasım'da biter. 14 kişi beraat eder, Seyit Rıza da dahil 7 kişi idama, 37 kişi ağır hapis cezalarına mahkum edilir. 15 Kasım'da Seyit Rıza (1860/62-1937) ve diğer altı kişi Elazığ Buğ-day Meydanı'nda şafakla birlikte infaz edilir. Bu altı kişi, Seyit Rıza'nın oğlu Resik Hüseyin, Kamer Ağa'nın oğlu Yusufhanlı Fındık, Şıxan Reisi Usêne Seydi, Demenan Reisi Cebrail veya oğlu, Kureyşanlı Hasan ve Haydaranlı Kamer Ağa'dır.

Bu idamlarla birlikte 1937 yılı olaylarının bitmesi beklenir. Zamanın Başbakanı İsmet İnönü, Seyit Rıza ve beraberindekilerin idamı üzerine verdiği demeçte "Dersim meselesini ortadan kaldırdık, Dersim müşkülesinden kurtulduk" der. Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi "Tarihe Gömülen Dersim'e Dair" başlıklı 18 Kasım 1937 tarihli yazısında "Senelerden beri adına Dersim denilen mesele tarihin ummanına katılmış ve ebediyen ölmüştür" diye yazar.

2 Ocak 1938'de Dördüncü Umumi Müfettişlik, Munzur-Merxo-Mercan dereleri arasındaki bölgeyi ve Kalan Deresi havzasını boşaltma kararı alır. Ovacık'tan gelen yedi jandarına Kör Abbas, Keçel ve Bal aşiretlerinden direnişçiler tarafından Mansul Uşağı Köyü'nde öldürülür. Ardından Mercan Karakolu basılır. Bu sırada iki asker daha öldürülür. 1937'deki Gahmut Köprüsü baskını nasıl kasıtlı olarak "birinci askeri harekât"ın

sebebi gibi gösterildiyse, Mansul Uşığı Olayı da askeri kaynaklar tarafından 1938'deki İkinci harekâtın nedeni gibi sunulmaya çalışılır. Her iki olay da Hükümet tarafından birer bahane gibi kullanılır. 1938'deki "ikinci harekât", çevre illerden orduların aktarılması ve diğer hazırlıklar nedeniyle, daha da önemlisi dış dünyanın tepkisini çekmeyecek daha uygun bir fırsatın kullanılması sebebiyle, ancak 11-12 Haziran'da başlatılır.

11-12 Haziran 1938, "İkinci Askeri Harekât"ın başlangıç tarihidir. Her taraftan Dersim'e giren ordular, Kalan-Merxo-Mercan vadilerindeki halkı boşaltmayı amaçlar. Burası, Buyer Bava-Mahmut Gedigi-Birman Gedigi-Keller Komu-Katır Tepe-Koçgölbaşı-Badikan-Karasakal noktaları arasındaki bölgedir. Yani Munzur-Mercan dağlarının hemen dibindeki İç Dersim'in en kuzey bölgesidir. Zel ve Kırmızı dağlar hattının kuzeyi de harekâtın kapsamına alınır.

19-22 Haziran 1938'de boşaltılmak istenen diğer bir bölge Ali Boğazı ve çevresidir. 19-22 Haziran günlerinde bu bölgede oturan Koçan grubu aşiretleri (Koç, Şam, Resik) de direnişe geçer. 19 Haziran'da Amutka Karakolu kuşatılır ve çevredeki Türk birliklerine saldırı gerçekleşir. Çarpışmalar 22 Haziran'a dek sürer. 22 Haziran'da Koçan aşiretleri Ali Boğazı'na sığınmak zorunda kalır. Uçak filoları, Ali Boğazı'na bomba yağdırır. 24-30 Haziran günü, İç Dersim'deki Dolu Baba (Tujik) işgal edilir. Ordunun köylerini ateşe verip halkını boşaltmaya çalıştığı Kırkat, Boduk, Midrik, Mitgel, Hotar, Ariki, Tenkali, Meraş, Keçeler köyleri ve Hakü mezrasının silahsız sivil halkı 28 Haziran'da kanlı bir şekilde katledilir. 29 Haziran'da Karasakal zirvesi işgal edilir. Reşat Hallı'nın verdiği rakamlara göre, 11-12 Haziran'dan 29 Haziran'a kadar tam 60 köy boşaltılır ve yakılır. Köyler ve ormanlar ateşe verilir, hayvanları dâhil halkın nesi

varsa gasp edilir, sivil halk ve direnişçiler kurşuna dizilmek veya batıya sürülmek üzere belirli noktalarda toplanmaya başlanır.

Başbakan Celal Bayar, 29-30 Haziran 38'de TBMM'de yaptığı konuşmada "ordularımız pek yakın zamanda Dersim mıntıkasının sakinlerini tamamen kaldıracak ve bu meseleyi esasından kesecektir" diyecektir.

2 Temmuz 1938'de, Askerler; Axpanos, İksor ve Tujik dağına hücum eder, çetin bir muharebenin sonucunda Tujik zirvesi işgal edilir. Kaçış yolları kapatılıp bir uçak filosu eşliğinde tek çıkış yolu olarak kasıtlı şekilde açık bırakılan Kalan Deresi'nde büyük bir kırım yapılır. Resmi raporların "haydut" diye söz ettiği 3 kişi kendilerini uçurumdan atar. 14-16 Temmuz'da Kalan ve Demenan direnişçilerinin imhasına çalışılır. Mağaralar ayrı ayrı abluka altına alınır ve Kalan Deresi ve Demenan mıntıkası kasıp kavrulur.

Ordunun hedefi direnişin son sığınağı olan Laç Deresi'ni ele geçirmektir. Üç dört koldan kuşatılan Laç Deresi inatla direnir. Direniş kırıldıktan sonra vadinin tabanındaki mağaralar ve kayalıklar kuşatılır. Top ve makinalı ateşi ve tahrip kalıpları atılarak bu mağaralar içindekilerle birlikte imha edilir. Kimisi kendisini Munzur Suyu'na atarak intihar eder.

Ardından 27-30 Temmuz günleri arasında Ordu, Mameki ve Erzincan tugayları ile Haydaran bölgesine yönelir. Vartinik, Göldağı, Zel Dağı, Hengirvan, Zağge, Aşağı Rabat, Kutu Deresi girişi, Kerenko, Karasakal ve Buyer Bava'yı kapsayan tüm bölge kuşatılır.

1-10 Ağustos 1938'de kuşatılan Haydaran bölgesindeki tüm direnişçiler mağaralarda sıkıştırılır, 100'den fazla direnişçi öldü-

rülür. 2-3 Ağustos'ta mağara ve kaya kovukları aranır, çok sayıda direnişçi ve hayvan imha edilir. Hayvanlar ve eşyalar müsadere edilir, “direnişçi köyler” yakılır.

Dersim katliamında görev alan birliklerin “köyleri ve evleri nasıl yakacağı” konusunda eğitim ve bilgi vermek üzere, Elazığ'da basılan bir “kılavuz kitapçık” vardır. “Tunceli Bölgesinde Yapılan Eşkıya Takibi Hareketleri, Köy Arama ve Silah Toplama İşleri Hakkında Kılavuz” adlı kitapçık aslında Dersim köylerinin, mezralarının, komlarının ve evlerinin kolay yakılması için hazırlanır. Bu kitapta, harekâtın bir an evvel başarıya ulaşması ve insanların yerlerine bir daha dönememeleri için, askeri birliklere bir evin en hızlı şekilde yakılmasının yöntemleri anlatılır

Ardından sıra genel bir taramaya gelir. 10-31 Ağustos'ta “Üçüncü Askeri Harekât” başlatılır. Bu harekât, toplama, toplu halde kurşuna dizme ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın raporunda planlanan “Batıya toplu sürgünün hayata geçiriliş safhası”dır. Bu tarihler arasında Dersim'in her tarafında aynı anda başlatılan ve amacı “girilmemiş hiç bir yer bırakmamak” olan genel bir harekât yapılarak “yasak bölgeler”in içinden ve dışından en az 5-7 bin kişinin (aşiret reisleri, kolbaşılar, seyitler ve aileleri) batı illerine nakli ve iskânı başlatılır. Dördüncü Umumi Müfettişliğin önerisi ve içişleri Bakanı'nın onayı ile yerleşime yasaklanan, sürgün ve iskânı kararlaştırılan bölgeler iki adettir:

1-Kutudere-Kırmızıdağ-Haçılıdere hattından Mercan dağları eteğindeki Karacakale'ye kadarki bölge.

2-Ali Boğazı ve çevresi, yani Koçan bölgesi.

Bu sırada Dersim'in her yanında terör estirilir. 12 Ağustos'ta bir uçak filosu Ali Boğazı'nı bombalar, 13 Ağustos'ta Kırmızı Dağ çevresindeki çatışmalarda 300 kişi öldürülür. Aynı gün Ali

Boğazı ve Tağar Deresi tabanındaki harekâтта, komlar yakılır, hayvan sürüleri gasp edilir. 14 Ağustos'ta 83 Demenanlı ve Haydaranlı direnişçi öldürölür. 15 Ağustos'ta Laç Deresi tabanında yeni bir tarama yapılarak 281 Demenanlı ve Haydaranlı öldürölür. Batıya nakledilmek üzere toplanan Yusufhanlılar'ın 149'u imha edilir. 15 Ağustos'ta Zimek ve çevresinde çok sayıda "asi" imha edilip köyleri yakılır. Batıya sürölmek üzere operasyon icra eden askeri birlikler tarafından, "direnişçilere yataklık ettikleri" gerekçesiyle Zimek/Zimbık, Xêç, Kimik ve Bornak köylerinden 395 kişi öldürölür. Şıx Memed aşiretinin merkezi Xêçe köyüne bir gece baskını yapılarak top-mitralyöz ateşi ve süngüyle toplu kırım yapılır. Xêç ve Zimek toplu kırımını işte bu sırada, 15 Ağustos günü yapılır. Yine 15 Ağustos günü Çukur ve Pax civarındaki silahla taramada çok sayıda Haydaranlı imha edilir. 31 Ağustos'ta yeni bir tarama hareketiyle esir edilmiş olan binlerce kişi kafileler halinde Batıda saptanan yerlere sevk edilir. Hozat'a getirilen Karaca seyitleri ve halkı makinalı tüfeklerle katledilir. Böylece 31 Ağustos 1938'de askeri harekât tamamlanır¹¹.

1938 Harekâtından sonra 7-12 bin kişi için zorunlu iskân kararı alınırken, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Dersimli 5 yaşını doldurmuş çocuklar için başka tür bir "zorunlu iskân" emri verir. 14 Haziran 1938'de İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Kültür Bakanlığına gönderilen yazıda Dersim kız ve erkek çocuklarının yatılı okullarda yetiştirilmeleri hakkında talimat verilir. Söz konusu talimatta "Dersim'de yapılan ıslahat çerçevesinde Türklerin yoğun olduğu ve Dersim'den oldukça

¹¹ Seyfi Cengiz, *"Dersim ve Zaza Tarihi, Sözlü Gelenek ve Tarihsel Gerçek"*, V. Bölüm

uzak yerlerde kız ve erkek yatılı okullarının açılması ve bu okullarda Dersim'den getirilecek 5 yaşını doldurmuş kız ve erkeklerin okutturulup büyütülmesi ve birbirileriyle evlendirilerek baba ve annelerinden miras kalan mal ve arazileri içinde birer Türk yuvası kurmaları" önerilir. Böylece Dersim'in "vahşetten izalesi" veya "asimilasyonu" projesi yolunda bir adım daha atılır. (Mazıcı, 1996, 76)

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından gönderilen bu genelge sonrasında Elazığ Yatılı İlköğretim Bölge Okulu kurulur ve başına Sıdika Avar getirilir. Dersim'de köy köy dolaşarak topladığı yüzlerce kız çocuğunu buraya getirerek kendi dil, kültür, inanç ve geleneğinden uzak yetiştirmeye başlar. (Bkz. Sıdika Avar "Dağ Çiçeklerim", Öğretmen Yayınları, 1992, Ankara)

Katliam Yerleri, Tahmini Sayılar

1938 Harekâtında Dersim'in her tarafında irili-ufaklı katliamlar gerçekleşir. Dersimliler, Dersim dışında da katledilirler. Erzin-can'da Zini Gediği'nde "Dersimli katliamı" olur. Genellikle dere boyları, vadiler, Munzur ve Harçık Irmakları ağzları, göl kıyıları tercih edilir. Buralar katliamın izlerini kaybettirmek için daha elverişli görülür. Öte yandan direnişçi aşiret mensuplarının bulunduğu tepeler, dağlar, kovuklar, mağaralar, dar geçitler başka katliam mekânları olur. Toplu öldürmeler daha çok su kıyılarında gerçekleşir. Kafileler halinde kurşuna dizmeler ise gelişigüzel her yerdedir. Aşağıda yer alan yerlerde yapılan katliamlar olay esnasında tesadüfen sağ kalanların canlı tanık anlatımlarından çıkarılır. Katliam yapılan yerler çok daha fazladır. Bilmediğimiz pek çok yerin var olabileceği açıktır. Katliam yerlerinin tespit edilebilen bir kısmı ve -tanık anlatımlarına göre- öldürülen insan sayısı şöyledir:

- 1- Sorpyan (Yolkonak): 24 kişi.
- 2- Lolan Taner: (Hozat aytaşı) 375 kişi.
- 3- Areyê Ali Begu (Dinar) 21 kişi.
- 4- Tağar (Ali Boğazı) 100'lerce kişi.
- 5- Dereyê Areyê Ziya ê Derguli (Pülümür) 100 kişi.
- 6- Axpar (Hozat Türktaner) 100'lerce kişi.
- 7- Deşt (Geyiksuyu) 20 kişi.
- 8- Sin (Merkez) 24 kişi.
- 9- Derê Kalmem (Nazımiye) 300'ü aşkın kişi.
- 10- Pulê Fate (Sinan-Marçık) Binlerce kişi.
- 11- Derê Laç (Merkez) Binlerce kişi.
- 12- Kemerê Phani (Kilise Hozat) 25 kişi.
- 13- Derê Meyitan (Kilise Hozat) 45 kişi.
- 14- ola Heru (Uzuntarla) 100'lerce kişi.
- 15- Gola Lerji (Ovacık Buzultepe) 12 kişi.
- 16- Derê Zuğuri (Merkez Teşnik) 100'lerce kişi.
- 17- Masumpak Dewa Kuresu (Nazımiye) 34 kişi.
- 18- Tojinge Derê Xor (Pülümür) 35 kişi.
- 19- Xopıke-Zımeg (Hozat) 365 kişi.
- 20- Koê Sur (Kırmızı Dağ Demenan) 100'lerce kişi.
- 21- Golê eto (Dersim merkez) Binlerce kişi.
- 22- Kemerê ile (Pax Köprüsü) Binlerce kişi.
- 23- Hiniyê Dızdu (Merkez Pınar) 65 kişi.
- 24- Xotera ê Abaşı (Merkez) 100'lerce kişi.
- 25- Xopık (merkez Batman) 100'lerce kişi.
- 26- Gavur Bağı (Mazgirt) uxur Ağaları 21 kişi.
- 27- Kemerê Arey (Halvori) 366 kişi.
- 28- Qurçu (merkez Harçık) 100'lerce kişi.
- 29- Derê İn (Hozat) 54 kişi.
- 30- Derê Harşı (Nazımiye) 35 kişi.
- 31- Kür Tepesi (Haydaran) 100'lerce kişi.
- 32- Tevnasi (Alacık) 70 kişi.
- 33- Mazgirt merkez. 100'lerce kişi.

- 34- Derê Qıl (Nazımiye) 100'lerce kişi.
- 35- Şorda Aktoprak Deresi (Mazgirt) 34 kişi.
- 36- Saar Düzü (Marçık) Binlerce kişi.
- 37- Mergê Kesisu (Mazgirt) Aliyê Gax ve ailesi 21 kişi.
- 38- Tümekol- Ayyıldız (Ovacık) 10 kişi.
- 39- Derê Harami (Ovacık) 24 kişi.
- 40- Pardi (Pülümür) 12 kişi.
- 41- Soxariye (Pülümür) 3 kişi.
- 42- Thojige (Pülümür) 20 kişi.
- 43- Tasniye (Pülümür) 6 kişi.
- 44- Xuxtaru (Pülümür) 13 kişi.
- 45- Saldağ (Pülümür) 12 kişi.
- 46- Cımunê Besk (Nazımiye Dereova) 300 kişi.
- 47- Merge Çakar (Ovacık) 25 kişi.
- 48- Zini Gediği (Erzincan) 100'lerce kişi.
- 49- Derê Merxoy (Cevizlidere Köyü Ovacık)
- 50- Segedik (Kalecik-Hozat) 100'lerce kişi.
- 51- Remeda (Civarık-Nazımiye) 58 kişi.
- 52- Pulê Gewr (Xosum-Güzelpınar-Nazımiye) 12 kişi.
- 53- Derê Awlesan (İlisu-Nazımiye) 14 kişi.
- 54- Çola Nizamu (Mollaaliler-Ovacık) 7 kişi.
- 55- Derê Lazvan (Aslanyurdu Köyü) – Mazgirt. 4 kişi.
- 56- Darê Reşik – Riçık (Geçitevern) Köyü – Mazgirt. 10'larca kişi.
- 57- Xırka Komu – Mazgirt'in alt tarafı. 10'larca kişi.
- 58- Sirtikan Mevkii (Karaoğlan-Hozat). 126 kişi.
- 59- Kakper (Buzultepe köyünün altı- Ovacık). 26 kişi.
- 60- Qızkeku (Yukarı Tornova - Ovacık) 30 kişi.
- 61- Peê Kırmeli (Aşağı Tornova – Ovacık) 5 kişi.
- 62- Hiniyê Pıte (Ağzunik) Hozat – 300 kişi.
- 63- Duvar Önü – Ağzunik Hozat – 150 kişi.

DERSİMLİLERİN ZORUNLU İSKÂNI VE BELGELERİN KATKISI

Dersimlilerin “batıya nakilleri”nin gerçekleşmesinin üzerinden tam 71 yıl geride kaldı. 71 yıl sonra yayınladığımız bu belgeler, Dersim 1938’i ve zorunlu iskânı bir kere daha tartışmamızı sağlayacaktır.

Dersim 1938 Katliamı ve Zorunlu İskânı Türkiye’de büyük bir tabudur. Bu konu yıllardır resmi yasaklar arasında sayılmış ve tartışılması dahi yasaklanarak unutturulmaya çalışılmıştır. Bu kitapta sunduğumuz belgeler ile Dersim 1938 katliamı, zorunlu iskânı ve sürgünleri ile ilgili bazı gerçeklerin tartışılması ve açığa çıkmasına katkıda bulunacağını umuyorum.

Bizim elimize ulaşan belgelerden, Bakanlar Kurulu’nun sadece 6 Ağustos 1938 tarihli kararıyla, 1246 haneden 5000 kişinin, 15 şehrin 50 kazasına bağlı 922 köye serpiştirildiği görülür. Dersim’den çıkarılan aileler “bir köye, bir hane” şeklinde serpiştirilir. Genellikle uygulanan “bir köye, bir hane” uygulaması açıkça tecrit, asimilasyon ve Türkleştirme-Müslümanlaştırma amacını ortaya koyar.

Bir Haneden 4 Kişi

Kitabımızın ilk belgesi olan Elazığ Tren İstasyonu’ndan gönderilen 5 bin kişiye ait cetvelden, Dersimli bir haneden yalnızca 4

kişinin aynı köye verildiği anlaşılır. 1938 yılında Dersimli haneler en az 7-8 kişiden oluşur. Bir haneyi dahi parçalayan 1938 Zorunlu İskân Kararı uyarınca köylere serpiştirilenlerin akibeti hakkında kesin bir yorum yapmak zordur. Ancak bu kişilerin askeri harekât sırasında öldürüldüğünü veya başka köylere dağıtıldığını söylemek mümkündür veya her ikisi de düşünülebilir. Bu uygulama, diğer sürgün uygulamalarında pek görülmeyen bir özelliktir. Zira diğer zorunlu iskânlarda amca, dayı, yeğen, hala, kuzen vb. akrabaların bir arada kalmasına veya aynı köye verilmesine izin verilirken Dersimliler bakımından bu dar tutulur. Dersimli “çekirdek aileler” dahi birarada tutulmaz, ayrı yerlere verilerek parçalanır.

Nitekim kitapta yer alan pek çok resmi belgeden ana-babaların çocuklarından ayrı kaldıkları için şikâyetinde bulundukları anlaşılır. Birbirinden ayrı düşen eş ve ana-baba çocukların varlığı dikkat çekicidir. Bu belgeler herhangi bir yanlışlığın söz konusu olmadığını, “çekirdek ailelerin dahi parçalandığını” ortaya koyar. Kitabımızın kapağındaki Kamer-Elif Fırat ailesi dahi 1938 yılında 4 ferttir. Küçüklerin Gümüşhacıköy’de iskân devam etmekte iken doğduğu bellidir.

Ancak kitapta yayınladığımız belgelerin büyük bir çoğunluğundan anlaşılacağı gibi, kitapta yer alan Dersim sürgünleri, Erzincan tren istasyonundan batı illerine gönderilenlerden ibarettir. Elimizdeki bir belge, Elazığ’dan gönderilen 5 bin kişinin sürgünüyle ilgili önemli bir cetveldir. Elazığ ve Erzincan tren istasyonları üzerinden 10-12 bin civarında kişinin batı illerine gönderilerek “köylere serpiştirildiği”ni tahmin etmekteyiz. Ancak Elazığ üzerinden sürgün edilen ailelerin belgeleri henüz ortada yoktur.

İlhan Tekeli'nin verdiği bilgilere göre, İskân Kanununun uygulanmasından sonra Tunceli (Dersim), Erzincan, Bitlis, Siirt Van, Bingöl, Diyarbakır, Ağrı, Muş, Erzurum, Elazığ, Kars, Malatya, Mardin, illerinden 5.074 haneden 25.831 kişi Batı Anadolu'ya nakledilir. 1947 yılında çıkarılan 5098 sayılı kanunla, bu nakledilen kişilerin nakledildikleri yerde oturma zorunluluğu kaldırılır. Bunun üzerine 4.128 hanede 22.516 kişi Doğu Anadolu'daki eski yerlerine döner. 1948 yılında çıkarılan 5227 sayılı yasa ile muhtaç durumda olanlara eski yerlerine dönmeleri halinde batıda verilen iskân hakları tanınınca 917 hanede 4.607 nüfus daha Doğu Anadolu'ya geri gider. Öyle anlaşılmaktadır ki, 1934-1939 yılları arasında, Dersim ve diğer bölgelerdeki insanlardan toplam 27 bin kişi batıya sürgüne gönderilir. Bizim elde ettiğimiz belgelerden ve araştırmalardan çıkan sonuca göre, Türkiye'de bir dönem (1934-1939) sürgüne gönderilenlerin yarıya yakını Dersim Kırmancılarıdır. (Tekeli,2008: 162)

Dersim Nüfusu: Sürgün Edilenler ve Kalanlar

Kitap boyunca, 1938 yılında Dersim'den zorunlu iskâna gönderilenlerin sayısının 7-12 bin arasında olduğunu belirttik. 12 bin kişi o tarihteki Dersim'in nüfusu içerisinde çok önemli bir sayıdır. 1937 ve 1938 yıllarında Dersim'de 40 ila 70 bin arasında kişinin öldürüldüğü tahmin edildiğine göre kalan "kılıç artıkları"nın 12 bininin sürgün edildiği ortaya çıkar.

Vitali Guinet'e göre Dersim nüfusu 1885 yılında 43 bin kişidir. Mardini Arif Bey ise 1903 yılında Dersim'de yaptığı araştırmalar sonucunda 59 bin sayısını verir. 1929'da Birinci Umumi Müfettişlikçe yapılan sayımda Dersim nüfusu 65 bin civarında çıkar. Kaçakların eklenmesi ile bu sayı daha da artar. Üçüncü Ordu Komutanı Halis Paşa'ya göre 1930 yılında Der-

sim nüfusu 60-70 bin civarındadır. Şükrü Kaya'nın 1931 tarihli raporunda ise bu sayı 150 bin olarak kaydedilir. 1935 nüfus sayımında ise bu sayı 93 bin olarak çıkar.

Kırım sonrası bizzat "Tunceli Valisi-Askeri Komutanı" Abdullah Alpdoğan tarafından 10 Şubat 1939 günü, "CHF Genel Merkezine" ve "Vekiller Heyetine" yazılan "Dersim Nüfus Raporu" başlıklı toplam iki sayfadan oluşan raporda, Dersim nüfusunun 95.059 olduğu, bu nüfusun 42.806'sının kadın, 52.253'ünün erkek olduğu bildirilir. Söz konusu raporda, yaşlılar, gençler, genç kızlar, genç erkeklerin nüfusu da ayrı ayrı ortaya konulur. Raporun 2. Sayfasında ise Dersim'in ilçelerinin nüfusları tablo olarak verilir.

Seyfi Cengiz'e göre bu sayılara ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira bu rakamlar sadece kayıtlı olanları içerdiği gibi, "tahmini hesaplara dayalı" bu veriler yalnızca "iç Dersim" (bugünkü Tunceli) ile sınırlı kalır. Seyfi Cengiz "soykırımı gizlemek" için "sayılarla oynanmış olunabileceğini" de öne sürer. Seyfi Cengiz, 1938'den sonra ve "1947 Affı"ndan sonra Dersim nüfusun-daki dikkat çekici değişimleri de tezine dayanak yapar.¹²

Dersim nüfusunun 1938 öncesinde 100 bin civarında olduğu dikkate alındığında yüzde 12 civarında bir nüfusun batıya - zorunlu iskâna- gönderildiği ortaya çıkar. Zorunlu iskâna gönderilenlerin kırımdan sonraki nüfusa oranı ise artarak yüzde 25 civarına çıkar. Bu şekilde bakınca oran daha da yükselir. Neticе, nüfusunun yarıya yakını kırımdan geçirilen Dersimlilerin çok önemli bir bölümünün sürgüne zorlandığıdır.

¹² Bkz. Seyfi Cengiz "Tanzimat'tan 1938'e ve 1938'den Günümüze Dersim", Dersim 38 Forum, Ağustos 2007.

Gidiş ve Dönüş

Dersimliler yüzyıllarca dağıtılmak istenir. Başta aşiret liderleri, ağa ve seyitler, Dersim dışına sürülmeye ve geride kalanlar teslim alınmaya çalışılır. Bu hedefe ancak 1938’de -geniş çapta bir “etnik temizlik” sonrası- ulaşılır. 1938’de hedeflenen Zorunlu İskân Kararı, sorunu kesin çözüme amaçlıdır. Devlet, Dersim sorununu bu defa “kökünden çözmeye” kararlıdır. Bu nedenle batıdaki illere dağıtılan Dersimlilerin zorunlu iskânları açısından belli bir süre konulmaz. Resmi yazışmalarda ve mevzuatta süre sınırı konulduğunu kanıtlayan bir veri yoktur. Ancak 2. Dünya Savaşı’nın faşizmin yenilgisi ile sonuçlanması, dünyada esen “demokrasi” ve “sosyalizm” rüzgarları ve Türkiye’de Çok Partili Rejim’e geçişle -“genel oy hakkının öneminin de artması”- ile birlikte Dersimlilerin zorunlu iskânına son verilir. 9 yıl boyunca devam eden zorunlu ikamet olgusu, “Dersimlilerin terbiye edilmesi” için nihayet yeterli görülür ve geri dönüşe izin çıkar.

Zorunlu İkamet Travması

1938 Zorunlu İskân Kararı, yüzyıllardan beri hedeflenen ama bir türlü uygulanamayan merkezi bir politikanın ifadesi ve ürünüdür. Dersimli sivil halk zorunlu yer değiştirmeler ile gönderildiği batı illerinde mağdur olur. İçinde doğup büyüdüğü kültürünü bırakıp, başka bir yerde “yabancı” olarak yaşamak büyük bir travmadır. (Buz, 2004: 6)

Dersim sürgünleri ve tüm zorunlu göçmenler için genel bazı tespitler ileri sürmek mümkündür: Öncelikle iradi değil, hükümetçe alınan merkezi bir karar ile sürgüne gitme söz konusudur. Sürgün öncesi herhangi bir hazırlık yoktur. Ev eşyası, ihtiyaç malzemeleri ve hatta kişisel eşyaların dahi yanlarına alma-

larına izin verilmez. Ancak hayvanlara kimi yerlerde izin verilir. Çıkış için bir ön hazırlık, kaynakların bir araya getirilmesi söz konusu değildir. Gelecekleri belirsiz olan Dersim sürgünleri herhangi bir memnuniyet duygusu içinde değildir. Sürgünlere kanuni bir güvence tanınmadığından gelecek hakkında kötümserlik vardır. Sürgün yerine varış ile birlikte iki yönlü bir yıkımın da farkına varma söz konusudur. İlki kayıplarını, sevdiklerini yitirmek, evini, ziyaretlerini, kutsal mekânlarını (dağ, ziyaret ve nehir) kaybetmek, dilini ve kültürünü unutmaya zorlanmak. Bütün bunlardan kaynaklanan kötülük hissi ve genellikle suçluluk duygusu sürgünlere eşlik etmektedir. Sürgün yerindeki kimliksizlik, dil ve uyum sorunu, yabancılik olgusu ve sosyal hayata uyumda tam bir yıkım hali vardır. İşsizlik, çevreye uyumsuzluk, beslenme ve barınma sorunu, cem ve ibadetini tutamama, sosyal hayata ilgisizlik durumu bir realitedir. Yeni yaşam biçimi, yeni bir dil ve değişik roller söz konusudur. Aile üyelerinin ölümü, toplum desteğinin kaybı, alışkanlıklar, gelenekler, din, rehberlikte değişim ve kültürde asimilasyon gerçekleşmektedir. (Buz, 2004: 28-29)

RESMİ SATIRLARDAKİ ÖNEMLİ GERÇEKLER

Kitapta yer verdiğim belgeler ağırlıkla İskân Müdürü Dr. Reşad Tanyeri'nin resmi yazışmaları, sürgün listeleri, telgraflar, sürgün mektupları, hastalık ihbarnameleri, güvenlik, sağlık, nüfus, ölüm, ulaşım konularında resmi yazışmalardan oluşur.

Belgelerin dili dikkat çekicidir. Dersimli sürgünler, belgelerde, "Doğu Muhacirleri", "Doğu Göçmenleri", "Doğu Halkı", "Tunceli Muhacirleri" vb. adlandırmalarla yer alır. Gerçekten Osmanlı dönemindeki raporlar başta olmak üzere, tüm resmi belgelerde Dersim halkı, bazen "Kızılbaşlar", bazen "Türkmenler", bazen "Kürtler" olarak geçmektedir. Sürgün yazışmalarında ise genellikle "muhacirler" deyimini kullanılır.

Elimizdeki belgeler, sürgün kafilelerinin en erken Ağustos 1938 tarihinden itibaren batıya gönderilmeye başlandığını ortaya koyar. Seyfi Cengiz'in değerlendirmesine göre 1938 "temizlik harekâtı" (katliam veya tenkil), 31 Ağustos 1938 tarihinde tamamlanır. Reşat Hallı ise Dersim 1938'in "Üçüncü Safhası" içinde icra edilen "IV. Tunceli Harekâtının" 6-16 Eylül 1938 tarihleri arasında gerçekleştirildiğini ve tarama bölgesi içinden ölü ve diri 7954 kişinin çıkarıldığını belirtir. (Hallı, 1972, 478) Dolayısıyla ilk sürgün gruplarının henüz katliam sürerken gönderilmeye başlandığı anlaşılır. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın "Dersim Raporu"nda planlanan "batı illerine toplu sür-

günün hayata geçiriliş safhası”, işte bu dönemdir. Katliamın hemen ardından ise sürgünlerin kitlese ve kafiler olarak batıya gönderilmeye başlandığı görölür.

Katliamı Dile Getiren Satırlar

Bazı belgelerde “sürgün öncesi” döneme ait, -özellikle 1938 katliamını üstü örtülü dile getiren bilgiler vardır. İskân Müdür V. İmzalı 14 Teşrin 938 tarihli bir belgede “Dursun oğlu 938 doğumlu Mustafa’nın köyde öldüğü” belirtilir. “İst. Valisi Yerine” imzasıyla Düşkünler Evi Müdürlüğüne yazılan bir belgede ise, öksüz kalan doğu göçmenlerinin eve kabulleri rica edildikten sonra “öksüz kalan iki doğu göçmeninin evvelce erkek büyüklerinin memleketlerinde ölmüş bulunduğı” bildirilir. “Evvel-den 938’de köyde ölüm”, “evvelden memlekette ölüm” şeklindeki bu değerlendirmelerde söz konusu kişilerin ölüm nedeni yer almaz. Bu ölümlerin “doğal” nedenlere dayanmadığı, 1938 askeri harekâtı sırasında sıkça yaşanan toplu öldürmelerden ötürü meydana gelmiş olabileceğı akla gelir.

Merkezden Yönetilen ve Gözetim Altında Bir İskân

Bir belgeye göre, Dersimliler kara vagonlar üzerinde gidecekleri yerlerin adları yazılarak gönderilir. Çıkacakları istasyonlara göre vagonlara yerleştirilir. Gittikleri her yerde “polis nezareti” ile hareket etmek zorunda kalırlar. Sürgün edilenlerin yolculukları, teslim alınışları, yerleşimleri, sürgündeki hayatları, merkezi devlet tarafından günlük olarak takip edilir.

Dersimlilerin sürgündeki tüm yaşamı hakkında yalnızca Bakanlar Kurulu yetkilidir. Resmi yazışmaları yöneten dönemin İskân Umum Müdürü Dr. Reşad Tanyeri, Çanakkale İskân Müdürlüğüne 17.11.938 tarihinde yazdığı bir yazıda “listeye

dâhil bulunanların mürettep yerlerine sevklerine vasıta olmaktan başka yapılacak bir iş yoktur. Mecburi iskâna tabi tutulmuş olduklarına göre iskân yerlerinin değiştirilmesi ve dileklerinin yerlerine getirilmesi yine Vekiller Hey'eti kararına bağlıdır" diye yazar. Yani, Dersim sürgünlerinin tüm kararlarının alınması ve icrası, merkezi düzeyde tek yetkili merci olarak Bakanlar Kurulunca –büyük bir gizlilik ve ciddiyetle- yürütülür.

Belgeler arasında yer alan bir cetvele göre, Dersimliler kara ve deniz yoluyla sevk edilir. Tren ve vapur kullanılmaz. Belgeler arasında yer alan bir cetvele göre 264 haneden 1816 kişi 37 deniz ve kara seferiyle 10 ayrı ilçeye gönderilir.

Kaybolanlar, Ölenler, Hastalananlar, Düşkünler Evi'ne Verilenler

Sürgünler sırasında hasta olanlar tedavi edilir; aşılar genellikle yapılır. Ancak buna rağmen hastalıktan ölümlerin varlığı bir gerçektir. Plümer Danzik'ten Halil kızı Zeynep, Dursun kızı Zarif, Yusuf kızı Güher, Mehmet kızı Sultan, Hasan oğlu Hasan, Halil kızı Zeyni, Bevir ve Seyit Ali, Mehmet kızı 5 yaşındaki Seydo, belgelerde adları geçen birkaç ölüdür. Ölüme yol açan hastalıklar ise sıtma, emma iltihabı, tifo, bağırsak iltihabı, dizanteridir. Vefat eden kişilerin durumunun ailelerine "münasip bir dille anlatılması" Dr. Reşad Tanyeri tarafından ilgili mercilere bildirilir.

Kaçan sürgünler ısrarla takip edilir, yerlerine iadesi sağlanır. Kimsesiz çocukların "Düşkünler Evi"ne gönderilmesine karar verilir. Ölenlerin cenazelerinin belediyece alınıp defnedilmesi yoluna gidilir.

Tüm sürgün masraflarının devletçe yapıldığı belgelerden anlaşılır. Sürgünlerin hayvan ve belli bir tonda eşyasını yanla-

rına almalarına müsaade edilir. Şirketi Hayriye İşletme Müdürlüğüne 26.9.938 tarihinde yazılan bir belgeye göre, “Edime yolu ile gelen 190 kişilik kafilenin yanında 83 hayvan ve 10,000 kilo eşya bulunduğu” belirtilir. Gittikleri yerlerde ev, toprak, pulluk ve çifte hayvanı verilir.

Sevk sırasında kaybolan çocuklar vardır. 12.10.938 tarihli Karabiga Nahiye Müdürü yazısına göre Haydaran ve Pülümür bölgesinde 8 kişinin sevki yazılı olduğu belgede “bir kız çocuğu noksandır” notu düşülür.

Parçalanan Aileler

Sevk işlemi sırasında parçalanan aileler, anne-babasından ayrı düşen çocuklar olur. 19 Aralık 1938 tarihli bir belgeye göre Denizli vilayetinden İstanbul Valiliğine gönderilen yazıda, “vilayetimizin Baş karcı köyünden Ahmet’in memleketinden gelen çocuklarının vilayetinizin Karagümrük 58 kahvede Aydoğan Halilin yanında olduğunu göstermektedir. Dilek sahibi çocuklarının yanına aldırılmasını istemektedir. Bu çocuklar vilayetinize ne zaman ve ne suretle gelmişlerdir. Buraya aldırılmalarında kanuni mahzur var mıdır...” diye sorulur. Belge, anne-babanın Denizli’ye, çocuklarının ise İstanbul’a sürgün edildiğini ortaya koyar.

“Sevk Olunacak Kimselerin Hüviyeti” başlıklı bir belgede “adı-soyadı”, “babasının adı”, “doğumu”, “ailesinin nesi olduğu”, “milliyeti ve ana dili” (Zaza ve Zazaca olarak yazılmış), “sanat” (rençber yazılmış), “gideceği yer” (Karabiga yazılmış), “geldiği tarih” (28.9.938 yazılmış) vardır. Aynı belgede gelenlerin yanında “ev eşyası” olduğu da belirtilir. Başka bir “Sevk Jumali”ne göre sürgüne gönderilen kişilerin adı, soyadı, baba adı, doğum tarihi, soy ve dili (Kürt yazılmış), ailenin nesi oldu-

ğu, memleket ve köyü, sevk tarihi yazılır. Aynı sevk yazısında, 24-25 Eylül 1938 tarihi “sürgün tarihi” olarak belirtilir.

Sürgün kararı, asker-sivil, genç-yaşlı, zengin-fakir, bekâr-evli-hamile ayrımı yapılmadan uygulanır. Sürgün edilen kişiler arasında “emzikteki bebekler” dahi vardır. 1938 askeri harekâtında askeri kıtalar nezdinde “mekkareci” olarak görev yapan Aışar ailesine mensup Hüseyin oğlu Mahmut Zengin dahi görevi bittikten sonra trenle sürgüne gönderilir. Devlete askeri hizmette bulunan kişi dahi sürgünden kurtulamaz. 1938 askeri harekâtı sırasında askerlik hizmetinde olan bir kişi askerlik dönüşü, daha önceden sürgüne gönderilmiş ailesinin yanına (sürgüne) gönderilir. Bir belgede askerde olduğu için henüz gelemeyen Ali oğlu Zeyni, Halil oğlu Dursun ve Şahverdi oğlu İsmail adlı göçmenlerin vazifeleri bittiğinde gelecekleri bildirilir. Başka bir belgede ise Gülperi Eroğlu ailesinden Mehmet Ali ve Nazife Başdan ailesinden İsmail Mahmut’un askerde olduklarından “sürgün yerine” gelemedikleri belirtilir. (Öte yandan bu yazışmalar, öteden beri resmi raporlarda yer alan “Dersimliler asker vermiyor” değerlendirmelerinin gerçeği yansıtmadığını ortaya koyar.) 18 yaşlarında Gülabi oğlu Hasan “eşkıyayla savaşırken sağ kolundan yaralandığı için” bir müddet Erzincan hastanesinde tedavi edilir ve daha sonra ailesiyle beraber sürgüne gönderilir. 6.10.938 tarihli bir belgede, Lüleburgaz’a gönderilen Ali oğlu Hasan’ın İbrahim Uğurlu ailesinin çobanı olduğu ve onun da sevk jurnaline eklendiği (sürgün edildiği) belirtilir. Kısacası, asker, asker yardımcısı, çoban, “eşkıyayla savaşan kişi” veya “gazi” olmak dahi, Dersimlilerin sürgüne gönderilmesine engel olamaz.

Sürgün Mektupları

Binlerle ve hatta on binlerle ifade edilen Dersim sürgünlerinden yanlış yerlere gönderilen, iâşe alamayan ve aile fertlerinden ayrı düşenler olur. Kitapta sunduğumuz iki adet "sürgün mektubu" bu durumu ortaya koyar.

İsmail Oğlu Şükrü'nün Yalvarması

4 Ekim 1938 günü "İstanbul Vilayet Yüksek Makamı"na Sirkeci İskân Misafirhanesinde kalmakta iken dilekçe veren İsmail oğlu Şükrü, 4 ay evvel askerlikten terhis edilerek geldiğini, Pülümer Göneli köyüne gittiği zaman ailesinin sürgüne gönderildiğini öğrendiğini, Divriği İskân dairesine müracaat ettiğini, Erzincan'a sorduklarını, sonunda Tekirdağ kafilesıyla kaldığı yere geldiğini, Tekirdağ'da imkânı hayat bulamayarak ve fakir haliyle aile yuvasına hasret kalarak mahvolacağından kardeşinin bulunduğu yere gönderilmesini "derin saygı ile yalvararak dilediğini" bildirir.

İsmail oğlu Şükrü "asker" olduğu halde sürgün edilir. Vatanı vazifesini yapıp bitirdikten sonra Dersim'e döner ve hemen sürgün edilir. "Asker" oluşu onu kurtaramaz. Sürgünde özkardeşinden ayrı yere yollanır. 1938 Dersim sürgünleri aile olarak dahi parçalanır; birbirlerinden tecrit edilir. Amaç asimilasyon ve kültürel türdeşleştirmedir. Yani açık bir tecrit planı ve asimilasyon gayesi söz konusudur.

Musa oğlu Mustafa ise 3.10.938 tarihli mektubu ile Uzunköprü Kaymakamından "yanlış yere gönderildikleri için iâşe alamadıklarından" yakınır.

Sürgünler sadece Dersim'den değildir. Erzincan, Tercan ve Kemah'tan da sürgün edilenler vardır. Buradan sürgün edilenler de -ne tuhaftır ki- "Tunceli Muhacirleri" içinde yer alır. Bun-

ların İsmet İnönü'nün Erzincan'dan çıkarılmasını istediği “Dersimli marabalar” olduğu tahmin edilebilir.

Bir belgeden, sadece Trakya ve Çanakkale'ye 1300 kişinin gönderildiği anlaşılır. İstanbul Valiliğine gönderilen bu yazıda, “yasak bölgeler halkından ele geçen 5-7 bin kişinin memleketin muhtelif mahallerine nakilleri hakkında” -ekte nüfus cetvelleri de sunularak- bilgi verilir.

Kitaptaki en önemli belge olan 6 Ağustos 1938 tarihli Vekiller Heyeti kararına göre Elazığ'dan sevk olunan 5000 kişinin gidecekleri gösteren cetvele göre;

Denizli'ye 158 hane, 161 köye, Aydın'a 100 hane, 100 köye, Bilecik'e 100 hane, 50 köye, Bursa'ya 200 hane, 100 köye, Balıkesir'e 154 hane, 77 köye, Isparta'ya 20 hane, 20 köye, Kütahya'ya 24 hane, 23 köye, Burdur'a toplam 62 kişi merkez ve 2 ilçeye, Muğla'ya 28 hane, 28 köye, Eskişehir'e 50 hane, 50 köye, Çanakkale'ye 150 hane, 150 köye, Edime'ye 50 hane, 50 köye, Kırklareli'ye 50 hane, 25 köye, Zonguldak'a toplam 300 kişi ve Tekirdağ'a 75 hane, 75 köye verilmek suretiyle yerleştirilir. Dersimliler, genellikle “bir köye, bir hane” verilmek suretiyle iskân edilir. Böylece tecrit, dil, kültür ve inanç asimilasyonu, Türkleştirme ve Sunnileştirme-Müslümanlaştırma amaçlanır.

Geri Dönüşe Devlet Desteği Yok

Nihayet 1947 yılında sürgünden dönen ailelere devletin gösterdiği olumsuz resmi yaklaşım çok önemlidir. Sürgünlerin “batıda kalmasını” özendiren devlet, dönenlere de yardım etmekten imtina eder. Dönüşlerin mümkün olduğu kadar az sayıda ve sınırlı sayıda aile ile kalmasına çaba harcanır. 12 Ağustos 1947 tarihli bir belgeye göre, Sinop ili, Boyabat İlçesi Gazidere köyünden Tunceli ili, Nazımiye İlçesi, Roşnek köyüne

döneren 6 kişilik Ataç ailesine, iskândan verilen menkul bir mal, tarla, ev, işyeri, bağ-bahçe-zeytinlik, tazminat yoktur. 3 Haziran 1939 tarihli ve 2/11158 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile nakledilen bu aile, 5098 sayılı kanun ile 1947’de geri döner. Söz konusu belgeden anlaşılmaktadır ki, 1938’de köyü ve evi yakılan Dersim-lilere dönüşte evlerini onarmaları için dahi devletçe herhangi bir yardım yapılmaz. Bu durum, sürgünlerin dönüşünün istenmediği şeklinde yorumlanmak gerekir.

1938 Dersim Sürgün Kararının Temel Özellikleri

Devletin “Dersim 1938 Zorunlu İskân Kararı”, asimilasyon ve Türkleştirme-Müslümanlaştırma amaçlıdır. Bu kararın bazı temel özelliklerini tartışmamız zorunludur.

İlki, bir halk, topyekün olarak –yaşlı, çocuk, hasta, hamile, asker, zengin, fakir ayırmaksızın- sürgün edilir. Yolda doğan çocuklar, hastanede ölen bebekler dahi sürgünün kurbanı olur. Sürgün kararında kesinlikle herhangi bir “ölçülülük” yoktur. Mağdur bazen bir çocuk, bazen bir yaşlı ve hatta bazen bir ce- nin dahi olabilir.

İkincisi, sürgün edilenler, batıda genellikle, bir hane bir köye denk düşecek şekilde verilerek tecrit edilir. O tarihe kadar ana- dilleri olan Zazaca dışında bir dil bilmeyen Dersimliler adeta boğulmak istenir. Bir hane bir köye verilerek aileler birbirinden koparılır, grup içi iletişime son verilir, anadili ve kültür unutul- sun arzulanır.

Üçüncüsü, sürgün yerlerinde ev, arazi, iaşe verilen aileler için geri dönme isteği ortadan kaldırılmaya veya azaltılmaya çalışılır. Maddi yardım ve destek ile sürgünlük cazip kılınmaya çalışılır. Bu amaca kısmen varılır. 1947 yılında çıkarılan yasal düzenleme ile geri dönüş serbest olduğu halde dönmeyen aile-

ler olur. Örnek vermek gerekirse; 2510 sayılı yasa gereğince batıya nakledilenler (Pülümür açısından) 778 aileden 4066 kişidir. 1947 affı ile 556 aileden 3144 kişi geri döner. 222 aileden 922 kişi ise batıda kalır. (Ülkü, 2001: 164)

Dördüncüsü, Dersimlilerin zorunlu iskânı, 2. Dünya Savaşı'nın başladığı bir dönemde, -savaş koşullarında- gizli ve keyfi uygulamalara sahne olmuştur. Asker, gazi, “mekkareci” vb. “resmi” görevler yapan Dersimliler dahi –aileleriyle birlikte- sürgün yollarına düşer

EKLER

**1937 YILINDA YAPILAN TUNCELİ TENKİL
HAREKÂTINA DAİR BAKANLAR KURULU
KARARI GAYET GİZLİDİR
KARAR¹³**

4 Mayıs 1937

Başvekalet

Kararlar Müdürlüğü

Sayı:

Son günlerde Tunceli’de vukua gelen hadiselerle dair raporlar 4.5.1937 Tarihinde Atatürk’ün ve Mareşal’in huzurları ile tetkik ve mütalaa edilerek

Aşağıdaki sonuca varılmıştır:

1. Toplanan kuvvetlerle Nazımiye, Keçizeken (Aşağı Bor), Sin, Karaoğlan hattına kadar, şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.

¹³ Reşat Hallı, “Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar”, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.49)

2. Bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır.

Ve bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silah toplanacak, hem de bu suretle elde edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mülahaza:

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilten tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talmimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tavzifi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 Mayısta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not: Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.

Aslı gibidir
İmza

İKİNCİ TUNCELİ TENKİL HAREKÂTI SIRASINDA 4. GENEL MÜFETTİŞLİKÇE YAYINLANAN BİLDİRGE¹⁴

Ovacık Kazasının Lertik, Mercan ve Birman
Mıntıklarında Oturan Kalanlı Halka

1.Halkı fukaralıktan ve cahillikten kurtarmak için hükümetin Tunceli’de yapmakta olduğu iyi işleri her gün öğreniyorsunuz. Bu güzel ve hayırlı işleri kendi menfaatleri için zararlı sanan bazı boş kafalı zalimler, içinizden bir kısım cahilleri yalan ve iftiralarla kandırarak Mansuluşağı köyünde ve diğer yerlerde askere tüfek sıkmak ve masum halkın mal ve davarlarını zorla almak gibi suçlar yaptılar. Bu suç yüzünden cahilleri hükümetten uzak bulundurmak suretiyle fakir fukaranın canını, ırzını ve malını kendi keyifleri için istedikleri gibi kullanmak istediler. Bu sebeple hükümet, zalimlerin zulümlerine son vermek ve masum halkı onların elinden ve şerrinden kurtarmak için asker getirmiş bulunuyor. Görüyorsunuz ki, dört tarafınızı asker sar-

¹⁴ Reşat Hallı, “Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar”, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.495

mıştır ve harekete geçecektir. Maksudımız yalnız suçluları ve bilhassa elebaşları uslandırmaktır.

Bunun için:

a. Zorla ve cahillikle düşünmeden suç yapmış olanlar, canlarını, çoluk ve çocuklarını kurtarmak için hükümetin adaletine güvenerek gelip teslim olsunlar. Bunlar kendileri gelip teslim olmazlarsa gönülleri ile suç yapmış sayılacaklarından behemal takip edilecek ve ele geçirileceklerdir. O zaman çok ağır ceza görecektir.

b. Bu suçlular, kendilerini zorla felakete sürükleyenleri ölü veya diri yakalayıp hükümete veya askere teslim ederlerse cezadan kurtulmakla beraber mükafat da alırlar.

2. İçinizde suçsuz olanlar çoktur. Asker suçluları ararken bu suçsuz halkın zarar görmemesi için suçlulardan ayrılıp çoluk çocukları ile beraber Pulus'daki kaza merkezine gelsinler. Hükümet, geçen senelerde olduğu gibi bunlara da şefkatini esirgemeyecektir.

3. Hükümetin bu son sözünü yerine getirmeye mani olanların günah ve vebali boyunlarında kalır.

İKİNCİ TUNCELİ TENKİL HAREKÂTI SIRASINDA 4NCÜ GENEL MÜFETTİŞLİKÇE YAYINLANAN DİĞER BİR BİLDİRGE¹⁵

Gözünüzle görüyorsunuz ki, askerlerimiz Bobyer baba, koz dağı, dolubaba, azizabdal ve zel dağını tutmuş, her taraftan ve yakından sizi çember içine almıştır. Tayyarelerimiz de üstünüzde dolaşüyor ve ne yaptığınızı görüyor. Birkaç akılsızın yalan sözlerine aldanarak onlara uydunuz. Evinizden, tarlanızdan ayrılarak korku, heyecan, zahmet ve ızdırap içinde sefil ve aç bir halde çukur yerlere ve havasız karanlık mağaralara çoluk, çocuk ve hayvanlarınızı götürdünüz. Açlık ve sıcaktan bunlar arasında hastalık çıkacaktır. Bu yerlere sığınmakla takipten kurtulacağınızı sandınız. Kahraman askerlerimiz güvendiğiniz dağları aştı ve her tarafa girip, çıktı, en son sığındığınız yerlere girmek için hazırdır. Fakat devlet, evlatlarına kıymaz. Onlara hiçbir zaman fenalık yapmak istemez. İtaatsizlik yapan evladını döğerken de yüreği acır. Sizin de yaptığınıza nedamet ettiğinizi ve pişman olduğunuzu biliyoruz. Sizi felakete sürükleyenlere kızdığınızı

¹⁵ Reşat Hallı, “Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar”, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Genelkurmay Basımevi 1972, s.49)

ve beddua ettiğinizi işitiyoruz. Size ve bilhassa çoluk ve çocuğunuza çok, hem de pek çok acıyoruz. Bu azaptan ve sefaletten kurtulmak için yegane are devletin kucağına dehalet edip gelmektir. Akıllı olanlar bu işe hemen giriştiler ve şimdi Erzin-can'da, Pülümür'de, Nazımiye'de, Mazkirt'te ve Ovacık'ta rahat ve huzur içinde oturuyorlar. Hkmet, kendi sözünü dinleyen evlatlarına daima iyilik yapar. Bugün ki perişan halinize son verip takipten ve ağır cezadan kurtulmak istiyorsanız, işe size son nasihatımızı ve şefkatli sözümüzü tekrarlıyoruz. Eğer çoluk ve çocuğunuza acıyorsanız siz de bizim gibi düşünür ve yaparsınız. Gelip dehalet edenler ızdırap ve zahmetten kurtulurlar. Gelmeyenlerin zerine askerimiz yürüyecek ve tayyarelerimiz uçacaktır. Bunların hepsi yakalanıncaya kadar arama devam edecektir. Takipten kimse kurtulamayacaktır.

Kurtuluş ve selamet yolu devletin kucağına iltica edip şefkat istemektir. Hkmete ve askerlere çabuk dehalet ediniz ve sefaletinize son veriniz. Dehalet edenlere iyi bakılması için merkez-lere emir verilmiştir.

Kouşaklılar, birkaç cahilin yaptığından çabuk pişman oldular ve hükümetin şefkatine dehalet ettiler ve takipten kurtuldular. şimdi köylerinde rahat oturuyorlar. Eşkıyalığa karışmamış olanlar köylerinde iş ve gleri ile meşgul bulunuyorlar. Bu akıllı Tuncelililerin hali size örnek olsun.

TUNCELİ KANUNU ÖZETİ¹⁶

25 Aralık 1935'te çıkarılan 2884 sayılı Tunceli ilinin idaresi hakkındaki kanuna göre; Tunceli iline korgeneral rütbesinde bir zat vali ve komutan seçilir ve kendisi aynı zamanda teşkil edilen 4ncü Genel Müfettişliğin de Genel Müfettişidir.

Resmi Gazete'nin 2 Ocak 1936 tarih ve 3195 sayılı nüshasında yayınlanan 2884 sayılı kanunun resmen adı "Tunçeli Vilayeti'nin İdaresi Hakkında Kanun"dur.

İdari Yetkiler:

Vali ve komutan, bakanların haiz oldukları bütün yetkileri haizdir.

Vali ve komutan, lüzum gördüğü taktirde ili teşkil eden ilçe ve bucakların hudut ve merkezlerini değiştirir.

Vali ve komutanın inhası üzerine, ilin ilçe kaymakamlıkları ve bucak müdürlüklerine muvazzaf subaylar atanabilir.

¹⁶ Reşat Hallı, "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar", Gençkumay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları Seri No:8, Ankara Gençkumay Basımevi 1972, s.489, 490

Vali ve komutan, adliye memur ve katipleri hakkında Hâkimler Kanunun hükümlerine göre bunların amirleri tarafından verilebilecek cezaları dahi uygulamaya yetkilidir.

Vali ve komutan, lüzum gördüğü belediyelerde başkanlık görevini kaymakamlara ve bucak müdürlerine verebilir.

Adli Hükümler:

Cumhuriyet savcıları hazırlık tahkikatında hâkimlerin haiz oldukları yetkileri kullanırlar.

Cumhuriyet savcıları ilk tahkikata lüzum görmedikleri işleri iddianame ile doğruca mahkemeye verebilirler. İlk tahkikat icrası kanunen mecburi olan suçlarda dahi savcılar bu yetkiyi kullanabilirler.

Dava açılması izne bağlı olan işlerde izin verme yetkisi vali ve komutanındır.

Hâkimin reddine dair dileğin kabul edilmemesine dair kararlar kesindir.

Hazırlık tahkikatında yapılan tahkik işleri, ilk tahkikatta tekrarlanmaz.

İlk tahkikatın açılması kararına itiraz edilemez. Cumhuriyet savcısının iddianamesi sanığa tebliğ edilmez.

İlk tahkikat sırasında verilen tutuklama kararlarına sanık tarafından itiraz edilemez.

Duruşmada Cumhuriyet savcısının muvafakatı ile şahitlerin hazırlık veya ilk tahkikatta tespit edilen ifadelerinin okunması ile yetinilebilir.

Vilayet içindeki ceza mahkemelerinden verilen hükümler temyize tabi olmayıp kesindir.

Çeşitli Yetkiler:

Vali ve komutan, emniyet ve asayiş bakımından lüzum görürse il halkından olan fertleri ve aileleri il içinde bir yerden di-

ğer bir yere nakletmeye ve bu gibilerin il içinde oturmalarını menetmeye yetkilidir.

Vali ve komutan, herhangi bir şahıs hakkındaki takibatın ertelenmesine ve cezaların teciline yetkilidir. Bu erteleme ve tecil zamanaşımı işlemine mani olmaz.

İdam hükümlerinin vali ve komutan tarafından teciline lüzum görülmediği takdirde infazı emrolunur.

Tunceli ili içinde oturanlar; Elazığ, Malatya, Sivas, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Bingöl illerine geçerek Türk Ceza Kanununun bu kanunla tespit edilen suçlarını işledikleri takdirde, işledikleri suç, Tunceli ili içinde işlenen suçlarla irtibatlı ise, bunlar ve bunlara yataklık edenler Tunceli ilindeki yetkili makam ve mahkemelerce bu kanundaki usule göre takip mahkeme olunurlar.

Bu kanunun hükümleri makabline şamildir.

Bu kanun neşri tarihinden itibaren 1 Ocak 1940 tarihine kadar geçerli olacaktır.

31 Aralık 1935

Not: bu kanun hükümleri, sonradan çıkarılan muhtelif kanunlarla 1946 yılı sonuna kadar uzatıldı.

KARDEŞİM ALPDOĞAN¹⁷,

Ankara. 30.5.1937.

Yurda döner dönmez işlerinizi yakından takibe başladım. Seyahat esnasında da her gün sizi takib ediyordum. Aldığınız neticelerden memnun oldum. Mareşal (Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak) size ve idarenize (askeri ve mülki) itimadını artırmış olarak dönmüştür. Bunu müşahade etmek ayrıca bana sevinç verdi.

Atatürk sizden bana büyük takdir ve memnuniyetle bahsetti. Bilhassa Hanımefendinin asalet ve nezaketi ve Sabiha Gökçen'e gösterdiği alaka ve şefkat kendisini pek mütehassis etmiştir.

Başladığımız Dersim ıslahatı işini tam muvaffakiyetle bitirmemiz için icap ettikçe her türlü yardımları yapmaktan geri durmayacağız. İki üç sene uğraşmak icap edeceğini tasavvur etmek muvafıktır. Bilhassa, kışın dahi askeri vaziyet ve hâkimiyetimizi muhafaza etmemiz ve belki, şimdiye kadar yapılan sel seferlerinden farklı olmak üzere kışın ufak mikyasta harekât yapmağımız icap edecektir. Yol ve inşaat işlerini ona göre tamamlamamız ve ilerletmemiz lazımdır.

¹⁷ Cemil Koçak, Umumi Müfettişlikler (1927-1952), İletişim Yayınları, 2003, 1. Baskı, s.244)

Huzuru kalb ve kati muvaffakiyet inancı ile çalışmanız için bütün sebepler ve şartlar mevcuttur.

Muhabbet ile gözlerinizden öperim kardeşim.

İsmet İnönü.

Gerici aşiret isyanı¹⁸

İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara Hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşıyor. Ağalar, kendi yönetim ve yargı yetkileri altında bulunan ahaliden işlerine geldiği gibi vergi alıyor. Bölge gençlerinin büyük bir kısmı, askere gidecek yerde, aşiret reislerini muhafız birliklerine fedai olarak giriyor.

Bugün Kemalist Hükümetin enerjik reformları yüzünden kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyile karşı karşıya bulunuyoruz. İsyanın arifesinde, tapu kadaastro idaresi aşiret reislerinin elinde bulunan halka ait malların incelenmesi ve saptanmasına ilişkin hükümet önlemlerini uygulamaya başlamıştı. Bu durumda feodalizm, kendi yasadışı egemenliğinin iktisadi temellerini yitirme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu hissetti. İşte, özellikle bu önlem, isyana yol açan neden olmuştur.

¹⁸ “Rundschau”, Komünist Enternasyonal yayın organı, 29 Temmuz 1937.

BELGELER

TUNÇELİ MİLLÎ MÜHÜR OLARAK 3/838 TARİHLİ TALEPİLER KURULU İLE
Elazığ'dan sevk olunaokak 5,000 kişinin müretteb
yerlerini gösteren Cetvel

Vilâyeti	Kazası	Yerleşecek köy miktarı	Müretteb Miktar	Gönderilecek hasın hangi yonlara inecek
Denizli	Merkez	55	55	220
"	Acıpayam	38	38	140
"	Bolvadin	12	12	48
"	Çav	22	22	88
"	Çivril	24	24	96
"	Tavas	10	10	40
Yekün :			158	634
Aydın	Merkez	35	35	140
"	Bozdoğan	20	20	80
"	Cins	45	45	180
Yekün :			100	400
Bilecik	Gölpazarı	35	70	280
"	Söğüt	15	30	120
Yekün :			100	400
Bursa	M.Kemal paşa	45	90	360
"	Orhanlı	25	50	200
"	Yenişehir	20	40	160
"	İznik	10	20	80
Yekün :			200	800
Balıkesir	Dursunbeyli	25	50	200
"	Gönen	15	30	120
"	Susurluk	20	40	160
Yekün :			164	640
Isparta	Merkez	5	5	20
"	Eğirdir	6	6	24
"	Şarkı karabağ	5	5	20
"	Yalavağ	4	4	16
Yekün :			20	80
Kütahya	Merkez	4	4	16
"	Emet	4	4	16
"	Gediz	4	4	16
"	Simav	4	4	16
"	Tavşanlı	4	4	16
"	Uşak	4	4	16
Yekün :			24	96
Burdur	Merkez	4	4	16

Vilâyeti	Kazası	Yerleşecek köy miktarı	Müretteb Hane	miktar Nufus	Gönderilecek eşya: hangi istasyona i: ceği. -
Muğla	Merkez	6	6	24	
"	Boğrum	5	5	20	
"	Pethiye	6	6	24	
"	Köyceğiz	5	5	20	
"	Milas	6	6	24	
Yekün :			28	112	
Eskişehir	Merkez	36	36	144	
"	Mihalçık	14	14	56	
Yekün :			50	200	
Çanakkale	Bayramiç	40	40	160	
"	Biga	65	65	260	
"	Lâpsiki	20	20	80	
"	Yenice	25	25	100	
Yekün :			150	600	
Edirne	Keşan	30	30	120	
"	Uzunköprü	20	20	80	
Yekün :			50	200	
Kırklareli	Babaeski	15	30	120	
"	Burğaz	10	20	80	
Yekün :			50	200	
Tekirdağ	Hayrebolu	30	30	120	
"	Malkara	45	45	180	
Yekün :			75	300	
Zonguldak				300	
Yekün :				300	Kömür havzasına bel

Aslının aymdır.

/8/938

van-faz

467/12
866/12

19-11-338

B. 1 9

Çanakkale İskân MURUİNGÜNE

Doğu halkının Şarktan Gerge mahilleri İskân Vekilleri Hey'eti kararı iktisadındandır.

Mudirliğimizce listeye dahil bulunanların müretter yerlerine sevklerine vusile olmakten başka yapılacak bir iş yoktur. Mecburi İskâna tabi tutulmuş olduklarına göre İskân yerlerinin değiştirilmesi ve dileklerinin yerlerine getirilmesi yine Vekiller Hey'eti kararına bağlıdır.

Dilekçe iadeten tekdin edilmiştir.

İskân MURUİNGÜ
Dr. Reşad Tanyeri

SİHHAAT VE İÇTİMAİ MUAVERET

Vekâleti

17/8/938

İskân Umum Müdürlüğü mahrem B.

I335

İstanbul Valiliğine

15/8/938 Gün ve I315 sayılı yazımıza ektir.

Tunceli'nde yapılmakta olan tarama haraktı netice
sinde yasak bölgeler halkından ele geçecek 5-7 Bin ki-
şinin memleketin muhtelif mahallerine nakillerine hakkın
daki 6/Agustos/938 tarih ve 2/9409 sayılı vekiller heye-
ti kararı ile bunlardan Çanakkale ve Trakya vilayetleri-
ne müretteb bulunan 325 haneden 1300 nüfusa aîd müretteb
mahalleri ve bu müretteb mahallere gönderilecek nüfus
miktarını gösteren cetvel ekli olarak gönderilmiştir.
Çıkacakları istasyonlar vilayetlerden alınacak cevap üz-
erine ayrıca bildirileceğinden vilayetinizden transit
olarak geçecek olan ve müretteb mahallerine sevkedilecek
bulunan bu şahısların bu esas dahilinde sevklerinin te-
minini rica ederim.

Sıhhat ve içtimai muaven-
et Vekili Y.

Aslının aynıdır.

/8/938

ramiş

purun ismi	Hattı	İstanbuldan kalkış tarih gün saat	Rıhtım	Uğrayacağı iskele Çanakkele Lapseki	Alacağı göçmen adedi	
adet	Ayvalık	24/Eyl. C.ertesi 15	Sirkeci	+	-	50
yyar	İmroz	25/Eyl. Pazar 9	x Tophane	+	+	50
mal	Ayvalık	28/Eyl. Çarş. 15	Sirkeci	+	-	50
zade	Mersin	30/Eyl. Cuma 10	"	+	-	50
adet	Ayvalık	1/Teşev.C.ertesi 15	"	+	-	50
caeli	İmroz	2./ " Pazar 9	Tophane	+	+	25
ale	Mersin	4/ " Salı 10	Sirkeci	+	-	50
mal	Ayvalık	5/ " Çarş. 15	"	+	-	50
pınar	Mersin	7/ " Cuma 10	"	+	-	50
adet	Ayvalık	8/ " C.ertesi 15	"	+	-	50
caeli	İmroz	9/ " Pazar 9	Tophane	+	+	25
italya	Mersin	11/ " Salı 10	Sirkeci	+	-	50
mal	Ayvalık	12/ " Çarş. 15	"	+	-	50
önü	Mersin	14/ " Cuma 10	"	+	-	50
adet	Ayvalık	15/ " C.ertesi 15	"	+	-	50

Not : (+) işareti vapurun uğrayacağını ve (-) işareti vapurun uğramıyacağını gösterir.

D i ğ i P U S U L A S I

- 1- Heyeti Vekile kararnamesi Örneği
- 2- Yasak Bölğeler sahasını gösterir cetvel.
- 3- Sıhhat ve ıqtımaî muavenet vekâletinin 17/8/938 Gün ve 1335 sayılı yazısı örneği.

/ 8 / 938

V. A. K.

Doğu halkından olup Sirkeçiden sevk edilenlerin
ev ve nüfus adetleriyle mürettep yerlerini
gösterir cetvel

Mürettep yeri	Ev	Nüfus	Sefer adedi	Yol
Lâpsöki	17	96	2	Deniz
Hayreholu	28	145	2	Kara
Malkara	41	277	5	Deniz
Lüleburgaz	5	53	1	Kara
Biğa	29	207	4	Deniz
Babaeski	30	212	5	Kara
Usunköprü	20	149	3	"
Keğan	29	186	3	"
Yenice	25	178	4	Deniz
Bayramlı	40	313	6	"
	264	1816	37	

Sıra No:181	Adı	Babası adı	Yerleştirildiği yer
1	Saray	Hasan	Bayramiç
2	Ali	Nuri	
3	Yeşil	Halil	
4	İsmail	Halil	
5	Perişan	Mustafa	
6	Yaşar	Musa	
7	Memeli	Hüseyin	
8	Mehmet	Hüseyin	
9	Haydar	Sevki	
10	Müslim	İsmail	
11	İsmail	Mümin	
12	Hediye	Cafer	
13	Seyfi	Hacı	
14	Beyhan	Seyithan	
15	Hasan	Beybeyi Rıza	
16	Hüseyin	Kayar Beybeyi	
17	Mehmet	Kamer	Babaeski
18	Kibar	Ali	
19	Mehmet	Kalman	
20	Hüseyin	Hatay	
21	Hasan	Beybeyi	
22	Zeynel	Elbeyi	
23	Hasan	Yusuf	Uzunköprü
24	Zerî	İsmail	
25	Mahmut	Rıza	
26	Akgül	İbrahim	
27	Fatma	Hasan	Hayrebolu
28	Rıza	Hasan	
29	Gülser	Hüseyin	
30	Hüseyin	Hasan	
31	Mehmet	Mehmet	Keşan
32	Hidir	Hüseyin	
33	Dursun	Hidir	
34	Güllü	Velî	
35	Hüseyin	Hüseyin	Malkara
36	Kazım	Hüsnü	
37	Ali	Hüseyin	
38	Buser	Yusuf	Biğa
39	Ali	Hüseyin	
40	İsmail	Hasan	Lapseki
41	Kamal	Muğtafa	Yanice

T.C.
SAHAT VE İCTİMAİ MUAVENET
VEKÂLETİ

İstanbul 18-11-938

İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ
B. I Subesi

Ör:

Genel No

Özel No

Eki

4795
866/2

Bakırköy Kaymakamlığına

Zeytinburnu deri fabrikasında bulundukları
anlaşılan Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan
oğlu Kanber Karadağ ve Seyithan'ın mürettep mahal-
leri bulunan Uzunköprüden firar ettikleri anla-
şılmıştır.

Mürettep mahalline iade olunmak üzere adı
geçenlerin mevcuden İskân Müdüriyetine gönderilme-
sini rica ederim.

[Signature]

İst. Valisi Yerine

[Signature]

T.C.
Bakırköy Kaymakamlığı
Yazı İşleri Kalemli

Sayı:

6492

[Signature] Kalemme
28.

Aidiyeti cihetiyle Fatih Kaymakamlığına sunuldu.
28/11/938.

Bakırköy Kaymakamı
Ahmed Kırıkk

[Signature]

T.C.
SİLVİ
4. s. Pınarlı İlkokul
Başöğretmeni

2/III/1942

209

İskân Müdürlüğüne

İstanbul

Okulumuz 2 inci sınıf talebesinden Sarr Hasan'ın nüfus kağıdı yoktur . Okulca kaydının yapılması için gereken muamelelerin yapılmasına ve kendisine nüfus kağıdı verilmesine emir' buurlmasını rica ederim .

Başöğretmen
Mustafa-Pinar

12345678
10 Nisan 1942
12345678

12345678
12345678
12345678

T.C.
Milletvekili

19/12/1935

Milletvekili

Milletvekili

Milletvekili

6277
9832
Istanbul Valiliğine

26 1938

8471
866/2

Bağlanarak yollanan telgrafta adı geçen doğululardan Ahmet vilâyetimizin baş karcı köyüne mürettep olup memleketin- en geleceğ çocukları vilâyetinizin kara gümrük 58 kâhvede aydo- ğan halîlin yanında olduğunu göstermektedir. dilek sahibi çocu- klarının yanına aldırılmasını istemektedir. Bu çocuklar vilâye- tinize ne zaman ve ne suretle gelmişlerdir. Buraya aldırılmaları nda kanunî bir mahzur varmıdır. evvelîmîrde bu cîhetlerinin ara- stırılarak tezelden milderilmesini rica ederim.

Denizli Valisi "

S. Mustafa Bayrak

Vilâyet

9647

K. Tunc

I. Kain ul

26. XII. 38

23. XII. 938

D. Uygun

A.

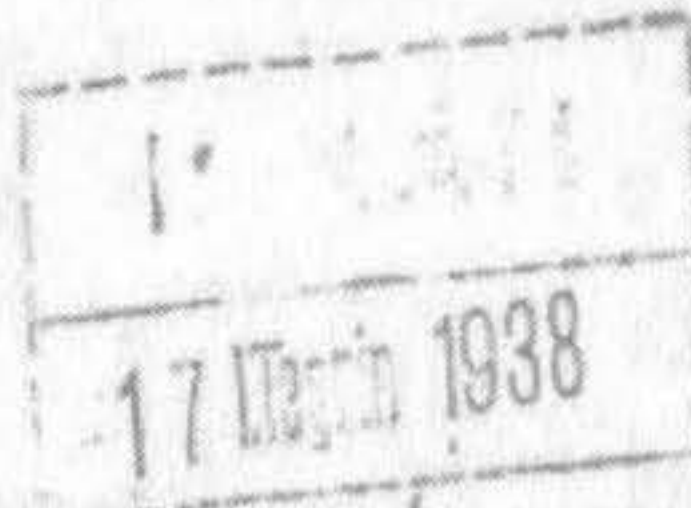
Malgara kazası mürettebatı

Sıra N.	Adı ve Soudı	Babası Adı	Doğum Ta.	Soy ve dılı	Ailenin nesi Ol- duğu	Memleket ve köyü	Sevk Tarih
I	Ahmet	İbiş	60	Kürt	Reisi	Plümer Agkirik K.	24-25/9/93
2	Gazal		55	" "	Karısı	" "	
3	Gülüzar	Ahmet	15		Kızı		6
4	Zeynep	" "	10		" "		
5	* Bevir (Köyü)	" "	8		Oğlu		
6	* Seyit ali	" "	8		" "		
7	Senem	Cemal	60		Reisi	" "	" "
8	Gazal	Susi	25		Gelini	" "	" "
9	Cemal	Ali	10		Torunu	" "	4
10	Gülüzar	" "	6	uuuu	" "	" "	
II	Veli	Veli	18		Reisi	Kovaklı	" "
12	Zeynep	Maksut	15		Karısı		3
13	Dile	Veli	6		Kardesi		
14	Salih	Hasan	926		Reisi	Pancaras	1" "
15	Hamife	Hasan	65		Reisi	Dağbek	1" "
16	Merzan	Hüseyin	30		Reisi	Danzik	" "
17	Bako	Mahmut	10		Oğlu		8 "
18	İsmail	" "	7		" "		6
19	+ Seyde	" "	2		" "		
20	Saray	" "	14		" "		
21	Hadice	Keke	45		Kayınanasi		
22	+ Hakkıxkx Zeyni Halil	30			Reisi	" "	(6. 2)
23	Saray	Rıza	4		Oğlu	" "	" "
24	Hüseyin	HakkıAli	75		Reisi	Çirik	" "
25	Ali	Hüseyin	42		Oğlu	" "	
26	Mercan	Mehmet	30		Gelini		
27	Hidir	Ali	7		Torunu		
28	* Veli	" "	6		" "		
29	Musa	" "	4		" "		
30	Fatuş	" "	2		" "		
31	Emine	" "	1		" "		
32	Mehmet	Oğlu	17		" "		
33	Fatuş	Gelini	17		" "		
34	Fecire	Torunu	2		" "		
35	Mercan	" "	1		" "		

Aile reisi	köyü	nufus adedi
kalman	hingirvan	7
Hasan Hüseyin cömert	tahsinvi	9
dazemurtaza aydemir	dere	9
Hasan demircan	"	12
riza bolat	baş kelecik	8
	Yekûn	45

istanbul iskan müdürlüğünün 6812/ 866 / 2 ve 12/10/938 sayılı yazıları
le emniyet memuru Esat tomağa teslim edilerek gönderilen 45 nufus göçmen tesli
linmiştir .
12/10/938

karabiga nahiye Müdürü

T. C.
İSTANBUL VİLÂYETİ
EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ
BİRİNCİ ŞUBE

28 /12 / 938

Özâ:

K. / Ş. Md.

A D A N L I D I R

11731 | 23169 |

İstanbul İskân Müdürlüğüne

19/12/938 gün ve 8259/866/2 sayılı yazıya

karşılıktır.

Keşan'ın Küçükevren köyünde mecburi ikamete tabi iken mürettep yerini terkeden Seyit oğlu Sait Kartal İstanbul'da yakalanarak memur refakatında müdürlüğüne gönderilmiştir. Mürettep yerine iade edilmesini rica ederim.

Emniyet Müdürü Y.

M.T.
139

29.12.38

8578

866/2

[illegible]

Carcellidactylus rubromaculatus

Geop. Zool. an Kinst. Zool.

Quadrifida principisleri

Haystack

[illegible]

[illegible]

SEVK O L U N A N				K I M S E L E R I N			
HÜYİYETİ				KİMLİK NO			
Adı soy adı	Öğrenci No	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Adı Soyadı	Öğrenci No	Doğum Yılı	Doğum Yeri
Yılmaz X	105	1955	Yılmaz	Yılmaz X	105	1955	Yılmaz
"	111	1956	"	"	111	1956	"
"	141	1957	"	"	141	1957	"
"	126	1958	"	"	126	1958	"
"	128	1959	"	"	128	1959	"
"	132	1960	"	"	132	1960	"
"	133	1961	"	"	133	1961	"
"	136	1962	"	"	136	1962	"
"	138	1963	"	"	138	1963	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	"	"	"	"		

6586
866/2

4/10/938

B. I

Şişli Çocuk Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden olup misafirhanemizde
bulunan 3 yaşlarında Mehmet oğlu Seydo, 8 yaşlarında
Ali oğlu Veli ve 5 yaşında İsmail oğlu Kamerin Ha-
stahanenize kabulü ile tedavi altına alınmasını hü-
metlerimle rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

Veli ve ~~Kamer~~ İtfal haka-
resinde vefat etmiş olduk
ları hastahane telefonta
5. 8. 938
(Mehmet oğlu Seydo +
hastahaneye yatırılmamıştır.

T. K.

Dört ay kadar evvel askerlikten terhis edilerek, yollarda çalışmak suretile memleketim Plünerin Göneli köyüne gittiğim zaman ailemizin kardeşimle birlikte Araca hükümetimizce nakledildiğini göreyerek Divriki iskân dairesine müracaat ettim. İskân memurluğunca - Erzincana mahalli mürettebimiz sorularak beni Tekirdağına tefrik + ettiklerini bildirerek bir kafilâ ile buraya geldim.

Fakat aile meskenimiz ve kardeşim ailesile Araca gönderildikleri halde benim yalnız ve kimsesiz Tekirdağına gönderilmekliğim hayat ve idare ve aile rabıtası cihetinden beni perişan edeceği cihetle keyfiyetin lütfen tetkik ve Tekirdağında imkânı hayat bulamıyarak ve bu - fakir halimle aile yuvama hasret kalarak mahvolacağımın kardeşimin bulunduğu Araca benimde dahi gönderilmekliğim hususuna yüksek müsaade ve delâletinizi derin saygı ile yalvararak dilerim .

4/10/938

Sirkeci'de iskân misafirhanesinde
İsmail Oğlu Şukrî .

İskân m.d.
4. x. 938

K. Aygün

İSKÂN
4. 10. 38
6772
866/2

Uzunköprü:

kaymakamlığı yüksek makamlarına

ilegimdir.

şagıda imza sahibi ben , Erzincandan bin hareketimde ilk posta ile gönderili
ayub yanlış olarak ikinci posta ile kazemin kara yayla köyüne getirildim -
eket yanlış olarak buhaya gönderildiğinden burada efrad ailemle beraber işe
lanmaktayız bu hale nazarın bizlerin ya mahal mürettibimiz neresi ise oraya
vkiimizi ve ya burada bırakılmamız için muamelenin ifasile işemizin teminine
isade buyurulmasını yüksek makamınızdan saygılarımla dilerim.

uzunköprümün:

kara yayla köyünde misafireten mukim erzincan mahacirlarından

mustafa oğlu mustafa

UZUNKÖPRÜ İSKÂN	
Tarih	3-10-998
No.	10.34

B.1

7103
866/2

24/10/938

Haydarpasa Numune hastanesi Baş
Hekimliğine

Doğu halkından olup idra, vekilleri hey'eti
kararıyla garbe nakledilenlerden 18 yaşlarından
külabı oğlu Hasan yirmi gün mukaddem eşkiyalar
tarafından sağ kolundan yaralanmış ve bir müddet
erzincan hastahanesinde tedavi altına alınmış ol-
duğunu söylemektedir .

Kafilenin hareketinde âilesine iltihak etti-
rilerek istanbula gönderilen Hasanın kolundaki
yarası iltiyam bulmamış olduğundan hastahanenize
kabuliyle tedavi altına alınmasını hürmetle rica
ederim .

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

24/10/938

B. I

Şişli eţfal hastahanesi Baş Hekimliğine

"Doğu göçmenlerinden hasta bulunan 5 yaşında Hıdır Oğlu İbrahim'in hastahanenize kabulüyle tedavi hususuna emirlerinizi saygılarımla rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanıyeri

5-12-938

B. I

Malkara Kaymakamlığına

21/10/938 tarih ve 7077/866 sayılı yazıya ek-
tir:

"Kazanıza mürettep Doğu göçmenlerinden Hüseyin oğlu Alinin 5 yaşındaki çocuğu Veki hastalığı do-
layısıyla hastahaneğe yatırılmışdı.

Bu kerre taburcu edilerek Kazanıza dahilinde Kahveci Süleymanı adres gösteren Babası Hüseyin oğlu Aliye teslim edilmek üzere Tekirdağ yolu ile sevk edilmiştir.

Bu çocuğun geldiğinde malumat verilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanıyeri

6637

866/2

6/10/938

B. I

g. 1 sevk jurnalı

Lüleburgaz Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden 5 ege 53 nüfus Emniyet memurlarından İsmail Uzun-
oğlu nezareti altında bu gün Seyitler İstasyonunda
teslim alınmak üzere sevk olunmuşlardır.

Kızınca Vilâyetince tanzim edilmiş olan sevk
jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir.

Bu sevk jurnalının 5489 sıra numarasında kayıt
lı olan Nebi oğlu İbrahim Uğurlu ailesinin çobanla-
rı olup beraberlerinde gelen ve sevk jurnalına it-
hâl edilmemiş olan 18 yaşında Ali oğlu Hasan bu ha-
neye ilave edilmiştir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6912
866/2
B. I

11/10/938

Biça Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden 10 evde 90 nufustan 5 evde 46 nufusu bu gün emniyet memurlarından Esad Tomaç nezareti altında sevkolunmuşlardır.

Sevkolunanlara ait sevk jurnalleri ilişik olarak gönderilmiştir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

4052
866/2
B. I

21/10/938

Şişli Etfal Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden hasta bulunan 8 yaşında İsmail kızı Elifin hastahanenize kabulü ile tedavi hususuna emirlerinizi saygılarımla rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

No: 118

İstanbul Valiliğine

18/11/38
4808
868/12

Tuncelinden techir suretiyle Vilâyetinize gönderilen eşhasın Trahom hastalığı bulunanlarının tesbiti ve tedavilerini temini için bunların yerleştirildikleri Merkez ve köylere; Haydarpaşa hastahanesi göz mütehassısının mahallî Hükûmet tabibi ve Sıhhat memurlarıyla beraber gönderilerek muayene ettirilmesini; muayene neticesi Trahomlu çıkanlardan pek sarî devrede ve hastahane tedaviyi müstelsim bulunanlarının hastahaneye yatırılarak ve diğerlerinin de göz mütehassısından alacakları direktif üzere Hükûmet tabibi ve Sıhhat memuru tarafından yerlerinde muntazaman tedavilerinin teminini ve lazım gelen ilaçların Haydarpaşa hastahanesinden tedarik ettirilmesini ve neticenin bildirilmesini.

Bundan böyle gelecek bu gibi muhacirlerin Merkezde Haydarpaşa hastahanesi göz mütehassısına muayene ettirilerek lazım gelen tetbirleri alındıktan sonra mürettep mahallerine gönderilmelerinin ve bu muayene neticesi trahomlu oldukları tebeyyüz eden ve yerlerinde muntazaman tedaviye muhtaç bulunanların da mümkün mertebe merkeze yakın köylere yerleştirilmesinin teminini rica ederim.

A. S. Otmanoglu

Sıhhat ve İçtimai Muavenet
Vekili yerine müsteşar Mu.
Dr. Zihniülgen

Sıhhat İş. Müdürlüğüne malumat verilmek
üzere İskân M. 16/II/938

H. Karataban

gizl
13966

aslı gibidir.

T.C.

Sanakkale Vilayeti

Yenice Kazası Hükümet Tabipliği

No. 424.

7 Ekim 1938

İstanbul İskan Müdürlüğüne

karşılık: 30/9/938 gün ve 6483/866/2 sayılı yazıya.

kazamıza mürettep olan dogulu göçmenlerden 25 hanede 177 nüfustan ikinci kafiye 6 hanede 52 nüfusun 1/10/38 günü kazamıza gelerek tathirata fenniye tifo ve çiçek aşıları yapılarak mürettep bulundukları köylere gönderilmiş oldukları arz olunur. 4/10/938

H.T

Yenice Kazasakam.V

Sub. dakay

Y. D. D. D.

T.C.

SAĞLIK VE İKTİSADİ İLAHİYET VEKÂLETİ
Haydarpasa Numune Hastanesi Tabipliği
No. 889

İstanbul İskan Müdürlüğüne

10/10/938 tarih 6740/866/2 sayılı yazınızla berayi tedavi hastanemize gönderilen 35 yaşlarında Doğu göçmenlerinden Yusuf kızı Güher 11/10/938 tarihinde (Sıtma) dan ölmüş olduğu saygılarla bildirilir. 12/10/938

Haydarpasa Numune Hastanesi
Baştabibi V.

13 Ekim 1938
7004
866/2

Y. D. D. D.

10 x 5 p

6661

866/2

6/10/938

92

Belediye Mezarlıklar Müdürlüğüne

Doğu göçmenlerinden olup Sarayburnu misafirhanesinde 5/6-10-938 tarihinde vefat eden 40 yaşlarında Halil kızı Zeynebe sıt Ruhsar teskeresi ile Fakrühel ilmühaberi ilişik olarak gönderilmiştir.

Cenazenin Sarayburnu göçmen evinden aldırılmasını saygı ile rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6696

866/2

7/10/938

B. I

61

Eminönü Belediye Başhekimliğine

Doğu halkından olup garbe nakledilmek üzere Sirkeci göçmen misafirhanesinde bulunan Mehmet kızı 5 yaşında boyda müzmin bağarsak iltihabı neticesi kansızlık ve usmanı şafiyetten 6/10/938 akşamı vefat ettiği Misafirhane Hekiminin raporundan anlaşılmaktadır.

Defnine ruhsat verilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

(S U R E T)

Tekirdağ Valiliğine

30/6/938 Gün ve 1785 sayılı yazınız karşılığıdır.

Vilâyetiniz merkez kazasına bağlı yeni köyde iskân edilen ercişli Çelik oğlu haydara. iskân yerinde ev, toprak, pulluk, ve çiftlik hayvanı verildiğinden dolayı çorluya gitmeyeceğinden çorluda bulunan Kardeşi mehmedin yeniköye naklini dilemekte olduğuna anlaşılmıştır.

Haydarın yine iskân yerinde kalmasında ve çorluda bulunan kardeşi mehmedin vilâyetinize naklinde dahi vakâletimizce bir mahzur görülmediğinden istediği takdirde mehmedin vilâyetinize nakil ve iskânının teminini reca ederim.

Cevaben bulıkesir valiliğine, 7/6/938 ve 835 sayılı yazıya k ve sevkının temini için de tekirdağ valiliğine yazılmıştır.

Sıhhat ve içtimai muavenet

Vekili Yerine
Dr. Zihni Ülgen

Aslının Aynıdır.

6652
866/2

6/10/938

B. I

Düşkünler Evi Müdürlüğüne

Doğu halkından olup Vekiller Hey'eti kararıyle Garbe nakledilen kabile arasında Halil kızı Zeynep Sarayburnu göçmen misafirhanesinde 5/6 birinci teşrin 938 tarihinde vefat etmiştir. Saray adında 8aşırt yaşında kızı kimsesiz kalmıştır. Evinise kabulünü rica ederim.

İst.Valisi Yerine

Kullam Ahmed

<u>Adı</u>	<u>babası</u>	<u>anası</u>	<u>yaşı</u>	<u>memleketi</u>
Saray	Rıza	Zeynep	4	Plümer kazası Danzik köyü

T.C.

SAĞLIK VE İKTİSADİ MÜHÜRİET VEKÂLETİ
Haydarpaşa Numune Hastanesi
No. 867...

12.11.1938
8.11.1938
6889
866/2

Istanbul İskân Müdürlüğüne

23/9/38 Tarih ve ⁶⁴⁴³866/2 sayılı yazınızla
tedavi edilmek üzere Hastanemize gönderilen Doğu
göçmenlerinden Hasan oğlu Hasanın 4/10/38 tarihinde
(Sıtmadan öldüğü saygılarla bildirilir. 6/10/38

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabibi ✓

[Signature]

[Handwritten marks]

6850
866/2

12/10/938

Bayramiç Kaymakamlığına

8/10/938 tarih ve 6730/866/2 sayılı yazımıza
ektir:

8/10/938 tarihinde Kazanıza sevk edilmiş olan
Doğu göçmenlerinden 4 evde 52 nüfustan ve sevk
jurnalının 5171 sıra numarasında kayıtlı bulunan
İsmail kızı İbrişim sevki esnasında doğurmak üzere
İzmitte kalmış ve bu kerre çocuğu ile beraber Vilâ
yetimize gelerek Kazanıza sevk olunmuştur.

Bu iki nüfusun da ailesine iltihak ettirilmek
suretiyle nüfus adedi 54 olmuştur.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

T.C.
İSTANBUL VİLAYETİ

Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü

Umumi No.

Amari No 16970

1925

Öz: Trahom şüpheli şahıslar H.

Istanbul İskân Müdürlüğüne.

K: 7892/866 Sayı ve 5/12/938 Tarihli yazınıza:

Tunceli ve havalisi halkından mahalli mürettiblerine sevk edilmek üzere misafirhanenize gelerek esami listesini gönderdiğiniz Trahom şüpheli eşhas hakkında Eminönü Hükûmet tababetine icap eden muamele hakkında her nekad ar emir verilmiş isede ozamana kadar mahalli mürettiblerine sevk edilmiş olduklarından luzumlu muamele ve muayene yapılmamıştır.

Bağema bu şekilde misafirhanenize gelecek şahıslar arasında Trahom şüpheli eşhas görüldükte vakit zayi edilme-
mesi için doğrudan doğruya Eminönü Hükûmet tababetine malumat verilerek ve mümkün olduğu kadar muayeneleri neticesine kadar alıkonularak , pek luzumlu olan muayene ve muamele-
lerinin göz mütehassısı ve Eminönü Hükûmet tabibi tarafın-
dan temin edilmesi saygılarla rica olunur. 20/12/939

A. Rıza Baysun

Istanbul Sıhhat ve İctimai

Muavenet Müdürü

Signature
799

22/12/38
8404
866/2

Signature

T.C.

SİHAT VE İÇTİMAİ MUAHENET VEKÂLETİ

İstanbul çocuk hastanesi baş tabibi

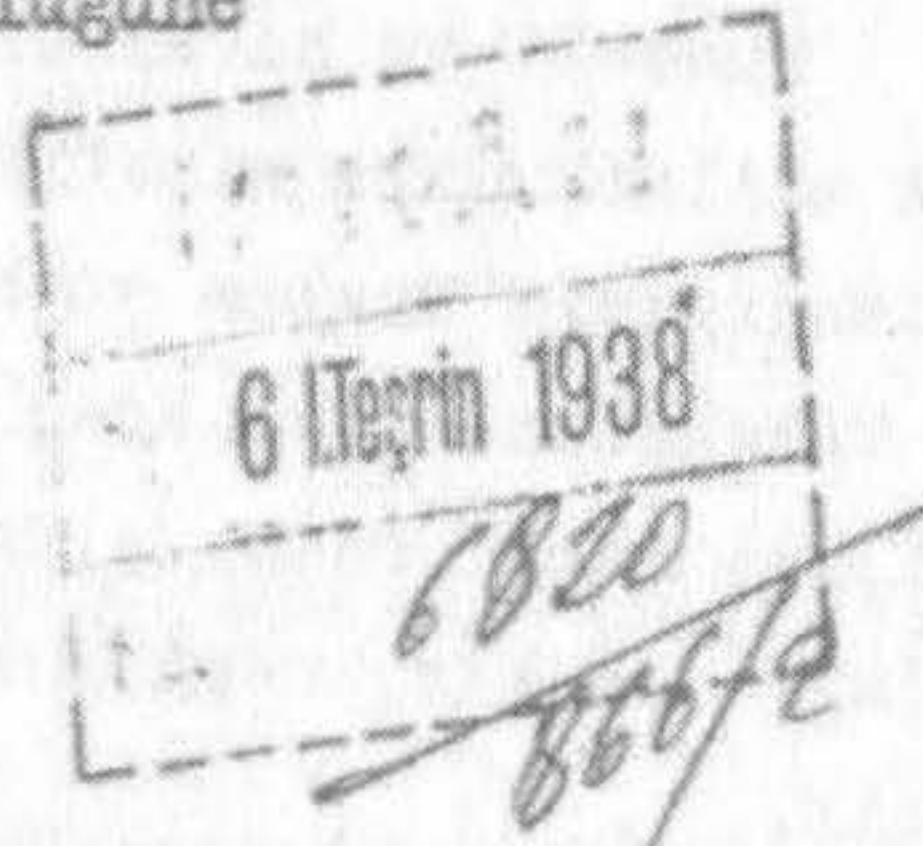
No.....737

İstanbul 4 /10/ 1938

Öz Hastanemize gönderilen
üç hasta hakkında

İlişik : —

İstanbul İskân Müdürlüğüne

$\frac{6586}{866/2}$ sayı ve 4/10/938 tarihli yazıya karşılıktır:

Berayi tedavi Hastanemize gönderilen Doğu Göçmenle-
rinden 8 yaşında Ali Oğlu Veli ile 5 yaşında İsmail oğlu
Kamer Hastanemize yatırılarak tedavi altına alınmıştır.

3 Yaşında Mehmet oğlu Seydo ise emzikli olduğundan
annesile birlikte Hastanemize yatırılmak istenilmiş ise-
de annesi muvafakat etmediğinden yatırılanadığını saygı-
larım ile bildiririm.

Çocuk Hastanesi Baştabib
ve Operatörü

Do. Vasfi Aybay

T. C.
SAHAT ve İÇTİMAİ MUAVENT
VEKÂLETİ

İstanbul 11/10/939

İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ

B. I Subvsi

Öz:

Genel No.

Özel No.

Exi

6798
866/3
Lure

Malkara, Uzunköprü, Keşan, Babaeski, Lüleburgaz,
Lâpseki, Bayramiç, Yenice, Biğa, Hayrebolu
Kaymakamlıklarına

Doğu halkından olup mürettep yerlerine gönde-
rilmek üzere Vilâyetinize gelen ve hastalığı sebe-
biyle Hıvane Hastahanesine yatırılanlardan birinin
tifoya musab olacağı mezkûr hastahane Baş Hekimli-
ğinden bildirilmektedir.

Kasasına gelmiş olanlara tifo aşısı tıbbiki-
nin teminini rica ederim.

İst.Valisi Yerine

6674
866/2

7/10/938

B. I

2. Cote

Malkara Kaymakamlığına

Hey'eti Vekile kararıyle Garbe nakilleri icra edilmekte bulunan Doğu halkından ve Kazanıza mürettep 15 evde 76 nüfus Têkirdağ yolu ile bu gün Kazanıza sevk edilmişlerdir.

Divrik Kaymakamlığınca tanzim edilmiş olan sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir. Bu sevk jurnalının 5 ve 6 sıra numaralarında yazılı Bevir ve Seyit Ali hasta bulunmalarından Etfal hastahanesine kaldırılmış ve burada vefat etmişlerdir. Bilahare ebeveynine munasip bir lisanla anlatılması.

22 sıra numarasında kayıtlı Halil kızı Zeyni Sarayburnu Göçmen misafirhanesinde vefat etmiş ve yalnız kalan çocuğu 4 yaşında Rıza kızı Saray bu sevk jurnalının 16 sıra numarasında kayıtlı bulunan Merzan ailesinin talebi üzerine kendilerine verilmiştir.

Geldiklerinde doğruca Erzincan Vilâyetine bildirilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6538

866/2

1/10/938

B. I

Şişli Çocuk Hastahanesi Başhekimliğine

Doğu göçmenlerinden olup Garbe nakledilenler
den ve Malkara Kazasına mürettep 6 yaşında Ahmet
oğlu Kâzım ile 7 yaşında Ahmet kızı Seyhanın Bağ-
sak iltihabından muztarip oldukları göçmen kampı
Hekiminin raporundan anlaşılmakla Hastahanenize
buli ile tedavi altına alınmasına emir buyurulma-
mı hücrmetlerimle rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

T.C.

SAGLIK VE İHTİSAP MURAHAT VESALİH
Haydarpaşa Numune Hastanesi Baştabibi
No. 886

Istanbul İskân Müdürlüğüne

29/9/938 tarih ve ⁶⁴⁶⁹866/2 sayılı yazı-
nızla tedavi edilmek üzere hastanemize gönderilen
Dogu göçmenlerinden 50 yaşlarında Dursun kızı
Zarif'in 9/10/938 tarihinde (Km'a iltihabı)ndan
öldüğü saygılarla bildirilir . 12/10/938

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabibi ✓

13 Ekim 1938

7008

866/2

[Signature]

[Signature]

10

X.

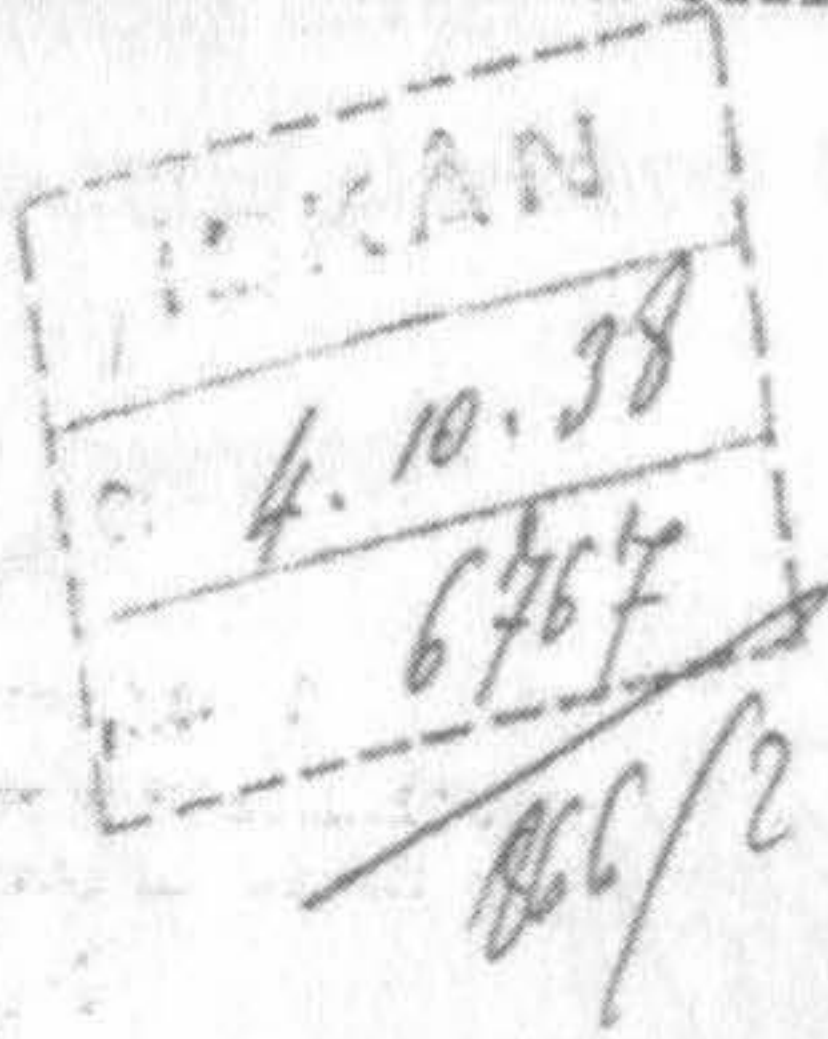
10

Sayı 3543

Istanbul İskân müdürlüğüne

29/9/938 ve 6484-866/2 sayılı yazı karşılığıdır .

Yenice kazasına mürettben Sadık Sade vaporu ile ve polis memuru Mehmet Girgin nezaretinde olarak gönderilen (6) evde (52) nüfus doğulu göçmenin tesellüm edildiğini saygılarımla arz ederim .

İskân müdür . V .

[Handwritten signature]

2 X - 38 de arzetilmiştir

[Handwritten signature]

T.C.

SAĞLIK VE İÇİŞİLERİ BAKANLIĞI
Haydarpaşa Numune Hastanesi
N: 855

Istanbul İskân Müdürlüğüne

23/9/1938 Tarih ve ⁶⁴⁴³866/2 sayılı yazınızla tedavî edilmek üzere gönderilen Doğu göçmenlerinden aşağıda isim ölüm sebebi yazılı göçmenin 1/10/1938 de Hastanemizde öldüğü saygılarla bildirilir. 4/10/1938

5	1938
6802	866/2

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabîbî

Haydarpaşa Numune Hastanesi
Baştabîbî
N. 1/10/1938

(Met Kızı Sultan Ema iltihabı)

Mirza Ali yorucu
Halim
verdik

6651
866/2

6/10/938

B. I.

Eminönü Belediye Baş Hekimliğine

Doğu halkından olup Vekiller Hey'eti kararıyla garbe nakledilmek üzere misafirhanemizde bulunan 40 yaşında Halil kızı Zeynep Sıtma neticesi amik zafiyetinden 5/6 birinciteşrin 938 gecesı vefat ettiği misafirhane Tabibi tarafından bildirilmektedir Defnine ruhsat verilmesini rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6706
866/2

7/10/938

B. I.

22

İst. Belediye Mezarlıklar Müdürlüğüne

Doğu Halkından Olup Garbe nakilleri icabeden Mehmet kızı 3 yaşlarında saydamlık burnu göçmen evinde vefat etmiştir .

Buna ait defn ruhsatıyesi ile fakrûhal ilâhabe ri ilâlık olarak gönderilmiştir .

Cenazenin sarayburna misafir hanesinden aldirıl masını saygılarımla Rica ederim .

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6469
866/2

29/9/938

B. I

Akray İdaresine

Haydarpasa Numune Hastahanesi

Baş Hekimliğine
Doğu göçmenleri Tursun kızı

Zarif ve iki arkadaşının 2510 sayılı

kanuna göre parasız olarak Haydarpasa-

ya kadar nakillerinin teminini rica

ederim.

Doğu göçmenlerinden 50 yaşında Tursun kızı
Zarif bir aydanberi Dizanteri hastalığında muhta
rip. Doğu İskân tebabetinin raporundan anlaşıl
tır.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

Hastahanenize kabulü ile tedavisi hususuna
emirlerinizi saygılarımla rica ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

T. C.

RAFLA VEKÂLETİ

P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberesinden
delayi masrafları tahsil etmes

TELGRAF

5 EYLÜL 1938

Yol

Servis İşaretleri

İSTANBUL

15 EYLÜL 1938

ANKARA

İstanbul valiliğine =

İLK MENKEZ	KEMER	VERGİ	MERKEZ	ALINDICI	İMZA
5405	ankara	bakanlıklar	61	1/9-16	
				Tarih	Saat

23/8/38 gün ve 1495 sayılı tele em tunceli halkından Luleburgaz

kazasına tertili edileceğini nanenin sonradan tadil edilen yerleşme

koşullarına göre onay hanesinin burgaz ve yedi hanesinin de

seyitler istasyonuna çıkarılabilir lazın geldiği kirkklareli vilayetinin

24/8/38 gün ve 1588 sayılı sifresile bildirilmektedir

naklolanaklardan bu miktarda adı geçen işkelelere sevillerinin terini

TELGRAF

No. : 25, / 1

Yol

Adras

Her telgraf mübâderatında
dolayî mes'ûliyet kabul olunmaz.

Servis işaretleri:

defterinde adları yazılı olduğu halde erzincan vilayetine verilen
cedvele senven isimleri yazılmamış olduğundan murettep verilememiş
olan askirik koylu ve 3 nufus altı oğlu hüseyin malkara kazasına
veyine askirik koylu 3 nufuslu mahmut kızı gazal hayrabolu kazasına
buraca ilave edilmiştir 4 gereyi için istanbul vilayetine ve
malkara hayrabolu ka bilgi için sivas erzincan vilayetlerine

yazıldığı iskan 494, - n ozlu

Alc İskan mod.
2057 28. 12. 938
K. 1287

TELGRAF

Adres:

- İstanbul vilayetine - , -

Yol

İşaretleri:

Devlet telgrafı muhtıberatını
dolay, muhtıberat kabul etmez.

+++3867, /27, - divrigi 285 27/9 30/40- r -

MERKEZ

ALINDIĞI

İMZA

divrikte murettep siz olarak bekliyen tunceli halkından 15 evde 80
nufus tekirdağ vilayetinin malikara kazasına 12 evde 49 nufus
hayrabolu kazasına tentip edildiği erzincan vilayetinin 23, /9/938 475

no tel yazisiyle bildirilmiş ve bunlar haydarpasa istasyonunda istanbul
vilayetine teslim edilmek oradanda murettep yerlerine istanbul
vilayetince sevk edilmek üzere 26/9/938 günü tireniyle gönderilmişlerdir

2,- malikara kazasına murettep olanlar tekirdağ iskelesinde hayrabolu ya
olanlarda alpullu istansyonuna çıkarılacaklardır 3,- ezincan
vilayetince malikara kazasına 15,- evde 78 nufus hayrabolu kazasına
16 evde 46 nufus murettep verilmiştir bura murettep sizler not

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
P. T. T. U. M.

Devlet telgraf muhaberatından
dolayı mes'uliyet kabul etmez.

18

TELGRAF

(No. : 251/1)

Yol

Adres :

Zaithal Askan

Servis işaretleri:

153

5.10.38
6805/12
6567/866

İLZ MERKEZ	M	KELİME	VERİDİĞİ		RESMİ	ORTA MERKEZ	ALDIĞI		İMZA
			Tarih	Saat			Tarih	Saat	
Ş. Kale	4		5-10	9.50	HUSUSİ		5-10	9.50	

C. 7-10-938 ve 6567/866-2 tele yedi evde alld. bu
murfus gelmiş ve buktas oğlu churam ile karısı
hırsmet Ky. qumun çarşada geyerten vapurun
kaşaract istanbulda kaldıkları in arkaçları
pıykenmekte diler bu nte kespim de oart. nca
istam 3595
istam mol. rija muntlu

BAŞBAKANLIK

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğü

Tunceli Köy Hizmetleri Müdürlüğü

SAYI : B.02.1.KHZ.4.62.00.07/ 558

11.09.2000

KONU : İskan durumunuz.

Hıdır CANDİR (DEMİRCAN)

Alacak Köyünden

TUNCELİ

İLGİ : 07.09.2000 tarihli dilekçeniz.

Tarafınızdan Müdürlüğümüze verilen ilgi dilekçenizle İskan durumunuzun tarafınıza bildirilmesini talep etmektesiniz. 20.02.1998 tarihli Genel Müdürlük Makamına verilen dilekçeniz üzerine yapılan inceleme sonucu İlimiz Alacak (Roşnek) Köyünün 1938 yılında boşaltılmış bölge olarak ilan edilmesi üzerine Ali DEMİRCAN ve efrad ailesi nakle tabi tutularak Yozgat İli Akdağmadeni İlçesine aktarılmış ve İskan Kanunları gereğince arazi verilmek suretiyle İskan edildiğinizi.

~~Yazışma yazışmalarının sonucunda~~ yazışma sonucunda Ali, Kardeşi Hıdır CANDİR (DEMİRCAN) olmak üzere 1947 yılında tekrar eski köyünüze döndüğünüzü yapılan yazışma sonucu Akdağmadeni İlçesinde verilen arazilerin Hazine adına çevrildiği hususları önceki dilekçenizde istenilen bilgilerin 18.03.1998 tarih ve 1498 sayılı yazımızla Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğüne yazılmış bu yazı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne sunulması sonucunda Genel Müdürlüğünün 2 Nisan 1998 tarih ve 12613 sayılı yazılarında yurt çapında Hazine arazisinden kaynak araştırma çalışmaları sürdürülmekte olup Kaynak bulunduğunda gerekli işlemin yapılacağı bildirilmiştir.

Bilgi edinmenizi rica ederim.

Muzaffer ARSLAN

Köy Hizmetleri Müdürü

Y. K.

Y. K.

Y. K.

Sayı 3649

1936

Istanbul iskân müdürlüğüne

9/10/938 Ve 6730/866- 2 sayılı yazı karşılığı

Bayramica mürettep 4 evde (51) nüfus tesellüm edildiği ve bunlardan 5160 sırada yazılı Dursun kızı İbrişim'in İzmitte hastahanede kaldığı ,5172 sırada yazılı Dursun oğlu 938 doğumlu Mustafa'nın da köyde öldüğü ifadelerinden anlaşıldığını arz eylerim .

İskân müdür.V.

14/11/38

14/11/38
7029
866/2

B. I

1854

866/2

İstanbul Nüfus Müdürlüğüne

İcra vekilleri hey'etinin 6/8/938 tarih ve 2/9409 sayılı kararıyle Tuncelinden Çanakkale ve Trakya vilâyetlerine nakil ve sevk olunmak üzere vilâyetimize gönderilen 1300 nüfusluk kabile arasında bulunan aile reisi Yusuf kızı Cevherin mürettep yeri olan Keşan kazasına sevki esnasında hastalanarak Haydarpasa Numune hastahanesinde ölmesi üzerine kimsesiz kalan kardeşleri Yusuf oğlu 1926 doğumlu aga namı diğer Ali ile Saro namı diğer Hasanın Darülaceze müessesesinin himaye ve bakımı altında bulundurulmak üzere 28/12/938 tarihinde mezkûr müesseseye yerleştirilmişti. Bunlardan Ali 16/Mart/942 tarihinde müracaatla teşkilini istemiş ve 17/Mart/942 tarih ve 1325/866/2 sayılı yazımızla müdürlüğünüze gönderilerek muamelesi yaptırılmış ve Yeşilköy nüfus kütüğüne teşkil edilmiştir. Saro namı diğer Hasanın Darülaceze müessesesinden Silivri 4.üncü Pansiyonlu İlk Okula yerleştirildiği ve hüviyet cüzdanı verilmesine ait muamelesinin yapılması mezkûr okul başöğretmenliğinin 2/3/942 tarih ve 209 sayılı yazısı ile ~~Müdür~~ Müdürlüğüne bildirilmiştir.

1928/ ^{doğumlu} Yusuf oğlu Hasanın kardeşi Aliye yapılan muamele misüllü nüfus kütüğüne teşkilinin teminini rica ederim.

İst.Valisi Yerine
Osman Ergin

23-12-938

B. I

Düşkünler Evi Müdürlüğüne

Ağa ve Saro adında aşağıda künyesi yazılı olan iki Do
göçmeni Evinize gönderilmiştir.

Bu yıl Vekiller Hey'eti kararıyla Garbe naklolunan Do
halkından olan bu iki göçmenin 25/9/938 tarihinde mürettep
mahallerine sevkleri esnasında Ağanın ablası ve Saponun an
si Yusuf kızı Gevher hastalanmış ve tedavide bulunduğu Num
ne hastahanesinde vefat etmiştir.

Öksüz kalan bu iki doğu göçmenin evvelce erkek büyükl
de memleketlerinde ölmüş bulunmaktadır.

Kimsesiz kalmış olan bu iki Doğu göçmeninin Evinize k
bulunū rica ederim.

İst.Valisi Yerine

Adı	babası adı	anası adı	yaşı	memlek.
Ağa	Yusuf		926	Plümer K.Harsı
Saro	Mustafa	Gevher	928	" " "

T.C.
SAHAT VE İÇTİMAİ MUAVENET VEKÂLETİ
UZUNKÖPRÜ İSKÂN MEMURLUĞU

Sayı :

1518
C: 15 Kasım 1938

1222
Vilâyet Makamına
İstanbul

İlişik istida sahibi Musa oğlu Mustafa'nın bize mürettep olanlar listesi arasında ismi bulunmadığı halde kazamıza sevk edildiği görülmüştür.

Aile listesi ilişik olan bu şahsın nereye mürettep bulunduğunu bilinmemekte olduğundan tetkiki ve mahalline sevk edilmek üzere keyfiyetin kazamıza bildirilmesine müsaade ve emirlerinizi rica ederim.

12/10/938

Aziz Duran

Kaymakam

Vilâyet

acettin

7954

İskan Müd

14 - 10 - 938 ~

H. Tanrı

T. C.

BAŞBAKANLIK

1938

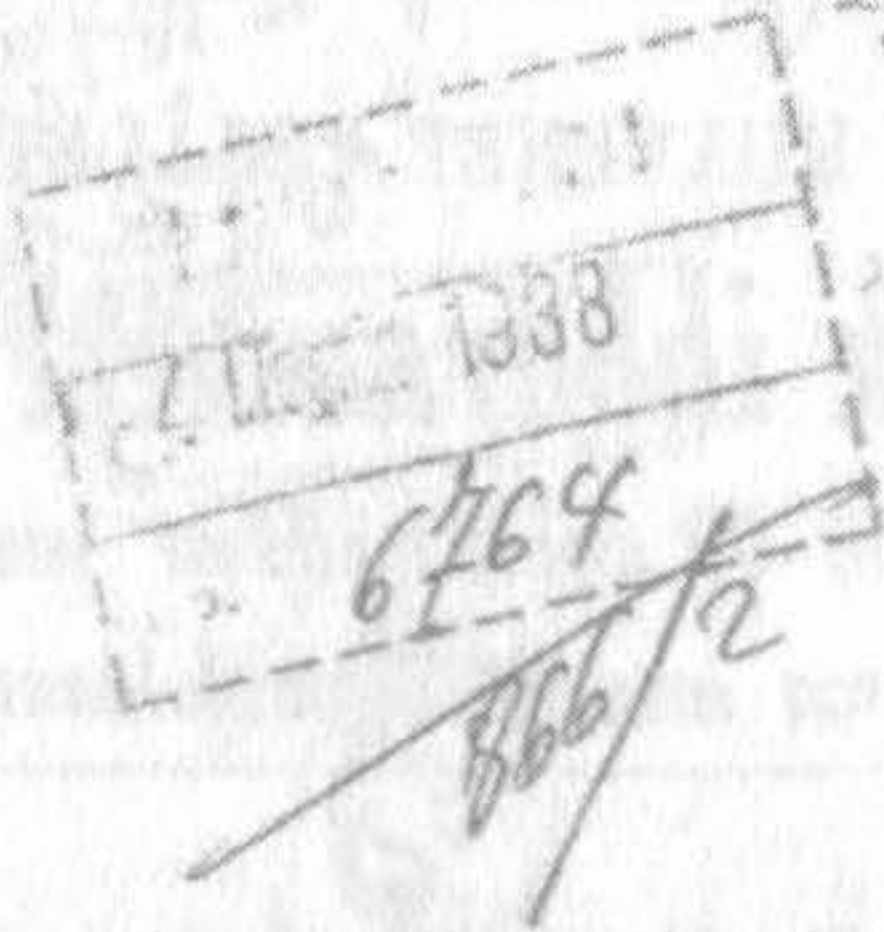
3508 İstanbul İskan Müdürlüğüne

27-9-1938 ve $\frac{6433}{866/2}$ sayılı yazıları
Cevabıdır.

Çunceli ve civarı halkından olup, yenice
Kazasına müretteber Polis Çahis adak neza-
retinde gönderilen (52) nüfusun terellim
etildiğini saygılarımla arz ederim.

29/9/1938

Çarşkhane İskan
Müdürü V.

T. Ramazanoğlu
24/11

B I
4 8 - 58
.

6634
866/2

5/10/338

Tel

İzileburgaz Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu halkından 5 evde
52 nüfus yarın sabahki trenle sevkolunacaktır.
Seyitler İstasyonunda teslim alınması.
Sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr. Ragıp Tanrıverdi

T.C.

SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAVERET VEKÂLETİ
Haydarpasa Nispetiye Hastanesi Hastahane

No 160

T. C.

SAĞLIK VE İÇTİMAİ MUAVERET VEKÂLETİ

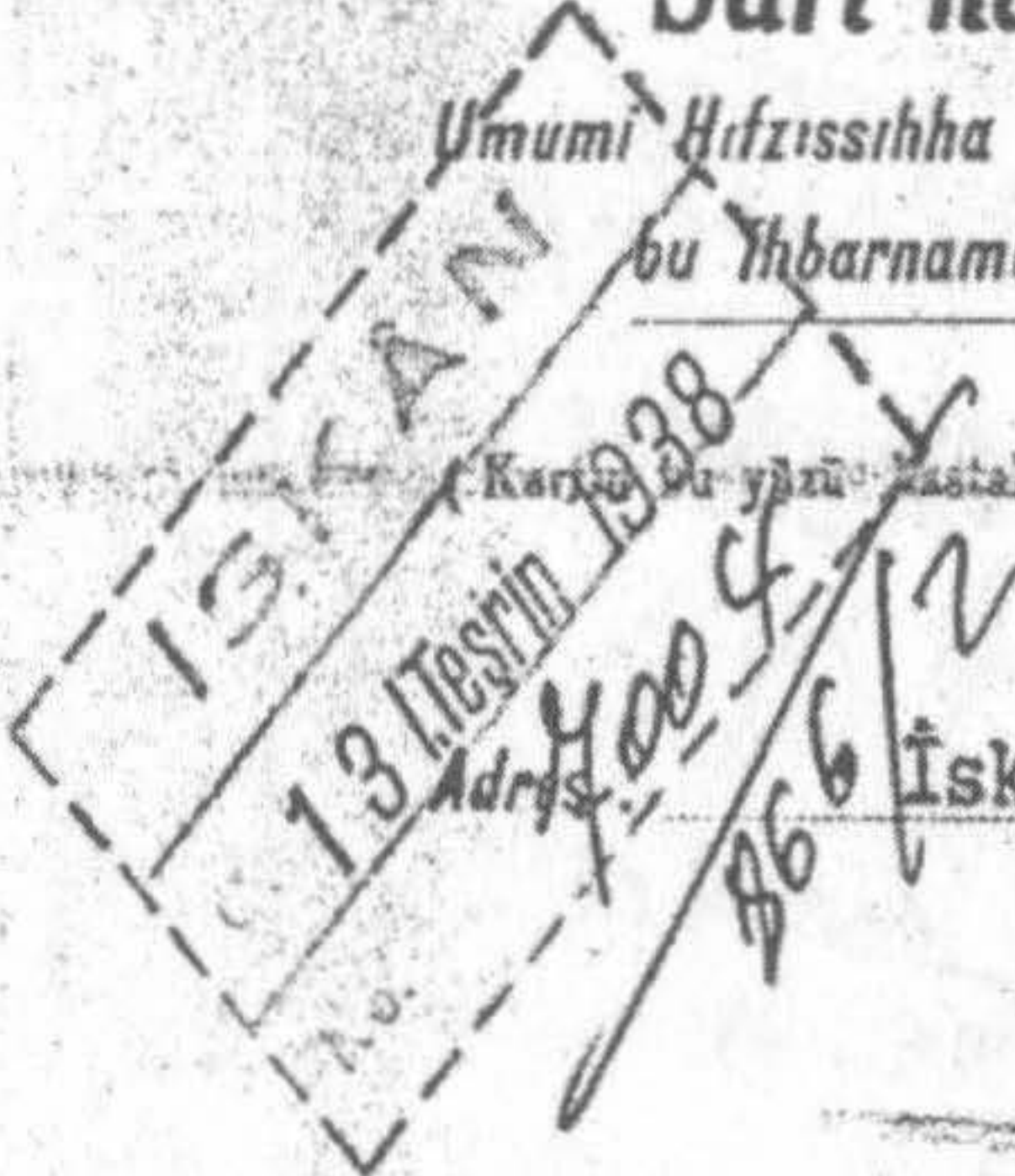
Sarı hastalık ihbarnamesi

Umumi Hıfzıssıhha kanununun 59 uncu maddesi mucibince
bu ihbarname postalarca meccanen naklolunur

(Karşı bu yarı hastalığın ihbar edileceği makama adresine mahsustur.)

İskân Müdürlüğüne

İstanbul

T. C.

İSTANBUL BELEDİYESİ
Düşkünler evi Müdürlüğü

12/10/938

Sayı

725 v.

İstanbul Vilâyeti Yüksek katına

Öz:

Saray burnu Göçmen misafir-
hanesinde ölen Zeybenin 4
yaşındaki kızı Saray H.

İstanbul İskân Müdürlüğü B. I Şubesi ifadesile 6/10/938 Günlü
6652
866/2 sayılı emirnameye karşılık :

Doğu halkından olup Vekiller Heyeti kararla Garbe nakledilen
gafile arasında Halil kızı Zeyhebin Saray burnu Göçmen misafirhane-
sinde 5/6 Birinci teşrin 938 Gününde vefat etmesi üzerine 4 yaşında
ki Saray adlı Kız çocuğunun bakmakla mükellef kimsesi olmadığı tak-
tirde Nufus Hüviyet cüzdanile birlikte Müesseseye gönderilmesi için
gerekenlere emir ve havale buyrulmasını diler saygılarını sunarım.

İzmitli

Düşkünler evi Müdürü

Müteferrika

8182

14 Teşrin 1938

4021
866-12

İskân Ned

13-10-938

M. Ö. Ö. Ö. Ö. Ö.

TO
EŞAN KAZASI
İskân Memurluğu
SAYI
948

K E S A N

13/12/938

Vilâyet yüksek makamına

İ S T A N B U L

Kazamıza murettop Tunçeli halkından Sigilli köyüne yerleştirilen yukarıda fotorafı ilişik hıdır oğlu İsmail Çelik ve arkadaşları Yenice köyünden Veli Hüseyin oğlu Nuri Aktaş ve küçük evren köyüne yerleştirilen Seyyit Kemal oğlu 13 yaşlarında ki Sait Kartal nam kimselerin vilâyetinize kaçıkları; bunlardan fotoraf sahibi İsmail Çelik ile arkadaşları Nuri Aktaş her halde ikisi bir yerde ve Erzincanlı hamalları bulunduğu tahata kale ve gömrük hamalları yanında olacakları ve Seyyit Kartal ise yedi küle kazlı çeşme de 18 No:Lu Yusufun kahve hanesinde ağa beyi musanın yanında olduğu yapılan araştırmadan anlaşılmiştir heasen bunların buldurulmak mahfuzan kazamıza geri çevrilmeleri için lazim gelenlere emir ve havale buyruklarını arz eylerim.

Re. Sarıyaz

Vilâyet

Kaymakam.

9444

İsmail N. 15 mi 938

15 mi 938

Oku İsmail N. 15 mi 938

T. C.
SAMATYA NAHIYESİ
YEDİKULE MEVKİİ

sayı

~~3027~~
3273

Nahiye EM. KO. Ligne .

Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan oğlu
Kanber Karadağ yakalanmıştır . Seyit han
çevremizde bulunmadığı gibi Mürettep maha
llı bulunan Uzun köprüde bulunduğu Kanber
tarafından söylenmektedir . Kanber Karada
ğın mürettep mahalli bulunan uzun köprüye
iade olunmak üzere memur refakatinde gönd
erildiği ile ilgili sunuldu .

20/12/938

Yedikule .KO.M.

12677

Ali. Öymü

Samatya endüye Ali
kanber yakalanış ve memur
gönderilmesi hususunda Em. K.

20/12/1938

HM

T. C.

SAHAT ve İÇTİMAİ MUAVENT
VEKÂLETİ

İSTANBUL İSKÂN MÜDÜRLÜĞÜ

10 / 12 / 193 8

Subesi

Genel No.

Özel No.

8040
866/2

Acele ve mühimdir:

=====

Beyoğlu Kaymakamlığına

Tekit edilen
yazının

Tarihi: 18/11/938

Numarası: 7734/866/2

Özü: Hasköyde Kayıkoı Erzincanlı Halilin yanı
da olduğu anlaşılan Doğu göçmenlerinden Hüsey
Yahyanın mevcuden Müdüriyetimize getirilmesi

Yapılan tekitlerin tarihi:

Numarası:

Tarih ve numarası ile özü yukarıda yazılı kâğıda cevap alınmamıştır.

Cevabının acele verilmesi hususunun temin buyrulması birinci defa tekiden
rica olunur.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

2/12/938

Malkara Kahveci Süleymandan
Kamere

Sihhattedir.

İskân Müdürü
Reşad

Hayrebolu Kaymakamlığına

Kazanısa mürettep bulunan Doğu halkından II
evde 49 nüfus yarın emniyet memurlarından Mehmet
Göçgin nezareti altında Alpulu İstasyonunda
teslim alınmak üzere sevk olunacaklardır.

Bu göçmenlere ait Divrik kazasında tanzim
edilmiş olan sevk jurnalı ilişik olarak gönderil-
miştir. Bu sevk jurnalının 5 sıra numarasında ka-
yıtlı olan 20 yaşında Abbas oğlu Ali gelmemiştir.
23 sıra numarasında kayıtlı bulunan Fatmanında
21-22 sıra numaralarında gösterilen oğlu Hidir ve
İlyas Divrikte kalmış oldukları anlaşılmıştır. Gel-
diklerinde doğruca Erzinan Vilâyetine malumat ve
rilmesi rica olunur.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

DENİZBANK

SERMAYESİ : 50.000.000 YÖRK LİRASI
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ : ANKARA

Telgraf : DENİZBANK
Telefon : 44578

Um. No. *Emarektörül: 98/11076*
Servis : **Denizyolları
Hareket**

Istanbul *23/9/1938*

Öz : *R I
24 X 3*

DENİZBANK MÜESSESELERİNİN TELEFONLARI

Akay İşletmesi
• Telefon : 44507

İzmitli İşletmesi
• Telefon : 44593

Fabrika ve Havuzlar
Telefon : 40754 - 42958

Fahriyat İdarası
Telefon : 43008

İstinye Çuk
Telefon : 38 - 57

Kıyavutluk ve
Romarköşüğü
• Telefon : 44593

Liman İşletmesi
• Telefon : 44578

Tahkiye
Telefon : 40556

Yatova Kaptanları
• Telefon : 44578

Her mektuba yalnız
bir iç yazı yazılmalı ve
cevaplanmaya uygun
numaralı birer
servis içerebilir. Her
mektup önemle
dilektir.

Istanbul Vâililiğine

21/9/1938 Tarih ve İskân Mûdûrluğu Ş. B.İ 6251/866

No.12 tezkerenin cevabıdır :

Çanakkale ve Lapseki iskelelerine gönderilecek 60
kişilik göçmen kafilesinin topluca sevkleri kabil olmadı.
Bundan bu göçmenlerin kısım kısım hangi vapurlarla hangi
tarihlerde nakl olunabileceği ve bu vapurların İstanbul l
manında hangi rıhtımdan ve saat kaçta kalkacakları ilâğı
listede yazılıdır.

Bu listede yazılı gemilerden bir kısmının küçük
kısmının da Çanakkalede tevakkufu az olduğı ve bunların
ları fazla olmasa dahi tutacakları yer ve çıkarılmak içi
lâzım gelen zaman vapurların işlerine ve programlarına es
olmayacak surette tanzim edilmek mecburiyetinde bulunduğ
için vapurlara verilecek göçmen adedi buna göre tesbit
mıdır. Bu mukdara tecavüz etmemek gartile bu nakliyat
tince programında Lapseki olmayan Ayvalık postalarının
Lapsekiye ugratılması kabilidir. Şu kadarki iki iskelede
tevakkuf ederek fazla vakit kaybetmemesi için Lapsekiye

DENİZBANK

Sahife 2

yacak vapur için göçmen verildiği takdirde bu vapura Çanakkale için
göçmen verilmemesi ve Çanakkale için verildiği takdirde Lapseki için
verilmemesi ve herhangi bir vapura göçmen verilecekse keyfiyetin iki
gün evvel bildirilmesi ve göçmenlerin çıkacağı iskelede bunları çık
cak vesaitin kâfi derecede ihzara rica olunur.

Saygılarımla.

DENİZBANK
İSTANBUL MÜDÜRÜ

Müteferrika

ISKÂN

G: 24 F: 101 1938

No. 6538

B.Ö.

Genel No. I
Özel No.

Şubesi

8041
866/2

Mühimdir:

Bakırköy Kaymakamlığına

Tekit edilen
yazının

Tarihi: 18/11/938

Numarası: 7735/866/2

Öz: Zeytinburnu Deri fabrikasında bulunduğu
anlaşılan Doğu göçmeni Hasan oğlu Kanber ve Se-
yithanın mevcuden Müdüriyetimize getirilmesi H:

Yapılan tekitlerin tarihi:

Numarası:

Tarih ve numarası ile özä yukarıda yazılı kâğıda cevap alınmamıştır.
Cevabının acele verilmesi hususunun temin buyrulması birinci defa tekiden
rica olunur.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

E. I

18-11-938

Bakırköy Kaymakamlığına

Zeytinburnu deri fabrikasında bulundukları
anlaşılan Erzincanlı Doğu göçmenlerinden Hasan
oğlu Kanber Karadağ ve Seyithanın mürettep mahal-
leri bulunan Uzunköprüden firar ettikleri anla-
şılmıştır.

Mürettep mahalline iade olunmak üzere adı
geçenlerin mevcuden İskân Müdüriyetine gönderilme-
sini rica ederim.

İst. Valisi Yerine

6773
866/2

11/10/938

B. I

**Denizbank Denizyolları İşletmesi
Müdürlüğüne**

Hey'eti Vekile kararıyla Garbe nakledilen Doğu Göçmenlerinden 10 evde 90 nüfusun eşyalarıyla birlikte 2510 sayılı kanun hükümlerine göre Karabiğa iskelesine kadar parasız olarak nakillerinin teminini rica ederim.

**İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri**

6672
866/2

6/10/938
6/10/938

B. I

İst. Emniyet Müdürlüğüne

Vekiller Hey'eti kararıyla Garbe nakilleri iora edilmekte bulunan Doğu halkından Bayramiçe mürettep (12) evde (68) nüfus 7/10/938 tarihinde Çanakaleye sevk edileceklerinden bu kafiyele nezaret etmek üzere bir polis memurunun tayini ile isim ve yaka numarasının bildirilmesini rica ederim.

**İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri**

5/10/938

B. T

6625/
866/2

Sevk jurnalı

Yenice Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu halkından 25 evde 177 nüfustan geri kalan 6 evde 39 nüfus bugün Çanakkale yolu ile Kazanıza sevkolunmaktadır.

Ersinean Vilâyetince tanzim edilmiş sevk jurnalı elilik olarak gönderilmiştir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6633/
866/2

B. I

5/10/938

Divrik Kaymakamlığına

Mahalli müretteplerine sevkolunmak üzere Doğu halkından iki Jandarma refakatinde 7 hanede 72 nüfus 4/10/938 tarihinde gelmiştir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6395

866/2

26/9/938

Tel

Uzunköprü Kaymaklığına

Tunceli halkından Kazanıza mürettep olanlardan
13 hanede 92 nüfus ve Keşana mürettep olanlardan
24 hanede 134 ki cem' an 226 nüfus 27/9/938 Salı
günü 9,20 marmarız ile sevkedilecektir.
Kargılaşmasını rica ederim. sayılı-
dır.

İskân Müdürü
Dr. Keşad Tanyeri

İskân Müdürü Lüğünü 27-9-938
ve 640/866-2 Sayılı yazı ile 1747
nüfus kontrol emriyet Memuru Burhan Can la
geleniz e jandarmalar 14 Hanede 94 nüfus
28-9-938 günü akşamı tarafından teslim
edilerek teslim aldığı emriyetleri. 29-9-938
Baba eski
İskân Memuru.

4.10.38

6771
866/2

6396

866/2

26/9/938

Tel

Keşan Kaymakamlığına

Tunceli halkından Kazanıza mürettep olanlardan
24 hanede 134 nüfus 27/9/938 Salı günü 9,20 marga-
dizi ile Uzunköprüye sevkeğilecektir. Tertibat alı-
nmasını rica ederim. saygılarıdır.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

21/10/938

Malkara Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden
bu defa 10 evde 71 nüfus Tekirdağ yolu ile sevk-
olunmuştur.

Sevkolunanlara ve iltihak ettirilecek olanla-
ra ait Kemah Kazasınınca tanzim edilen sevk jurnalı
bağlıdır. Bu sevk jurnalının birinci sahifesinde
hapishane megruhatı verilmiş olan Rıza oğlu Murat
ve aynı aileden Aziz oğlu İbiş sevkolunanlar meya-
rındadır. Abbas oğlu Meris ve karısı Elif Kemah Ka-
zasınca sevk jurnalına verilmiş olan megruhattan
Vilâyetimizde olduğu anlaşılmıştır. Ali oğlu Kam-
ber Kemah'ta kalmış olduğu ve sevk jurnalının 2.in-
ci yaprağında Ali oğlu Zeyni askerde olduğu ve Mah-
sud oğlu Selvinin gelmediği, sevk jurnalının 3.ün-
cü yaprağında Halil oğlu Dursunun ve Şahverdi oğ-
lu İsmailin askerde olduğu Hıdır oğlu Hüseyinin
de gelmediği anlaşılmıştır.

Bu göçmenlerin geldiklerinin bildirilmesini
rica ederim.

İskân Müdürü

KESAN KAZASI

İskân Memurluğu

2221

753

K E S A N

10/10/938

Özü- Tunçelinden kazanıza
hanede 183 nufus geldi

H.

Vilâyet yüksek makamına

İ S T A N B U L

Bu defa 17/9/938 gün ve 449 sayılı buyruklarına bağlı Tunç eli halkın
4 sevk jurnalına nazaran 4497 numaralı kapılı Musa oğlu Ali dedesi
Üveykızı Gülzar ve 5436 numaralı Yücel kızı Gevher kardeşi 5436 num
alı ağı ve yine aynı hanede 5438 numaralı Gevherin oğlu Sarokı bu dört
kişi gelenler arasında çıkmamıştır.

Bir de 4452 numaralı kapılı İbrahim oğlu Şefik Alinin üç yaşında adı
Ah isimindeki kızını İstanbuldaki kardeşine evlilik verdiği ifade
etmekle bu da mevcuttan noksanıdır.

Bu hâlde nazaran müteâlif tarihlerle kazanıza gelen menkul eşyanın ad
di 29 hanede 183 nufus olup bunlardan yirmi altı hanede 163 nufusa ki
ay hastanesinde tebibiri mahhiyeleri yapılarak ve her nemanın 15 çor
nluk işleri nakit olarak tevzi ve evvalce hazırlanmış olan köylere
rar hane olmak üzere sevk edilmişlerdir.

Mutebaki 3 hanede 15 nufus hastanede ağı ve seire gibi sihihi emeliyat
iliminde olduğu hitminde bunlarında derhal nurettop mahallerine sevk
edileceklerinin listede mevcut gösterilip henüz gelmeyen yukarıda adı
ra yazılı 4 nufusun nerere gittiklerinin tahkik ve işlerine nusaadeleri

Cevaben Erzinem ve bilgi olarak İstanbul, ve Edirne valiliklerine arz
edilmiştir.

TC. Sanayi

Mayat

7883

İbrahim U

Kaymakam

12-10-938

12-10-938

12-10-938

4003
866/2
B. I

19/10/938

81

Bayramiç Kaymakamlığına

Doğu göçmenlerinden 2 evde 26 nüfus 19/10/938
Canakkale yolu ile Kazan'a sevk edilmişlerdir.

Bu kafile ile Kazan'a mürettep olanların
sevkleri tamamlanmıştır.

Sevk jurnalımızın 5048 sıra numarasında Fatma
Memili yolda Naciye adında bir kız doğurmuştur.

5053 sıra numarasında Hakime diğer ismiyle Kerime
Etfel Hastahanesinde vefat etmiştir.

Geldiklerinin bildirilmesini rica ederim. *Amir*

Sara ait liste ilaifto

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6577
866/2

4/10/938

61 B.I

Babaeski Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu halkından 2 evde 197 nüfus kafileden geri kalan 9 evde 78 nüfus da yarın emniyet memurlarından *Urahin* *Urahin* nezareti altında kazanıza sevk olunacaktır. Erzincan Vilâyetince tanzim olunmuş sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir. Sevk jurnalı 4719 sıra numarasında kayıtlı. I evde 2 nüfuslu mili oğlu Kamer ve 4721 sıra numarasında kayıtlı I evde 3 nüfuslu Memiş oğlu Ali Haydar hastalıkları dolayısıyla kafileden geri kalmışlardır. Ayrıca 4724 sıra numarasında kayıtlı Mustafa oğlu'nun efradı ailesinden olan Elif, Gülüzar, Fatma ve Zekiye gelmemiş olduğu anlaşılmıştır. Geldiklerinde iltihak ettirileceklerdir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

6467

866/2

28/9/938

B. I

61

Uzunköprü Kaymakamlığına

27/9/938 tarih ve 6402/866/2 sayılı yazımız
ektir:

Kazanıza mürettep bulunan Doğu balkından 20
evde 48 nufustan 2 evde 15 nufusu da bu gün Keş
kazasına mürettep bulunan 3 evde 35 nufusla birli
te emniyet memurlarından 793 yaka No:lu İsmail
Uzunoglu nezaretinde sevk edilmişlerdir.

Geldiklerinin bildirilmesini ve Keşana Kazan
na mürettep bulunanların mahalli müretteplerine
sevklerinin teminini rica ederim.

Kazanız mürettebi olanların sevk jurnalı i
şiktir.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

B. I

6541
866/2
I/10/938

Divrik Kaymakamlığına

24/9/938 tarih ve 490,491 sayılı yazı karşı
ğıdır:

Hayrebolu ve Malkara Kazalarına mürettep bu
nan 26 evde 128 nüfus 30/9/938 tarihinde gelmiş

Hayrebolu Kazasına mürettep bulunan ve sevk
jurnalında 5 sıra numarasına kayıtlı olan 90 yaş
da Abbas oğlu Ali gelmemiştir. 23 sıra numarasında
kayıtlı bulunan Ali kızı Fatmanın da 21-22 sıra
maralarında gösterilen oğlu Hıdır ve İlyas Divri
te bulunan Fadimenin kayını Ferhat yanında kalmı
oldukları anlaşılmıştır.

Malkara mürettebi bulunan ve 38 sıra numara
na kayıtlı Munzur oğlu Alinin bir oğlu dünyaya g
miş olduğu ve ayrıca Sarsol kızı Gülizar nam bir
kadının da sevk jurnallerine ithâl olunmadığı gö
rülmüştür.

Saygı ile bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

18/10/936

6957

866/2

Sevk jurnalı

Hayrebolu Kaymakamlığına

Kazanıza mürettep bulunan Doğu göçmenlerinden 18 hanede 98 nufus bu gün Atpullu İstasyonunda teslim alınmak üzere sevk olunmuştur.

Bunlara ait sevk jurnalı ilişik olarak gönderilmiştir. Bu sevk jurnalının ikinci yaprağında Gülperi Eroğlu ailesinden Mehmet Alinin ve son yaprakta yazılı Fazife Başdan ailesinden İsmail Mahmudun askerde olduklarından gelmemişlerdir.

Saygılarımla bildiririm.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

17039
866/2

20/10/938

Tel

Çanakkale İskân Müdürlüğüne

19/10/938 ve 3761 tele :

Bayramiç mürettebi 40 evde 315 dir. 2 evde 26 kişilik kafiye ile 40 evde 313 nüfus göndererek mürettep tamamlanmıştır. Kaymakamlığın iddi varid değildir. Göçmenlerin mahalline sevk ve makamlığa bildirilmesi. Sayılıdır.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tenyeri

Bayramiçe mürettep bulunan Doğu göçmenlerinin sevk

Hane	nüfus	tarihi
1	16	1/10/938
7	53	4/10/938
2	12	5/10/938
12	68	7/10/938
8	61	8/10/938
4	52	9/10/938
4	25	11/10/38
2	26	19/10/38
40	313	

T. C.

TANBUL VİLÂYETİ

EMNİYET MÜDÜRLÜĞÜ

BİRİNCİ ŞUBE

K.

Ş.

Md.

Özü:

3/1

İ L İ S T İ Ğ İ

I.Dizi Pusulası

B. 20/73 80162

İskân Müdürlüğüne

ZATA MAHSUS

19/8/938 Gün ve 18685 sayılı yazıya ektir.
Tunceli'nden Çanakkale ve Trakya vilâyetlerine nakl. edi-
lecek olan 1300 kişi hakkında Sıhhat ve İctimaî Muavenet
Vekâletinden alınan yazı ile bu yerlere gönderilecek nu-
fus miktarını gösterir cetvelin ve Tunceli'nin yasak Bö-
lgeler sahasını gösterir heyeti vekile kararnamesinin
birer örnekleri ilişik olarak gönderilmiştir. Gereğinin
yapılmasını rica ederim.

Vali Y.

2. 9. 38

6052

866/2

2

12/10/938

Sayı

725 v.

İstanbul Vilâyeti Yüksek katına

Öz:

Saray burnu Göçmen misafir-
hanesinde ölen Zeybenin 4
yaşındaki kızı Saray H.

İstanbul İskân Müdürlüğü B. I Şubesi ifadesile 6/10/938 Günlü
6652
866/2 sayılı emirnameye karşılık :

Doğu halkından olup Vekiller Heyeti kararla Garbe nakledilen
gafile arasında Halil kızı Zeyhebin Saray burnu Göçmen misafirhane-
sinde 5/6 Birinci teğrin 938 Gününde vefat etmesi üzerine 4 yaşında
ki Saray adlı Kız çocuğunun bakmakla mukellef kimsesi olmadığı tak-
tirde Nufus Hüviyet cüzdanile birlikte Müesseseye gönderilmesi için
gerekenlere emir ve havale buyrulmasını diler saygılarımı sunarım.

İmza

Düşkünler evi Müdürü

Müteferrika

8182

İmza

14 İtesrin 1938

7021

866/2

İmza

13-10-938

İmza

İstanbul İskân Müdürlüğü ifadesiyle
yüksek Vilayet katından 23.12.938
gün ve $\frac{8352}{866/2}$ sayılı tezkere ile gain
derilen Arga ve Saro isimli iki çocuk
teslim olundu.

27.12.938

B. Kâtip
Gülpâri

B. I
27.12.38

$\frac{8498}{866/2}$

29/12/938

B. I

Keşan Kaymakamlığına

13-12-938 tarih ve iskan 948 sayılı yazı ceva-
bidir:

Tunceli halkından ve kazası'na ikamet mecbur
13 yaşında Seyit Kemal oğlu Seyit Kartal Vilâyetim
de yakalanarak mürettep yerine iade edilmiştir.

Diğer arkanaşları araştırılmakta olup bulundu-
lurunda gönderileceğini bildiririm.

İst.Valisi Yerine

4549
866/2

9/11/933

81

25

İskân Umum Müdürlüğüne

Vekiller Hey'eti karariyle şarktan garbe nakilleri yapılan Doğu halkından, Trakya mürettebi olanlardan 264 evde 1816 nüfusun muhtelif tarihlerde ve 37 seferde, kara ve deniz yolu ile Emmiyet memurlarının nezareti altında mürettep mahallerine sevk edilmişlerdir.

Mürettep yerleriyle sefer sâdî, ev ve nüfus muhtatları ekli cetvelde gösterilmiştir.

Misafirhanemizde Doğu halkından kimse kalmadığını arz ederim.

İskân Müdürü
Dr. Reşad Tanyeri

AİLE REİSİN	Baba adı	Gölmüş
	Yaşı	4478-45
	Nüfusu miktarı	6
	Sicil numarası	106
MÜRETTİP BULUNDUĞU	İl	İzmir
	İlçe	Bozabat
	Bucak	Ul.
	Köy	Gazi'dere
ESKİ MEMLEKETİ	İl	İzmir
	İlçesi	Tuncel.
	Bucacı	Kaynıze
	Köyü	Reşmek
Yasadık bölge hakkında olup olmadığı		Y. B. H. Değildir.
Seyk tarihi		12.8.1947
Trene bindirildiği İstasyon		Harpa
Trenden ineceği İstasyon		Elazığ

İskāndan ver- rilen menkul mallar	Öküz Adet	At Adet	Merkep Adet	İnek Adet	Manda Adet	Pulluk Adet	Adet	Adet
-	-	-	-	-	-	-	-	-

İskānce verilen gayri menkuller

CİNSİ	Miktarı			Tapuca tescil edilmişse	
	Dekar	M. M.	Adet	Tarihi	Numarası
Tarla					
Ev					
Evyeri					
Bağ, Bahçe, Zeytinlik					

Yapılan sıhhi tedbirler

Yapılan yol, işe yardımları

CİNSİ	Miktarı		Lira	K.
D. D. T. cıya	39 Parça			
Yeha agra	819 Kırıya			
ciyet	altı			

Umum No. : 1218 / 1947

Hususî No. : 476

Tunceli

Valiliğine

31.6.1919 Günü ve 2/11/1918 Bakanlar Kurulu kararile nak-
ledilmişken bu kerre 5098 sayılı kanun mucibiince serbet bırakılan ve
eski yerine dönen yukarıda adı, soyadı ve memleketi ile mürettep yeri
ve yapılan menkul ve gayri menkul yardımları gösteren cetvel takdim
kılmıştır.

Bozabat Kaymakamı

Emir Kaya

BAŞBAKANLIK

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğü

Tunceli Köy Hizmetleri Müdürlüğü

SAYI : B.02.1.KHZ.4.62.00.07/ 5584

KONU : İskan durumunuz.

11.09.2000

Hıdır CANDEMİR (DEMİRCAN)

Alacık Köyünden

TUNCELİ

İlgi : 07.09.2000 tarihli dilekçeniz.

Tarafınızdan Müdürlüğümüze verilen ilgi dilekçenizle İskan durumunuzun tarafınıza bildirilmesini talep etmektedirsiniz. 20.02.1998 tarihli Genel Müdürlük Makamına verilen dilekçeniz üzerine yapılan inceleme sonucu İlimiz Alacık (Roşnek) Köyünün 1938 yılında boşaltılmış bölge olarak ilan edilmesi üzerine Ali DEMİRCAN ve efrad ailesi nakle tabi tutularak Yozgat İli Akdağmadeni İlçesine aktarılmış ve İskan Kanunları gereğince arazi verilmek suretiyle İskan edildiğinizi.

~~Yazışma yazışmalarının nakle tabi olması sonucu Ali, Kardeşi Hıdır CANDEMİR (DEMİRCAN) olmak üzere 1947 yılında tekrar eski köyünüze döndüğünüzü yapılan yazışma sonucu Akdağmadeni İlçesinde verilen arazilerin Hazine adına çevrildiği hususları önceki dilekçenizde istenilen bilgilerin 18.03.1998 tarih ve 1498 sayılı yazımızla Köy Hizmetleri 7.Bölge Müdürlüğüne yazılmış bu yazı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne sunulması sonucunda Genel Müdürlüğünün 2 Nisan 1998 tarih ve 12613 sayılı yazılarında yurt çapında Hazine arazisinden kaynak araştırma çalışmaları sürdürülmekte olup Kaynak bulunduğu gerekli işlemin yapılacağı bildirilmiştir.~~

Bilgi edinmenizi rica ederim.

Muzaffer ARSLAN

Köy Hizmetleri Müdürü

KAYNAKÇA

- Ahmet Hezarfen, Cemal Şener, *Osmanlı Belgelerinde Dersim Tarihi*, Etik Yay., 2003.
- Baki Öz, *Dersim Olayı*, Can Yay., 2004.
- Başköylü Seyyid Hasan Efendi, *Alevilik Talip Üzerine Kurulan Yol, Hakk'ın Emri Rızası*, Yurt Kitapları, 2007 Ankara, 1. Baskı.
- Belma Akçura, *Devletin Kürt Filmi*, Ayraç Yay., 2008.
- Bilal Şimşir, *Kürtçülük II*, Bilgi Yayınları, Ocak 2009, Birinci Basım.
- Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*, İletişim Yay., 2009.
- Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler*, İletişim Yay., 2003.
- Dersim, Jandarma Umum Komutanlığı Raporu*, Kaynak Yay., 2000.
- Dr. Nuri Dersimi, *Kürdistan Tarihinde Dersim* Doz Yay., 1997
- Faik Bulut, *Dersim Raporları*, Yön Yay., 1991.
- Fuat Dünder, *İttihat Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası*, İletişim Yay., 2007.
- Fuat Dünder, *Modern Türkiye'nin Şifresi*, İletişim Yay., 2008.
- İbrahim Bahadır *Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler*, Kalan Yay., 2002.
- İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi*, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2008.
- İsmail Beşikçi, *Dersim Kanunu ve Dersim Jenosidi*, Belge Yay., 1990
- İsmet İnönü, *Hatıralar*, Bilgi Yayınları, C. 2.
- Joost Jongerden, *Türkiye 'de İskân Sorunu ve Kürtler*, Vate Yay., 2008.
- Kârerli Mehmet Efendi, *Yazılmayan Tarih ve Anılarım*, Kalan Yay., 2007.
- M. Fethi Ülkü *Anılarla Tunceli* 4Renk Yay., Ankara, 2001.

- Mahmut Yıldız, *Aliyê Gax ve Mahmudê Seydali*, Sözlü Kayıt, 2007.
- Martin Van Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, İletişim Yay., 1989
- Martin Van Bruinessen, *Türklük, Kürtlük, Alevilik*, İletişim Yay.,
- Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri-2*, Özge Yay., 2004.
- Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay.,
- Murat Yetkin, *12 Eylül 'ü Demirel Anlatıyor -1*, Radikal, 11.9.2005.
- Nedim İPEK, *“Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri (1877-1890)”*, Ankara, TTK Yayınları, 1994
- Nurşen Mazıcı, *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi 1937-1939*, derin Yayınları, İstanbul 1996.
- Reşat Hallı, *Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları. 1972.
- Sait Çiya, *Dersim Yazıları*, Tij Yay., 1998.
- Sema Buz, *Zorunlu Çıkış, Zorlu Kabul Mültecilik*, SGDD Yay., 2004.
- Seyfi Cengiz, *Dersim ve Zaza Tarihi, Sözlü Gelenek ve Tarihsel Gerçek*, V. Bölüm
- Seyfi Cengiz *Tanzimat’tan 1938’e ve 1938’den Günümüze Dersim*, Dersim 38 Forum, Ağustos 2007.
- Sıdika Avar, *Dağ Çiçeklerim*, Öğretmen Yayınları, Ankara, 1992
- Suat AKGÜL, *Yakın Tarihimizde Dersim İsyanları ve Gerçekler*, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi, İstanbul, 1992.
- Yılmaz Akbulut, *Bingöl Tarihi*, TC Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

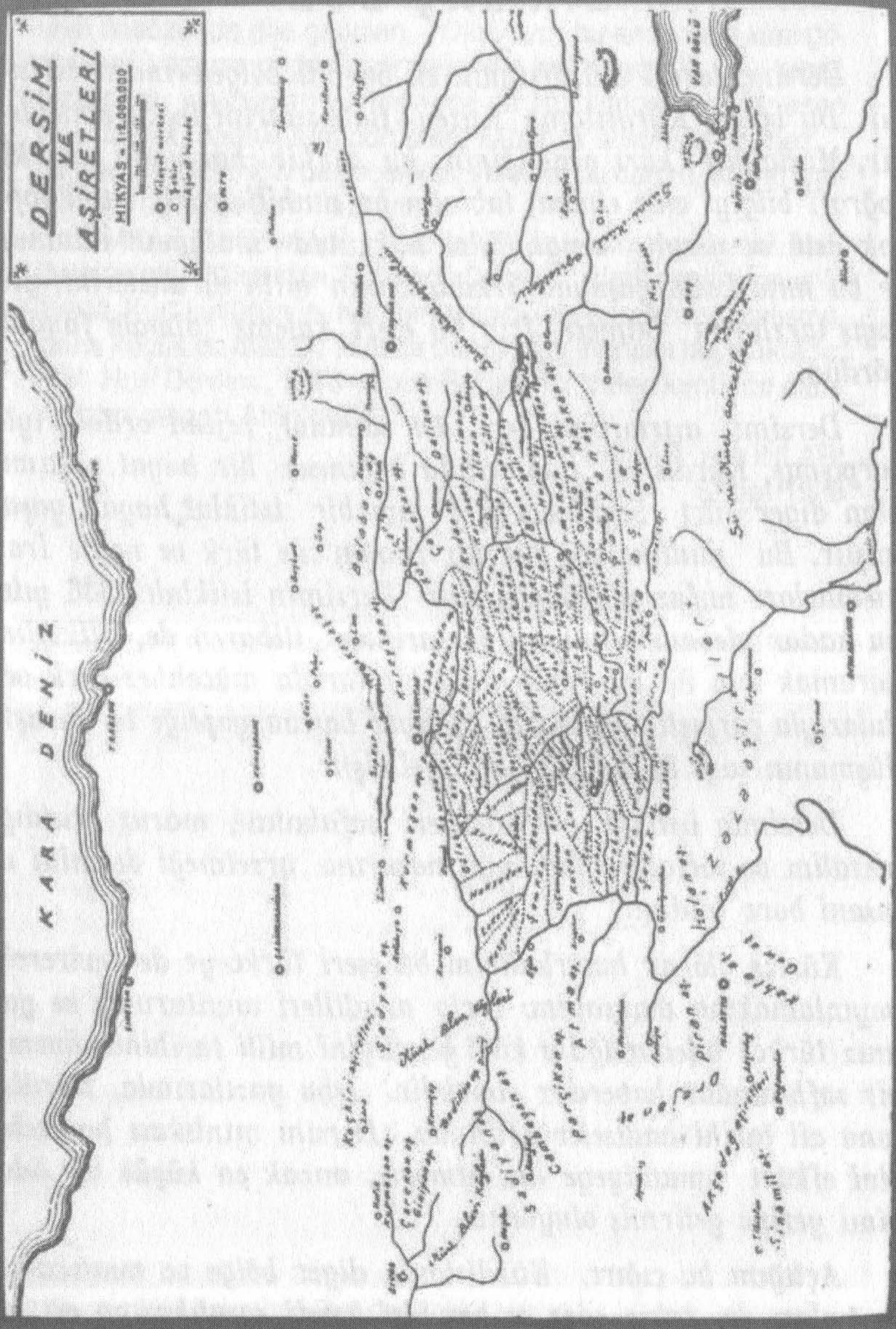
RESİMLER

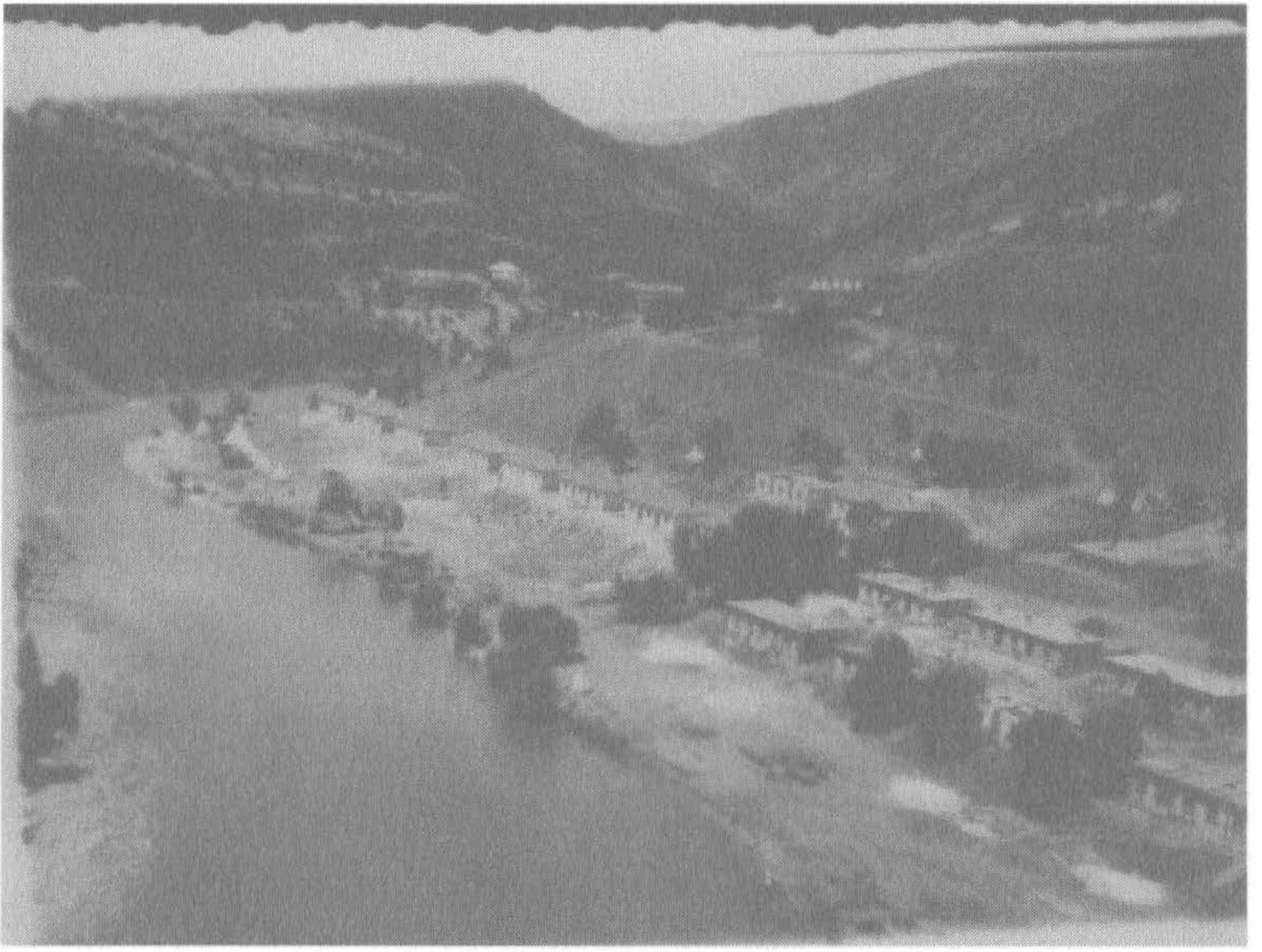
DERSİM **YE** **AŞİRETLERİ**

MIKYAS - 1:12,000,000

- Vilayet merkezi
- İlçe
- İlçe sınırları

0 5000 10000

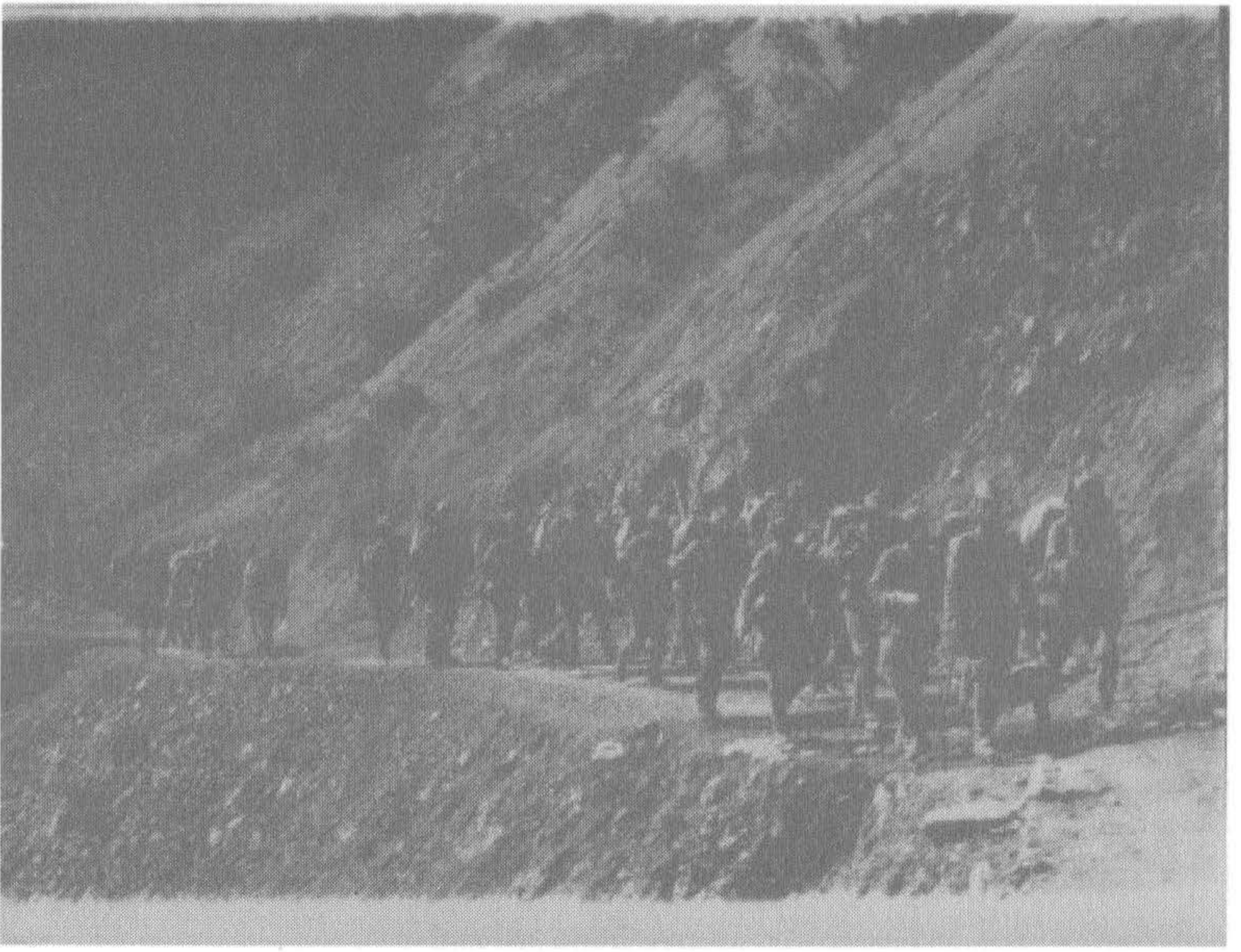

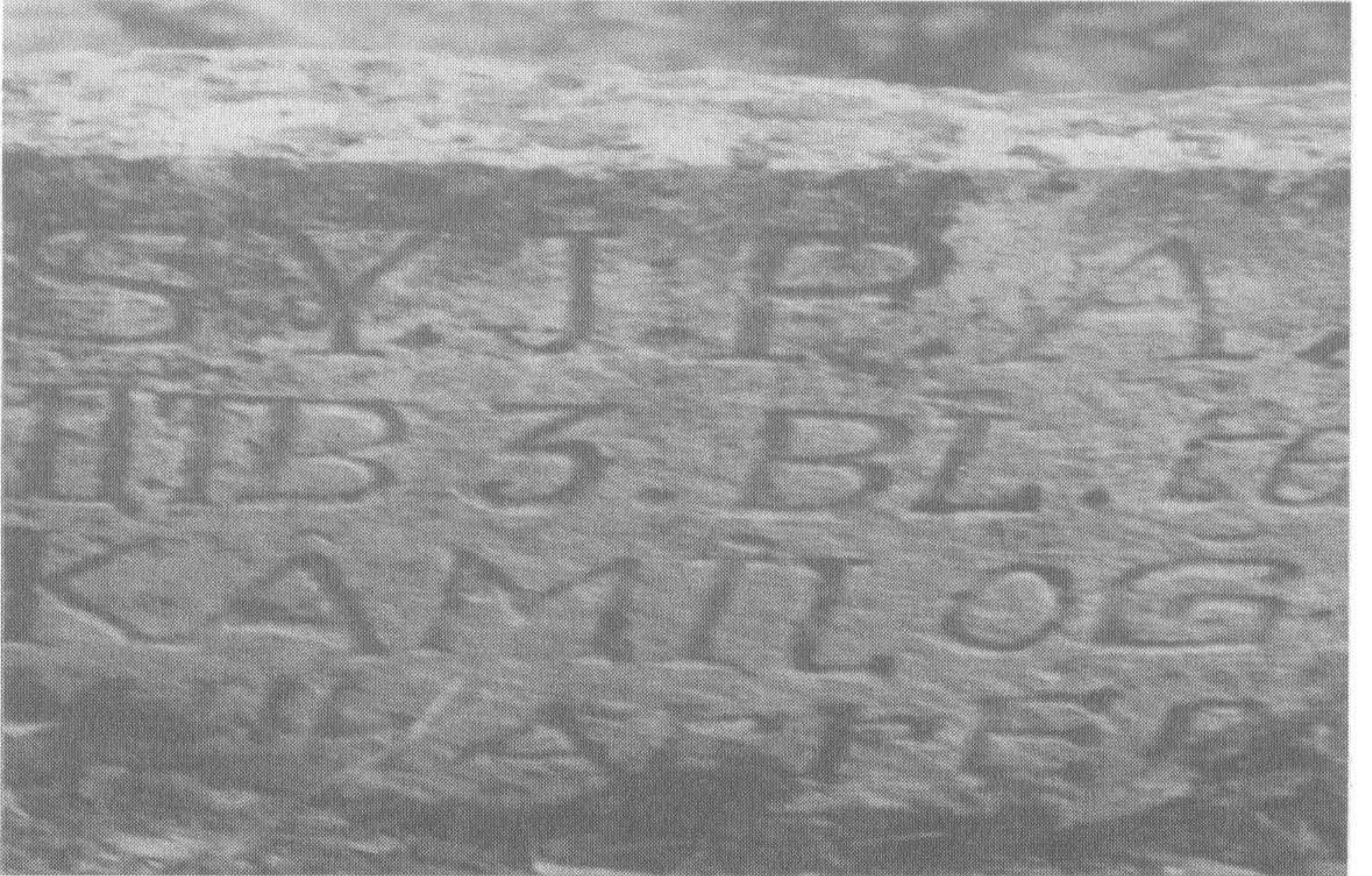
7 Ağustos 1938 Tunceli Subay Evleri: Tunceli’de devletin ilk yatırımı: Askeri Subay Lojmanları.

12 Ağustos 1938 Bokır üzeri Demirhan mağara karsısı

16 Ağustos 1938 Asker Vank'e giriyor: 16 Ağustos 1938'de asker Venk köyüne girmiş ve burada büyük bir katliam olmuş

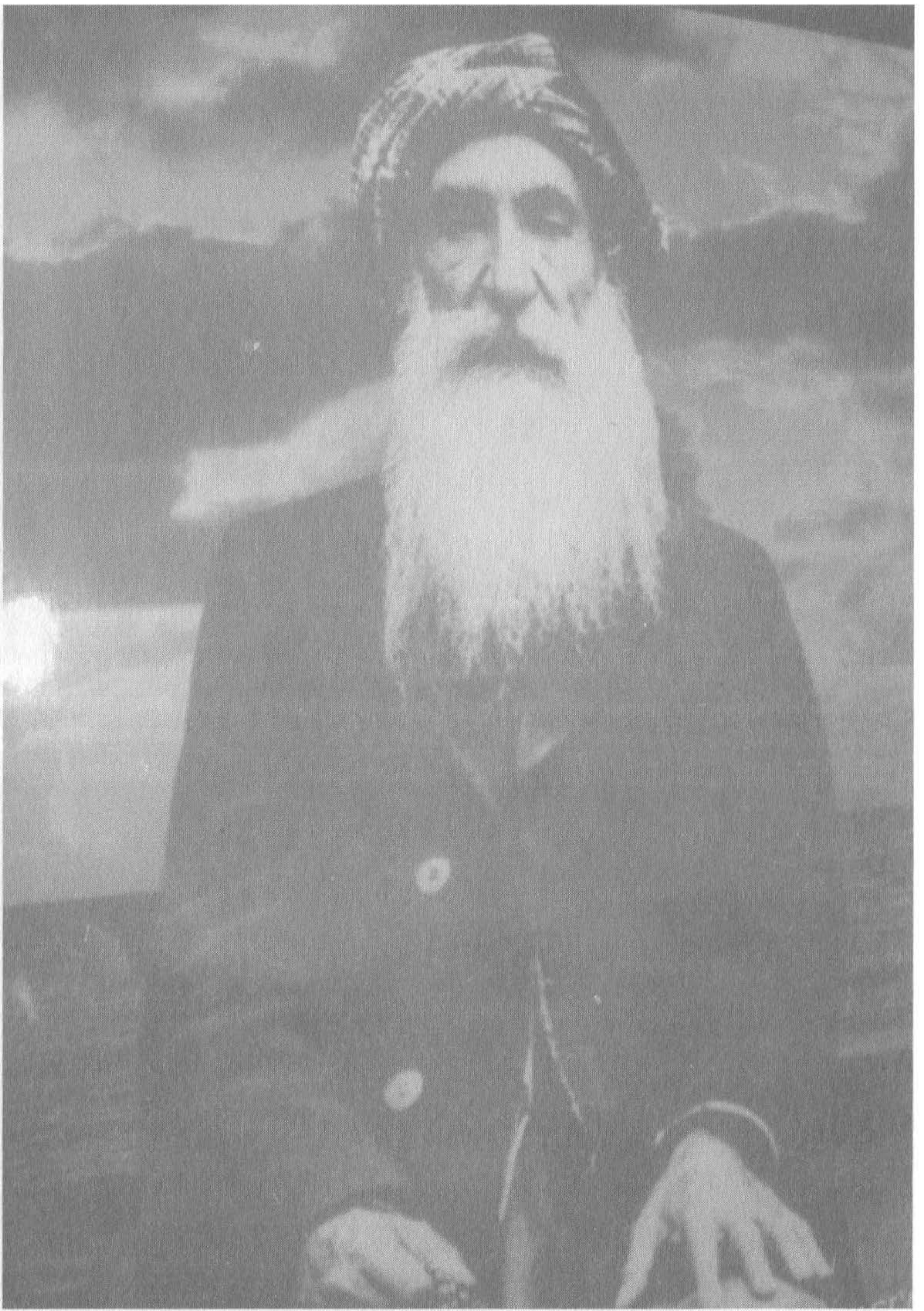
1938'de Dersim harekâtında ölen askerlerin Dersim'de kalan mezarları.

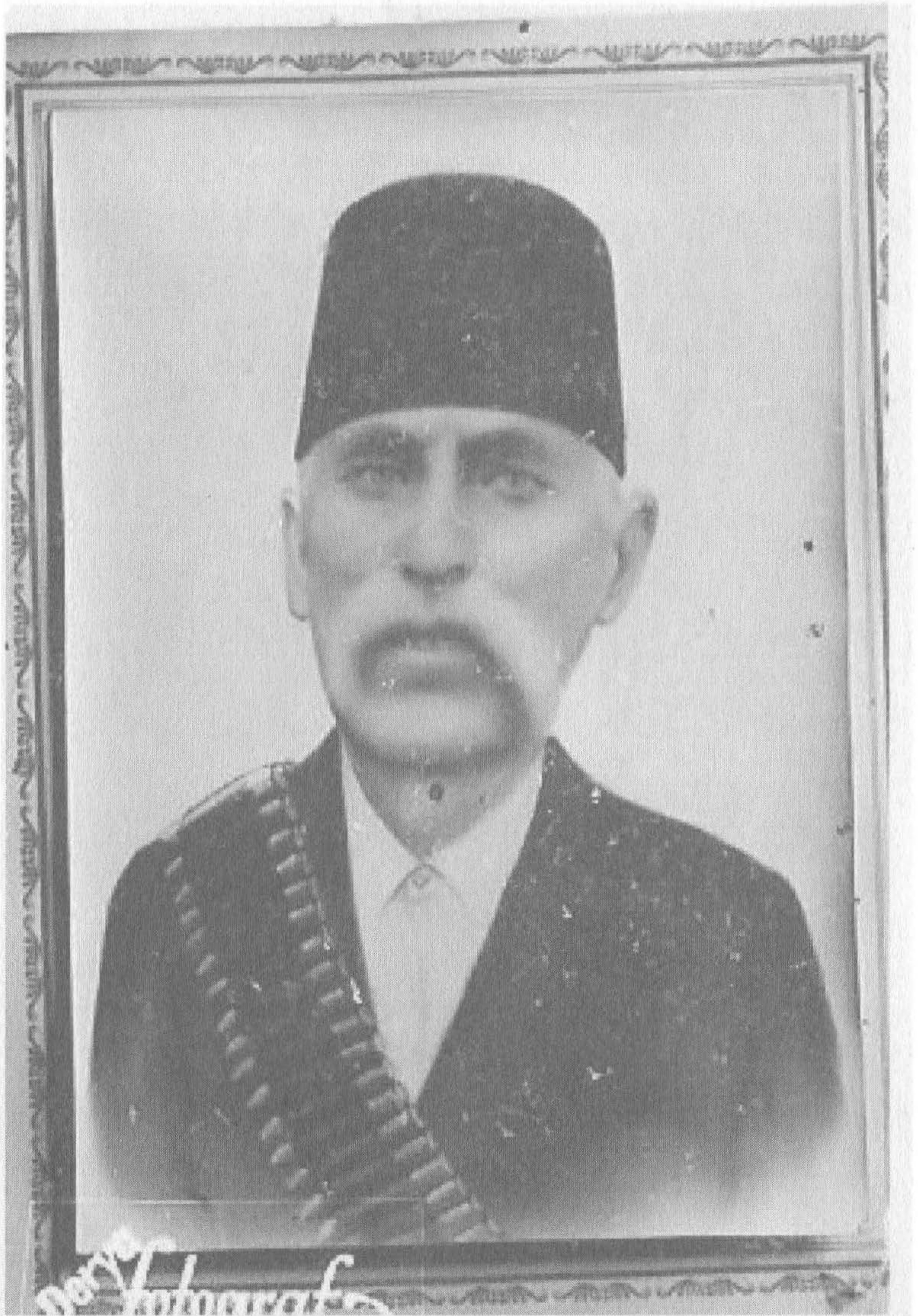
Elazığ'da 2884 sayılı Tunceli Kanunu uyarınca kurulan Tunceli Mahkemesi, Seyit Rıza ve arkadaşları yargılanırken.

Halvori Katliamı: 14 Ağustos 1938 Halvori Köyünde 217 kişi toplu kurşuna dizilmeden birkaç dakika önce

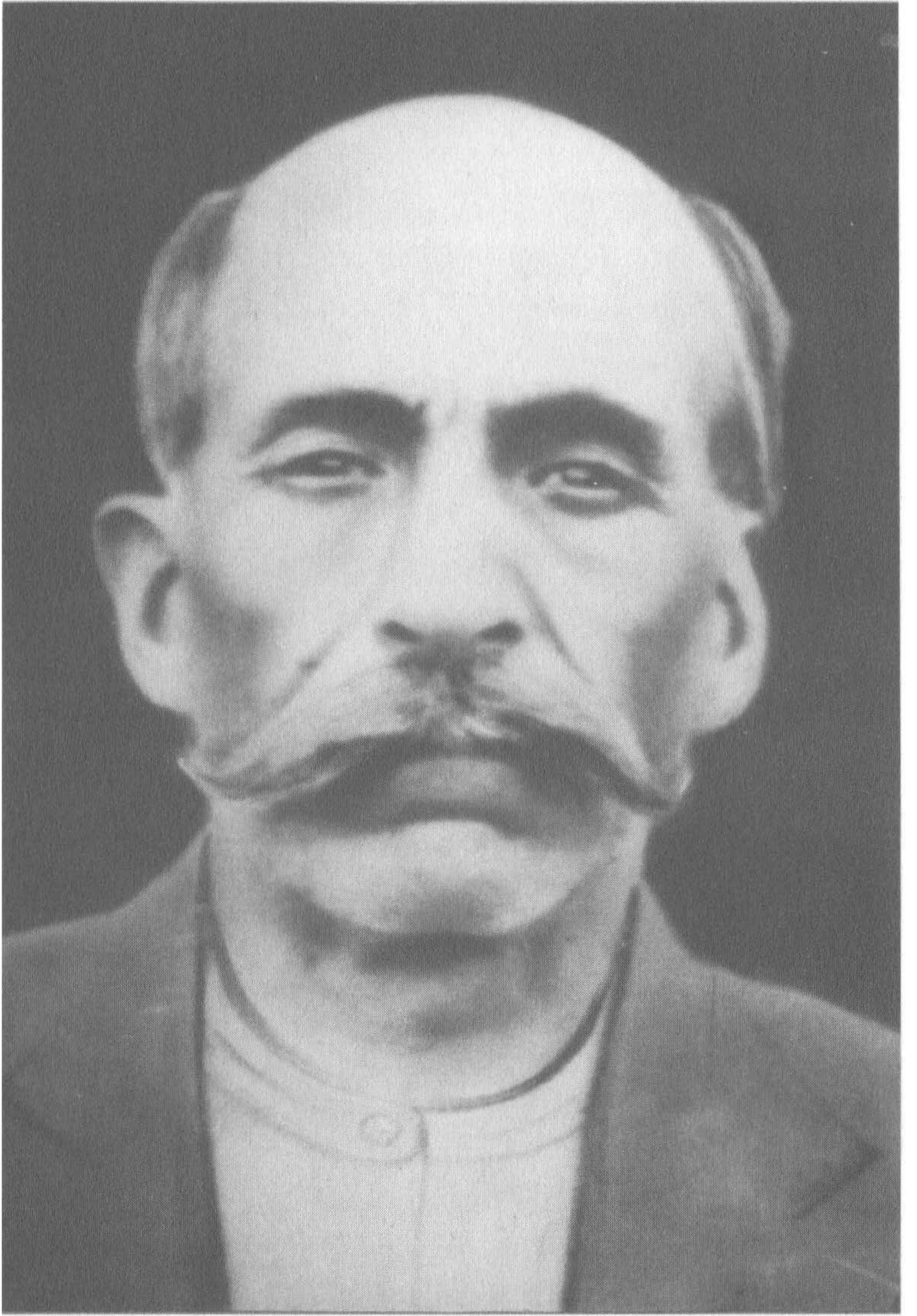
Seyit Rıza: Dersim aşiretlerinin önderlerinden, Ruslara karşı savaşta ödöl aldı, 1937’de “vatana ihanet” iddiasıyla adil olmayan bir şekilde yargılanıp idam edildi, mezar yeri yok.

1938’de Demenan aşireti liderlerinden Cebail Ağa, Demenanolılar 1938’de özel hedeftiler, deyim yerindeyse “kökleri kazılmalıydı”, 1942’ye kadar dağlarda kalan Demenanlı gruplar oldu.”

Yusufhanlı Kamer Ağa, Yusufhanlılar da katliamdan nasibini aldılar, Kamer ağanın oğlu Fındık Ağa 1937'de Seyit Rıza ile birlikte Elazığ'da idam edildi.

Seyit Hüseyin: Kureyşan aşiretinin lideri, 1937'de Seyit Rıza ile yargılandı, vatana ihanetten haksız şekilde idam edildi, mezar yeri bilinmiyor.

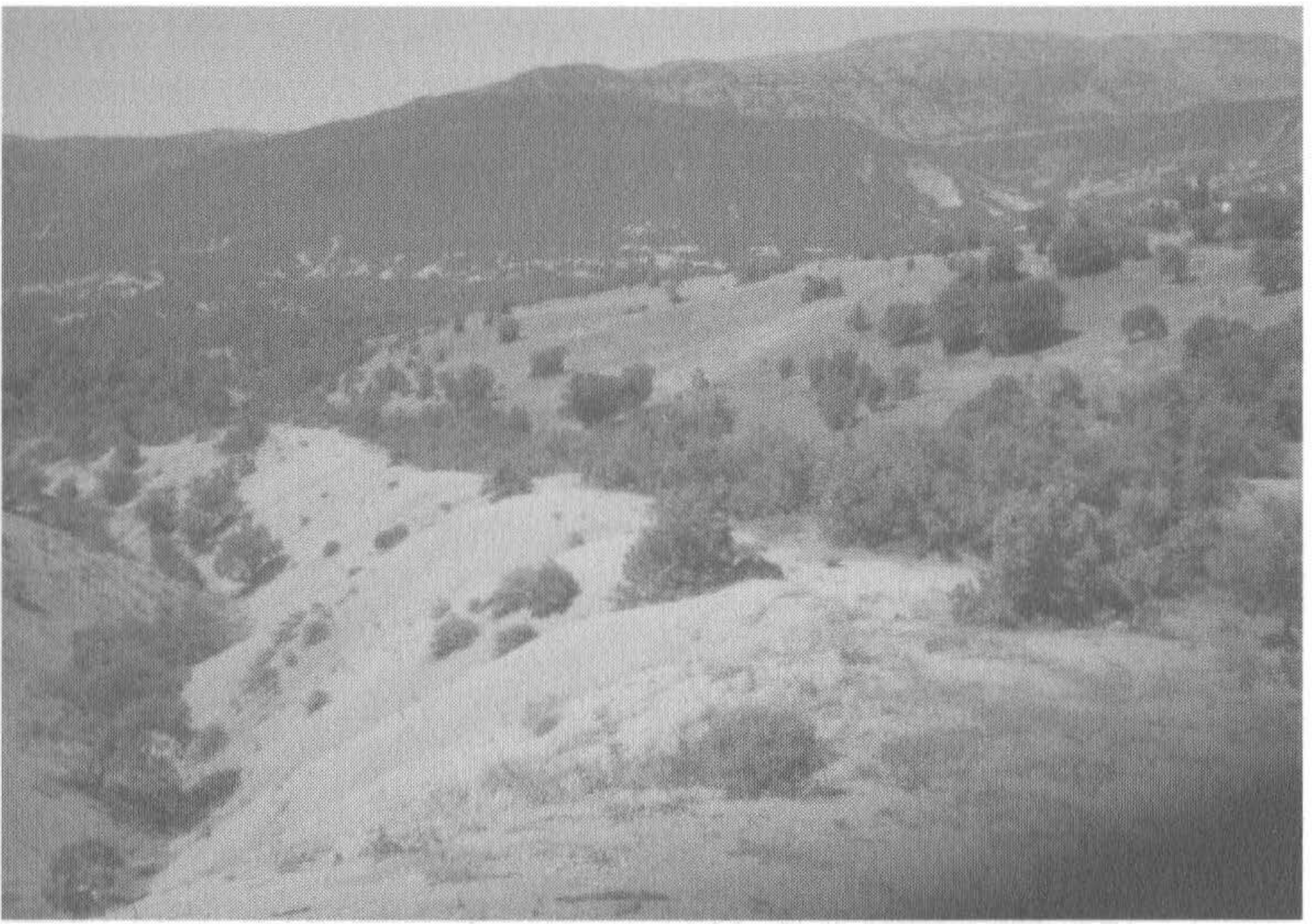
Çukur Ağası Çocukları: Alanlı Çukur Ağalarının tümü 1938’de öldürülmüş, ölen çocuklardan tesadüfen kalan bir fotoğraf.

Dere Zuğur Fotosu: "Dersim merkezden Teşnik: Burada binlerce kişi kurşuna dizildi.

Gavur Bağı: Mazgirt merkezde Gavur Bağı, burada Çukur Ağaları kurşuna dizildi, suçları Dersimli olmalı

Hiniyê Dızdu: “Dersim merkezden Pınar köyü: Burada 65 kişi kurşuna dizildi.

Kemere Çile: “Dersim merkez Sinan Köyü: Burada binlerce kişi kurşuna dizildi.

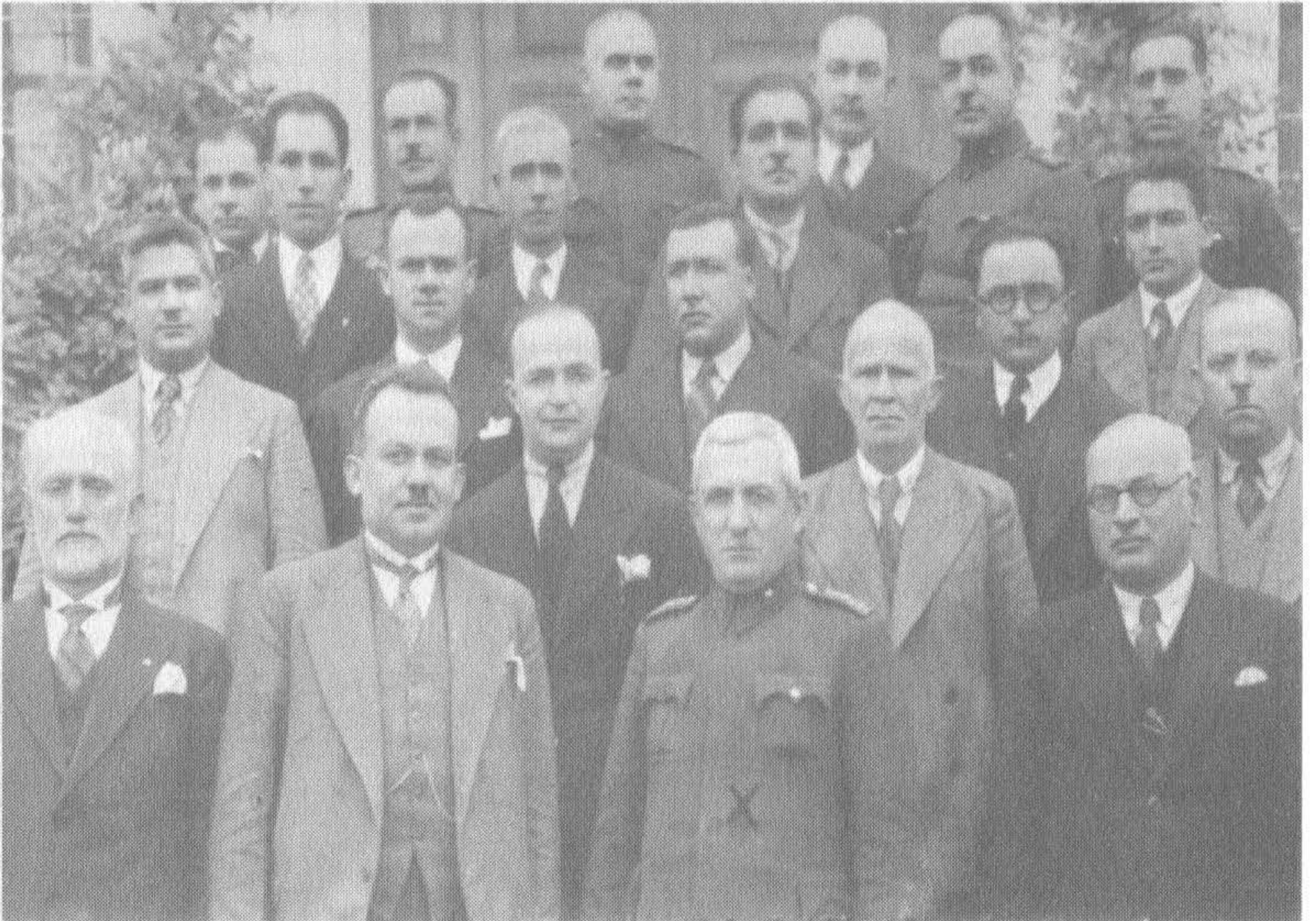
Kemere Arey : Tunceli merkezdeki Halvori köyünde bulunan Kemere Arey: Burada 365 kişi kurşuna dizildi.

Pırde Saar: 1937'de yakılan köprü, Dersim merkez Sinan'da, askeri harekât bu köprünün yakılması gerekçesiyle başlatıldı.

Lolan Taner: Hozat Lolan Taner Köyü: Burada yüzlerce kişi kurşuna dizildi.

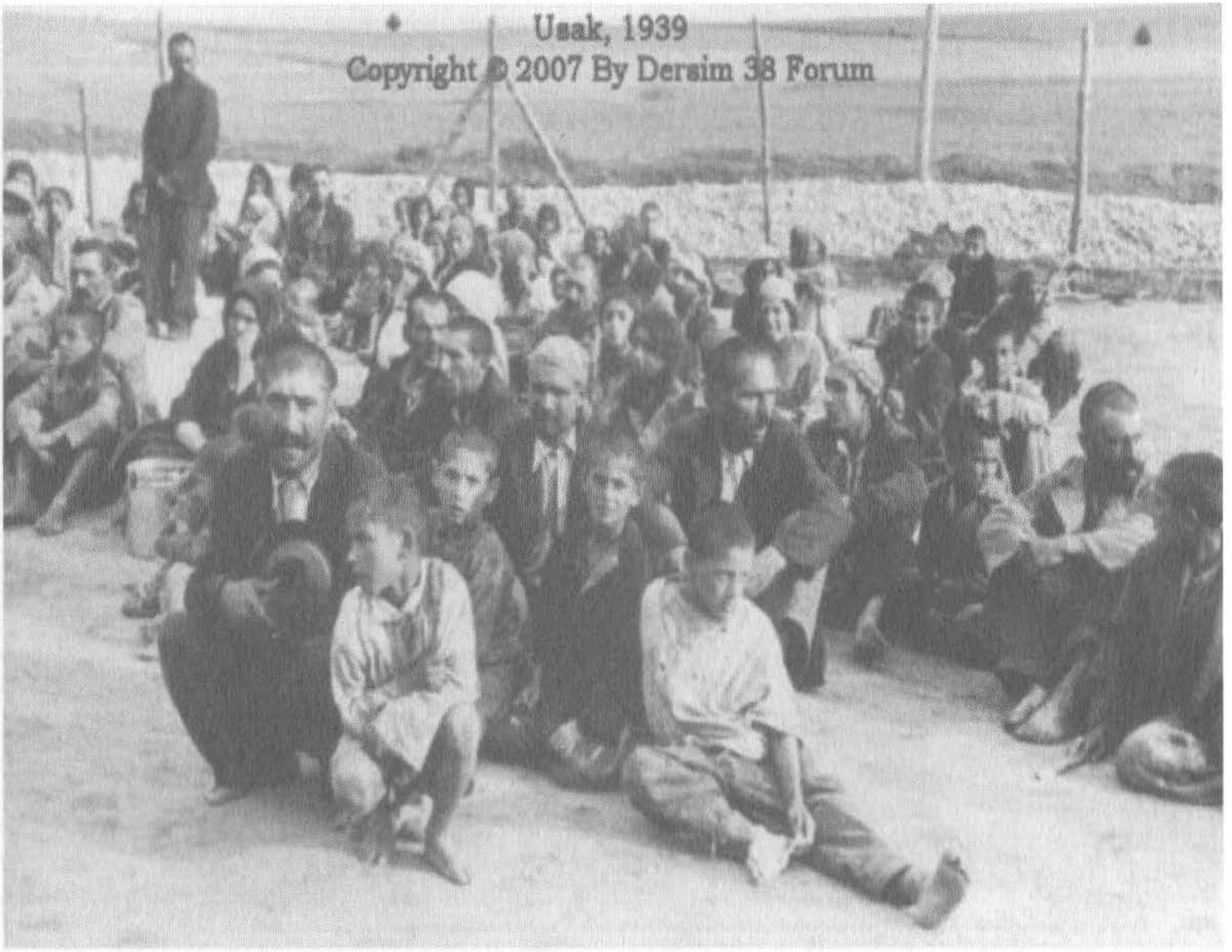
Abdullah Alpdoğan: Tunceli Valisi-Korkomutanı-Dördüncü Umumi Müfettiş Hüseyin Abdullah Alpdoğan ve resmi zevat.

Atatürk Dersim’de: Atatürk, Sabiha Gökçen, Tunceli Komutan-Valisi ve Dördüncü Umumi Müfettiş Abdullah Alpdoğan Dersim’de birlikte

1938 de Dersim de Askeri Harekât devam ederken 26 Ağustos 1938’de 3. Ordu askerlerine verilen başarı madalyası, 3. Ordu bugün Malatya’da.

Uşak'ta Dersim sürgünleri kampı, 1939

“Kürt meselesi üzerine düşünüp çalışanlar bilir: 1937-8 Dersim İsyanının, yirminci yüzyılın ilk yarısına yayılan Kürt rezistansı içinde biraz ayrıksı, kendine has bir yeri vardır.

Dersim'in önce Osmanlılaştırılması, ardından da Türkleştirilmesi yolundaki teşebbüsün yüzyıllık hikâyesini Osmanlının ve Cumhuriyetin Dersim raporları üzerinden veren Hüseyin Aygün'ün bu çalışması, bu hikâyenin son halkasını teşkil eden 1938 İsyanının ardından takip edilen devlet siyasetinin resmi dökümünü yapan kimi belgeleri de ilk kez bilgimize sunuyor.

Kitap boyunca konu edilen Dersim raporları ve son Dersim isyanının ardından gerçekleşen sürgünlere dair belgeler iki temel hususa işaret ediyor. İlk husus şu: 1937-8 Dersim İsyanı, Cumhuriyet dönemi Kürt ayaklanmaları içerisinde sivillere yönelik eziyetin ve kıyımın en şiddetlisine sahne olmuş gibidir. İsyan açıkça kışkırtılmış, ardından da isyancılarla beraber aileleri ve hatta isyana iştirak etmeyenler eziyete ve kıyıma maruz kalmıştır. Binlerce isyancı ve sivil vatandaş öldürülmüş, kalan onbinlercesi sürgün edilmiştir.

Raporların ve belgelerin işaret ettiği ikinci önemli husus da şu: Dersim (ve belki Kürt) meselesinin hallinde Osmanlı ve Cumhuriyet devirleri arasında bariz bir süreklilik mevcuttur. Dersim ıslahat raporları ve Tanyeri belgeleri, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasında mantık, terminoloji, enstrümanlar ve failer açısından açık bir devamlılığa işaret ediyor.”

Mesut Yeğen

dipnot yayınları

Selanik Caddesi 82/32 Kızılay - Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 Faks: (0 312) 419 25 32

dipnotkitabevi@yahoo.com

*dipnot